

Мурасакі Сікібу

■

ПОВІСТЬ ПРО ГЕНДЗІ

КНИГА I

Бібліотека світової літератури

Мурасакі Сікібу

Повість про Гендзі. Книга I

«ОМІКО»

X-XI вв.

УДК 821.521

Сікібу М.

Повість про Гендзі. Книга I / М. Сікібу — «ОМІКО», X-XI
вв. — (Бібліотека світової літератури)

ISBN 978-966-03-8063-9

«Повість про Гендзі», створена на рубежі X–XI ст. Мурасакі Сікібу, придворною дамою імператриці Сьосі, вважається одним з найвизначніших творів японської літератури. І не тільки японської – по суті, це перший психологічний роман у світі. Розповідаючи історію життя головного героя – Блискучого Гендзі, сина імператора Кіріцубо, та його нащадків, авторка ділиться з читачами своїми спостереженнями і роздумами. Докладні описи повсякденного життя, любовних та інших людських відносин, пройнятих «сумним чаром речей» (моно-но аваре), створюють враження зустрічі з живими людьми, близького знайомства з їхніми почуттями, думками, радіщами і печалями, за якими постає епоха Хейан, її культура, побут аристократії, вірування та звичаї. До видання увійшла перша частина «Повісті про Гендзі».

УДК 821.521

ISBN 978-966-03-8063-9

© Сікібу М., X-XI вв.

© ОМІКО, X-XI вв.

Содержание

Терени й терни любові – життя Гендзі	5
Мурасакі Сікібу та її час	5
Культура і література епохи Хейан	9
Світи людини і суспільства епохи Хейан у «Гендзі моногатарі»	11
Гендзі – завершення життя і після...	17
Повість про Гендзі	18
Покої павлонії	19
Дерево-мітла	30
Порожня шкаралупка цикади	49
Вечірнє лице	54
Кінець ознакомительного фрагмента.	70

Мурасакі Сікібу Повість про Гендзі

Терени й терни любові – життя Гендзі

Мурасакі Сікібу та її час

Мурасакі Сікібу – шляхетна придворна дама епохи Хейан, авторка «Гендзі моногатарі» («Повісті про Гендзі»), видатного шедевр японської літератури XI століття.

Про життя автора «Гендзі» відомо мало. Ім'я, за яким її знали за життя, – Тоо-но Сікібу, псевдонім же, під яким вона ввійшла в історію, з'явився в XI столітті. В імені – Тоо, це онне читання ієрогліфа «Фудзі» (пурпуровий колір квітки wisteria¹), що вказує на її належність до однієї з гілок могутнього в ті часи клану Фудзівара. Пані на схилі літ служила в Сікібусьо (міністерстві церемоній), тому Сікібу. Там же служили її батько і брати. Поява ж терміна «Мурасакі» (цей ієрогліф теж означає пурпуровий колір) у псевдонімі теж пов'язують або з пурпуровим кольором фарби, що отримують з квітки wisteria, в родовому гербі, або з іменем, яким вона назвала головну героїню свого роману – кохану дружину принца Гендзі.

Народилася Мурасакі вірогідно на початку 80-х років X століття і, як відомо з історії кар'єри її батька, юність провела в столиці держави Хейан-кьо (нині Кіото). Затим батько був призначений губернатором провінції Етідзен (нині преф. Фукуї) на узбережжі Японського моря, тож юна панночка якийсь час, певно, жила там.

У кінці X століття вона вийшла заміж за одного з племінників могутнього можновладця держави – Фудзівара Нобутака. Народила доньку й овдовіла в 1001 році. В першій декаді XI століття була запрошена до двору імператора як фрейліна імператриці Акіко (в історії відома як Фудзівара-но Сьосі), доньки Фудзівара Мітінага. Певно, це сталося через те, що на той час вона почала працювати над повістю про Гендзі, і це було помічене регентом Мітінага. Тому він запросив молоду інтелектуалку до служби в почті своєї поважної доньки. Мурасакі була високоосвіченою жінкою, зналася на ієрогліфіці та китайській літературі, орієнтувалася в історії Японії, надто в деталях ранньої державної історичної хроніки «Ніхонсьокі» (720 р.), яка була написана китайською мовою. Пізніше це дозволило їй виконувати функції консультанта в міністерстві церемоній. Судячи із записів в її опублікованому щоденнику, разом з виконанням поточних обов'язків фрейліни вона консультувала юну імператрицю з проблем китайської поезії. Деталі викладу в повісті про принца Гендзі вказують на хист Мурасакі до малювання, каліграфії (в Китаї та Японії каліграфія ієрогліфів – це вид мистецтва), мистецтва етикету і протоколу, гри на кото, що дозволяло їй посідати шляхетне становище при дворі.

Коментатори повісті про Гендзі та щоденника Мурасакі доходять висновку, що вона є одноосібним автором «Гендзі моногатарі», в тексті якого були й пізніші вставки та ревізії. Сюжет величезного роману ріс і розвивався в міру росту життєвого досвіду та майстерності його авторки. Доведено, що й останні розділи художнього твору теж належать перу (точніше пензлику) Мурасакі, вже зрілої і досвідченої жінки. Вважають, що в разі якщо протяжність її життя співмірна з життям головного героя роману – принца Гендзі, то вона прожила понад

¹ *Квітка* (wisteria, горобейник) *мурасакі* – непримітна лугова рослина, з коренів якої отримують пурпурову фарбу, колір кохання. Фарба фудзі-іро, або мурасакі-іро, в японській колористиці є найбільш шляхетною. Наприклад, негласно, згідно з протоколом, якщо відомо, що на державному прийомі імператриця буде в сукні кольору фудзі, або мурасакі, то інші дами мають подбати про іншу колористику свого одягу.

50 років (зазвичай це середня тривалість життя людини у X – XI століттях) і померла в 30-ті роки XI століття.

Місце автора і роману в літературі. В кінці епохи Хейан були спроби імітації роману, але їхні автори не виявили майстерності, притаманної цій Великій жінці, – її розуміння складності та комплексності людського духу, її здатності творити ілюзію (нині ми сказали б – віртуальну реальність) особистої присутності у подіях, висвітлених на сторінках художнього твору, вміння пізнавати сутність, душу речей. (Передбачаємо, що не один пересічний читач, не обтяжений знанням історії Японії, читаючи роман, побачить у постаті найбільшої любові, а затим коханої дружини осяйного принца Гендзі саме її – шляхетну придворну даму Мурасакі Сікібу.) Вона була автором, який малював образи своїх героїв через висвітлення їхніх характерних рис та особливостей, а не застосовуючи риторичні образи та метафори, що були риторичними засобами більшості ліричних традицій японської літератури, а особливо поезії того часу.

Ім'я Мурасакі Сікібу стоїть поруч із Сей-Сьоагон, теж придворної дами (авторки «Записок в узловії»), в японській літературі ранньофеодальної доби Хейан (VIII–XII ст.).²

Епоха Хейан (794 – 1185 рр.) була відносно спокійним періодом буремної історії молодії на той час японської держави. У попередні століття у сув'язі племен, які прийшли на архіпелаг (прийшли з двох напрямів – з материка й із західної частини океану), склалися духовно-цивілізаційні підвалини формування суспільства і держави. Це були: виключно японська релігія сінтоїзм (сінто – шлях богів) та дві філософські системи, що прийшли з материка, – релігія буддизму та доктрини конфуціанства. Склався симбіоз релігій, які взаємодоповнювали одна одну.

Сінто – це особливий погляд на світ, природу і суспільні відносини, що сягає коренями в міфологію та покони тих племен, які освоювали архіпелаг. Основні ідеї релігії: саморозвиток (світ розвивається сам по собі, і добре вже те, що він є); сила життя – звідси природне для японців відчуття краси (моно-но аваре) і мистецького смаку (згадаймо: милування квітами, листям осінніх кленів, чистого снігу, горою Фудзі тощо); єдність природи і людини – немає поділу на живе і неживе, живе все, а в людині живе боже ество – камі, щось ніби іскри божої; богів – камі – безліч, до їх числа належать духи гір, річок, каменів, дерев, вітру, покровителі ремесел... духи предків, ці боги пронизують весь світ, і іскра божа є у всьому.

Конфуціанство – особлива філософська система, зведення настанов і правил, розроблених древнім китайським мислителем Кун-цзи (Конфуцієм). Згідно із вченням, першоосновою всього є «Тянь» (Небо). Це всемогутня першооснова, як і Земля, створює все суще і керує ним. Усі явища життя – результат взаємодії двох начал – чоловічого «ян» та жіночого «інь». Людина має діяти згідно з принципами «жень» (ієрогліф людина), куди входять скромність, доброта, милосердя, альтруїзм тощо, і строго виконувати норми «Гі» – етикету, обрядів і благопристойності. Особливо важливий принцип – «сяо», шаноби дітей до батьків (перш за все до батька). Діти мають не тільки поважати батьківську волю, але й виконувати її без заперечень, як волю Неба. (В Японії цей принцип називається «оябун-кобун».) Сім'я – головна складова суспільства і держави. Тож конфуціанське вчення вподобали можновладці й еліти суспільств як Китаю, так і Японії. В Японії воно поступово вкорінювалось у часи Середньовіччя і досі є важливою моральною основою суспільства.

Буддизм прийшов у Японію в VI столітті й залишається співмірною з сінтоїзмом поширеною в країні релігією (за статистикою, в сучасній Японії кількість вірян більша за кількість населення). Це перша світова релігія, добре znana науковцями, тому деталізувати суть вчення не будемо. У VI столітті (552 р., науковці називають також 538 р.) тексти, що висвітлюють його суть (сутри), дійшли в Японію. (Автор цих рядків сподобився бачити інкунабули зі Свя-

² В японській історіографії періодизація історії відмінна від європейської.

ценними сутрами у броньованому сховищі бібліотеки університету Рюоку в Кіото.) Попервах опорою буддизму в країні стали храми столиці Нара, підтримувані правлячими кланами, а поширення цієї релігії в державі пов'язано з іменем Сьотоку Тайсі. Принцу-регенту приписують честь перейменування країни Ямато в сучасну назву Ніхон («країна сонця, що сходить»), але головна його заслуга – створення державного законодавства (так звані Закони Сьотоку Тайсі 604 р.). Слід зауважити, що до того в країні Ямато не було ніякого документа, що регламентував би управління державою. Законодавча робота, яка тривала майже сотню років, завершилася створенням кодекса законів «Тайхорьо» (701–704 рр.). Згідно з кодексом, найвищим органом держави став Дадзьокан (Велика рада) при імператорі. Рівним йому був Дзінгікан (Релігійна рада), що контролював обряди, свята («мацурі») та службу священиків. Велика рада держави очолювалась канцлером, а його замісниками були два міністри («правої руки» та «лівої руки»). Їм підпорядковувались вісім міністрів – воєнний, правосуддя, народних справ, громадських справ, церемоній, імператорського двору, палати імператорських справ і казначейства. Найбільш важливими були ті, що займалися справами імператора і двору, особливо міністерство церемоній, фактично служба протоколу.

Вищезазначена схема організації держави усталилася в часи остаточного оформлення держави Ніхон (VII–VIII ст.), утвердилася в добу Нара і Хейан (VIII–XIII ст.). Вона була дещо трансформована в епоху Сьогунату і була замінена під час буржуазно-демократичних реформ ери Мейдзі (1867–1894 рр.), коли Японія стала конституційною монархією.

Запозичена з Китаю система організації держави дозволила усталити господарське життя. За китайською архітектурною традицією була спланована і розбудована столиця Нара. Створено територіальну вертикаль влади: на початок IX ст. було 66 провінцій і близько 600 повітів та містечок; закладені стратегічні напрями-дороги (до), які зв'язали столичний регіон країни з окрайніми й існували декілька сотень років. Від столичного регіону (кіннай) на захід ішли Санйодо уздовж Внутрішнього Японського моря, Санїндо уздовж узбережжя Японського моря, Нанкайдо – морська дорога до берегів Сікоку та Кюсю; на схід – Токайдо – дорога на схід уздовж узбережжя, Тосандо – гірська дорога на схід, Хокурікудо – дорога через північні гірські перевали. В епоху Хейан на них уже був доволі помітний рух: наприклад, у «Повісті про Гендзі» жриця провідного сінтоїстського храму на півострові Ісе їде на схід по Токайдо, а Гендзі у вигнання – на захід човном уздовж узбережжя Внутрішнього Японського моря. (Японці зберегли деякі ділянки цих історичних доріг. Автор цих рядків побував на збереженій для туристів старовинній частині Токайдо біля перевалу Адзума і польовій дорозі на березі острова Біва, що була колись Хокурікудо. На їх проїзних частинах здатні були розминутися хіба що два вершники.)

Але в політичному житті країни стався загрозливий катаклізм. Було зроблено настирливу спробу створення буддійської теократичної держави, що викликало несприйняття як двору, так і аристократії. В політичному плані стало зрозуміло, що саме сінтоїзм, його розвинений культ і потуга, підкріплені конфуціанською доктриною, має стати духовною основою державотворення Країни сонця, що сходить. В організаційному плані це призвело до рішення перенесення столиці із занадто буддійської Нари в інше місце. Розпочали було будову нової столиці в Нобеока, але потім перенесли її північніше і в 794 р. заснували нове місто Хейан-кьо (Кьо – столиця, Хейан – мир і спокій). У 795 р. відбувся переїзд імператорського двору.

Хейан-кьо було побудовано згідно зі схемою планування китайської столиці Чаньань (столиці при династії Тан). Вважають, що в часи розквіту в Хейан-кьо мешкало до півмільйона людей, скоріше всього – набагато менше, але це місто, забудоване дерев'яними будівлями, було тоді одним із найбільших міст світу порівняно, наприклад, з Парижем і Києвом в Європі. Воно розташоване біля річки Камогава, на перетині ліній (дорі), що йдуть з півночі на південь, і вулиць (дзьо), що йдуть зі сходу на захід, і утворюють прямокутне шахове планування кварталів. У північній частині знаходилася територія імператорського палацу і парку (після

багатьох реконструкцій і перебудов протягом тисячоліття палац (годзьо) знаходиться на цьому місці й зараз). Від палацу на південь йшла широка центральна магістраль до межі міста, де була брама Расьомон. У загальних рисах планування цієї центральної частини міста збереглося й донині.

Так, читач роману про принца Гендзі може пройтися парком біля імператорського палацу (на північ від вулиці Марутамагі-дорі), на Нідзьо-дорі (так звана друга вулиця), відвідати парк і величний палац Нідзьо-дзьо («замок на 2-й вулиці»), в якому в часи Сьогунату перебував намісник самурайського уряду, в районі року-дзьо (6-ї вулиці), глухій окраїні часів Хейан, розмістилися твердині буддизму в Кіото – храмові комплекси Нісі-Хонгандзі та Хігасі-Хонгандзі. Колишня ремісничка окраїна і межа міста – Кудзьо-дорі (9-та вулиця) проходить на південь від залізничного вокзалу, там тепер є станція метро. В добу Хейан буддійських храмів у Кіото було мало, а в межах міста їх будівництво спочатку було заборонене. Але минув час, і буддійські монастирі й храми «оконтурили» центральне ядро міста: найбільш відомі з них – згадані вище храмові комплекси в південній частині старого Хейан-кьо; на західних узгір'ях – Кінкакудзі («золотий павільйон»), Рьоандзі (в парку якого знаходиться «сад каменів» та ін.); на сході – Гінкакудзі («срібний павільйон»), Кійомідзу-дера (Храм чистої води), Сандзюсангендо (храм, відомий своїми золотими статуями тисячі будд) тощо. Найбільш шановані в Кіото синтоїстські храмові комплекси Ясака-дзіндзя біля кварталу розваг Гіон, Хейан-дзіндзя побудований уже в ХІХ столітті (поруч два музеї мистецтв і публічна бібліотека Кіото), Фусімі-Інарі з вражаючою анфіладою воріт «торіі».

Хейан-кьо – столиця миру і спокою, в міру розбудови крок за кроком набувала небаченої раніше в Японії вишуканості та елегантності. В цілому ж у житті держави в епоху Хейан набула сталості модель суспільства, в духовному і політичному житті якого склався триєдиний баланс сил синтоїзму, буддизму і конфуціанства, закладений, як вказують науковці, ще при сприйнятті кодексу «Тайхорьо» в попередні століття. Правда, імператорська влада в добу Хейан, при всій церемоніальній пошані до Трону, була номінальною, а країною реально правили найбільш видні сановники. А найвиднішими поміж видних на той час були міністри із клану Фудзівара. Серед численної рідні клану відшукувались і наречені для юних імператорів – майбутні імператриці-матері. Законодавчо оформлений, добре продуманий механізм правонаступництва дозволяв можновладцям клану довгий час контролювати ситуацію при дворі.

(Пояснення щодо таємної пружини сюжету «Гендзі моногатарі». Гендзі – син імператора і принц крові, був народжений наложницею (Кіріцубо) тоді, коли в офіційній дружини монарха вже був син – спадкоємець престолу. По смерті першої дружини вже інша наложниця (Фудзіцубо) стала імператрицею, і її син (як знали утаємничені – позашлюбна дитина від Гендзі) став правонаступником попереднього принца, а потім і імператором.)

Отже справжніми політичними діячами тієї пори були не імператори, а регенти та інші діячі із клану Фудзівара. Серед них було багато талановитих людей. У ті часи вдалося замирити айнів на півночі, зміцнити кордон на заході, так-сяк успішно поратися з економічними справами. Але водночас у країні наростала загроза сепаратизму на сході Хонсю – великі землевласники все більше відособлювались від центру. Вже у романі про Гендзі бачимо роди Мінамото, Тайра та ін. Наступали великі для Японії часи перемін. Епоха «миру і спокою» залишилася в минулому, а от започатковані в ті часи шедеври поезії, літератури і мистецтва, особливий японський смак до краси залишились на тисячоліття.

Культура і література епохи Хейан

Поруч із прогресом розвитку суспільних відносин і розбудови унітарної централізованої держави література стала вершиною творчого духу епохи Хейан. Прорив у літературній творчості стався завдяки розробці азбук кана (катакана і хірагана) із 50 фонетичних символів, що значно спростило процес письма. Стало можливим писати будь-який японський текст, не вживаючи китайських ієрогліфів. Водночас велику кількість складної термінології можна було записувати як ієрогліфами, так і канною. Ще довгий час хейанські придворні та інтелектуали продовжували вживати писемну китайську мову при оформленні офіційних документів, діловій переписці, написанні приватних щоденників тощо, вживаючи кана тільки при творенні поетичних творів.

(Примітка. З часом симбіоз ієрографіки і кани уможливив створення сучасного японського письма, що передає все багатство вираження в живій розмовній мові. В японському письмовому тексті в кожній синтагмі коренева основа подається, як правило, ієрогліфами, а граматичне оформлення – канною. Правда, при цьому звучання ієрогліфа має бути передано або он-ним (старокитайським), або кун-ним (корінним японським) читанням, які читач повинен знати. Але це тема іншої розмови.)

У IX–XI століттях вважалося, що грамотний чоловік має записувати виклад своїх думок китайськими ієрогліфами («отоко модзі» – чоловічі знаки), а жінка може писати і хіраганою. Отже, хірагана активно вживалась придворними дамами та іншими шляхетними жінками, які й створили більшу частину творів хейанської літератури. Адже відомо, що фонетичні системи письма дозволяють виражати будь-які нюанси розмовної мови, тоді як нефонетичне письмо може фіксувати тільки ту тематику вираження, яка відібрана для письмової передачі. Основні теми, яким здебільшого приділяли увагу жінки, – кохання, природа, свята і... як ми бачимо, красне письменство. Жіноча література епохи Хейан, в якій люди і події розглядалися прискіпливим жіночим оком, залишається цікавою для читачів і через тисячу років.

Література епохи Хейан пройшла три стадії розвитку. Спочатку спостерігаємо ренесанс поезії Вака після виданої у VIII столітті (759 р.) антології «Ман'йосю» («10 тисяч листків») – 4,5 тис. поетичних творів. Далі бачимо появу прозових творів, написаних японською мовою і переважно хіраганою. Нарешті, з'являються нові прозові жанри, і розвиваються нові стилі поезії.

У ренесансі поезії особливо поширеними стали 31-складові танка (5-7-5-7-7). У 905 р. була видана перша державна антологія «Кокінвакасю». Найвидатнішими авторами цієї збірки були поети Оно-но Коматі, Арівара Наріхіра та упорядник антології Кі-но Цураюкі, який канною написав передмову. Перший літературний твір у прозі теж належить Кі-но Цураюкі. Це «Тоса ніккі» (935 р. – «Щоденник подорожі в Тоса» (нині преф. Коті на Сікоку)) – своєрідний поетичний щоденник вражень мандрівника.

Найбільш поширені прозові жанри епохи Хейан – ніккі (щоденники або записки) і моногатарі (оповіді, можна вжити термін «повість» або й «роман»).

Серед **ніккі**, окрім вищезазначених записок Кі-но Цураюкі, з'явилися й інші твори цього жанру, написані жінками: «Кагеро ніккі» («Записки осінньої доби»), «Ідзумі Сікібу ніккі», написані фрейліною Ідзумі Сікібу, «Мурасакі Сікібу ніккі», написані Мурасакі Сікібу – авторкою величного роману про життя принца Гендзі. Але найвизначнішим шедевром цього жанру стали записки фрейліни Сей-Сьонагон «Мукура-но сосі» («Записки в узголів'ї»), написані в кінці X століття в жанрі «дзуйхіцу» («побіжний погляд»), – це збірка мініатюрних блискучих

есеїв, що розкривають естетичне відчуття речей («моно-но аваре»), які потрапляють в поле зору автора, – емоції, рефлексії і роздуми, образи природи, що вразили уяву...³

У жанрі *моногатарі* перша відома повість-казка «Такеторі моногатарі» («Оповідь про Такеторі») з'явилася в кінці IX або на початку X століття (героїні роману про Гендзі читають її під назвою «Кагуя-хіме»), ще дві прозові повісті-казки того часу вже тоді були втрачені. Це оригінальний міф про дівчинку Кагуя-хіме, яку Такеторі – рубщик бамбука – знайшов у зрізі стовбура бамбука, про те, як вона виросла в чарівну красуню, відкинула домагання шляхетних кавалерів (зокрема й імператора) і зрештою вернулася до рідних (виявилось, що вона місячна царівна). Особливо вражає відліт красуні (в космос (?)) з гори Фудзі – виходить, що вже понад тисячу років тому в народній творчості людей (а текст «Такеторі» – це запис народних казок) передавалися мотиви іншопланетян і космічних подорожей.

Друга половина X століття відзначається як час появи в епістолярних жанрах перших новел. Серед багатьох *моногатарі* тієї доби виділяються «Уцубо моногатарі» («Оповідь про дуплисте дерево») невідомого автора та «Отікубо моногатарі» («Оповідь про життя дівчини із нижньої кімнати») – японський варіант теми про Попелюшку.

На початку XI століття Мурасакі Сікібу, шляхетна пані на службі у дружини імператора Утідзьо, написала повість «Гендзі моногатарі», обезсмертивши таким чином суспільство епохи Хейан (описавши, ясна річ, життя еліти цього суспільства), в найбільшому за обсягом прозовому творі того часу, та й наступних часів також.

На більш ніж тисячу сторінок (при перекладі на європейські мови) розгорнуто сюжет, який у часовому вимірі охоплює понад 3/4 століття і розкриває життя та терени любові принца, відомого за життя як Блискучий Гендзі, а після його смерті любовні походеньки Каору – його сина, насправді внука його найкращого друга. Перші списки повісті (точніше, фрагменти повісті) з'явилися ще за життя Мурасакі (початок XI ст., вірогідно в 1025 р.), лише пізніше – у XII–XVI століттях повний текст твору було зведено воедино.

Як бачимо із вищесказаного, написання епохального прозового твору спиралося на певну літературну традицію, що склалася протягом попередніх століть. Але таку широту погляду в часі і кількості літературних героїв (деякі з них реальні особи), глибину психологічного осмислення поведінки героїв і суті подій, що відбуваються, витонченість естетичного відчуття речей і навколишнього світу було репрезентовано вперше. І це тисячу років тому! На той час в Європі ще не написано було літературних творів такої значущості, а в Китаї, хоч вони і були, але написані на дещо вужчих і духовно-цивілізаційних засадах, і щодо витонченості мовно-комунікаційних можливостей. Згадаймо про триєдність формування японської цивілізації: синтоїзм – конфуціанство – буддизм, а також більші комунікаційні можливості системи ієрогліф – кана проти викладу виключно ієрогліфами.

³ Думка, що прийшла в музеї Д'Орсе в Парижі. Мине час, і твори японських імпресіоністів з'являться водночас або навіть раніше, ніж імпресіонізм у Франції. Це школа «Укійо-е» – Утамаро, Хокусаї, Хіросіге та ін.

Світи людини і суспільства епохи Хейан у «Гендзі моногатарі»

Отже, в епоху Хейан склалося аграрне суспільство, засади державного управління в якому будувалися на принципах законодавства кодексу «Тайхорьо», запозичених з Китаю. Правда, якщо в Китаї вертикаль чиновницької ієрархії традиційно формувалася на основі жорсткого відбору на державних іспитах, то в Японії того часу вирішальними були родинні зв'язки. Тому відносини в суспільстві і внутрішня політика цієї епохи – складна взаємодія кланів вищої аристократії. В часи, описані в романі про Гендзі, домінували регенти і рідня із клану Фудзівара (авторка роману – Мурасакі Сікібу – теж із родичів цього клану). Та сув'язь політичних відносин дедалі ускладнювалась, вирости в самостійні сили клани, що вели родовід безпосередньо від імператорської сім'ї. Так, фактично незалежним став клан Тайра, відособився під новим родовим прізвиськом клан Мінамото (герой роману Гендзі зрештою теж став Мінамото). В Середні віки при розгалуженні кланів пішли: від Мінамото – Токугава (в епоху Сьогунату понад 300 років керували самурайськими урядами аж до революції Мейдзі 1868 р.), Асікага та ін.; від Тайра – Міура і Ходзьо; від Фудзівара – Уцуномія та ін. Наприкінці періоду Хейан усе це призвело до кривавої сутички родів Тайра і Мінамото (війна Тайра і Мінамото описана у великому воєнному романі-епопеї «Хейке моногатарі»), остаточну перемогу здобули Мінамото в битві при Дан-но ура (1185 р.). Так завершилась епоха Хейан.

Але на початку XI століття, коли розгортається життя героїв роману, ще більш-менш зберігався баланс інтересів основних кланів. Аристократія жила власним життям у столиці, додержувалася ритуалів і свят, складала твори літератури і мистецтва (визнаємо, багато з них стали шедеврами японської культури) і за нещастя вважала службу (тим більш, вигнання) у провінції або у війську. Скориставшись крилатою фразою, сказаною на наших теренах з іншого приводу, – вузьке було коло цих людей, страшенно далекі були вони від народу.

На перший погляд, здається неймовірним, що культура аристократа, позбавленого щоденного клопоту про хліб насущний чи пошуку засобів, аби заплатити податки, може сприйматися і культурою простого люду. Але ж людина в ті часи була ближчою до природи. І тонкі стіни вишуканого дерев'яного палацу рятували від негоди лише трохи краще, ніж такі ж тонкі стіни хижі бідняка (пічок і камінів в Японії і тоді, й пізніше не було, а конструкція хібаці – жаровні для опалення кімнати деревним вугіллям – була та сама, тільки в наш вік хібаці стали електричними). В культурі землеробського суспільства свята і перебіг життя в палацах збігалися із землеробським календарем сільських обрядів. І на сільських святах лунали пісні і музика. Краса природи оточувала кожного, і кришталево чисту воду з гірських джерел можна було пити всім. Може, мистецтво було інше? А хто ж ткав прекрасні шовкові тканини для кімоно чарівних красунь, випалював вишукану кераміку для чайних церемоній, кував надійні (і водночас красиві) мечі-катана для воїнів? Уся історія країни – приклад того, що культура, створена свого часу елітою суспільства, стає надбанням всього народу.

Японія епохи Хейан – країна, в якій люди вже піднялись від рівня «людини звичайної» і «людини розумної» до «людини чутливої» (*Homo sensibilis*). І саме на цьому рівні стоїть планка вимог до особистих якостей і рівня культури основних героїв «Гендзі моногатарі».

Як відомо, літературний герой-домінант (*personage regnant*) в тій чи іншій культурі – особистість, поведінка й ідеали якої сприймаються як втілення характерних рис людини певної епохи. Особливий вплив на японський традиційний ідеал людини виявив створений Мурасакі Сікібу літературний герой епохи Хейан – принц Гендзі із «Гендзі моногатарі» (X – XI ст.). Головним для Гендзі, як і для більшості його сучасників, був культ любові. Тоді це була чи не єдина царина, що давала людині найбільші можливості для самовизначення. Витончена чуттєвість, емоційність були понад усе. А рубежем, що відділяв чуттєвість від грубого еротизму,

стало «моно-но аваре» – вміння людини побачити і відчутти у всьому естетичне відчуття речей (в даному разі ми пропонуємо українську версію перекладу терміна, англійська версія – *rathos of things*, російська – очарование вещей). Для принца Гендзі життя означало не тільки поєднання з різноманітністю теренів відчуттів, але і насолоду затаєним пафосом речей. З таким самим багатством відчуттів насолоди пафосом речей постають перед нами і жіночі персонажі роману. Адже в епоху Хейан людина в японському суспільстві вже сприймалася як частина єдності природи і космосу. (Звернімо увагу: в буддизмі Будда – у всьому, і в порошинці, і в людині; в синтоїзмі – Камі у всьому, і в камені, і в горах, й у водах, і в дереві, і... в людині, як іскра божа.)

Побіжно зазначимо, невдовзі японська література створила іншого домінантного героя – героя-воїна в епічних романах (так званого «гункі»), шедевром серед яких є «Хейке моногатарі» (XIII ст.) про війну Тайра і Мінамото. (Японські науковці переклали епічний роман Київської Русі того ж історичного періоду «Слово о полку Ігоревім» – японська назва твору «Ігор гункі» – і знаходять літературні паралелі.) Попри драматичні перипетії життя цього жанру в японській літературі й мистецтві в наступні історичні періоди, його літературні герої і в новітні часи демонструють взірці сили людського духу, особливо коли йдеться про боротьбу людини проти сил зла (згадаймо «Сім самураїв» Куросави).

Отож, Гендзі – герой нашого роману – це перш за все «*homo sensibilis*» – та ще й домінуюча особистість як у буденних ділах (блискучий офіцер імператорської охорони, а затим державний муж), так і в коханні – герой-любовник кращих шляхетних пані і панночок, аж до імператриці включно. Зауважимо, що при цьому в романі не йдеться про фізіологічний натуралізм. (Дослідники творчості Мурасаки Сікібу звертають увагу на рядок із її «Щоденника...»: «Негарне і жахливе наге тіло. В ньому немає ніякої чарівності».) Домінантною ідеєю і психологічним стрижнем дії в романі є «моно-но аваре» – естетичне відчуття речей. В аристократичних колах тієї епохи культивувались досить жорсткі принципи моралі. Почнемо з того, що саме знайомство чоловіка і жінки відбувалось з дотриманням певного етикету: вони вели бесіду розділені завісою, або й фусума, що відділяли внутрішні жіночі покої. Існувала висока заформалізованість комунікації, тим більше любовних відносин: обмеженість переліку тем розмови, фіксованість часу і місця зустрічі, обміну листами і віршами. «Етикетний» спосіб життя, що був одною із ознак соціальної виокремленості, скочував їх (особливо жінок) у всьому і, перш за все, у відношеннях з людьми їх вузького кола. Доводилося відповідати нормам етикету, а ті чи інші порушення ставали предметом поговору та пліток, що було найбільш небезпечно. Просто кажучи, ситуація при дворі, або і в ширшому колі аристократії, була схожа з ситуацією в сільській громаді, де всі про всіх усе знають.

Тепер докладніше на цьому тлі про головних героїв.

Принц гЕНДЗІ – Блискучий Гендзі. Ми бачимо його домінантну особистість очима автора-жінки, яка й сама є непересічною особистістю. Син імператора від коханої наложниці. Інтелектуал, наділений владою і розумом. Особистість, вихована на чеснотах триєдиної синто-буддійсько-конфуціанської культури. Енергійна людина, що здатна бути й активним діячем та урядовцем, і люблячим мужем, залишаючись при цьому бажаним коханцем багатьох шляхетних дам. Служба: в молоді роки – офіцер імператорської охорони, далі – сайсьо (державний радник), дайсьо (вищий офіцерський чин, начальник імператорської охорони). В середині кар'єри – опала і вигнання в провінцію, де перебував спочатку в Сума (нині рекреаційна зона на захід від Кобе), потім в Акасі (в XI ст. невелике містечко на Внутрішньому Японському морі, нині – центр важкої промисловості); після повернення із вигнання знову прийнятий до двору, отримав чин дайнагон (міністр двору), в кінці служби – найбільш впливовий урядовець у країні. Офіційні дружини: АОї, шлюб з якою мав династичний характер. Дочка Лівого міністра – гордячка, не любила Гендзі. Вона народила сина і померла; МУРАСАКІ – в юні роки

вихованка, а з 17 – кохана дружина, не народила йому дітей, і коли Гендзі досяг блискучої вершини свого життя і збирався піти у відставку, серйозно захворіла і померла. ТРЕТЯ ПРИНЦЕСА – за велінням свого брата-імператора Гендзі одружився на улюбленій його дочці і через рік помер. Принцесу звабив високопоставлений родич, у результаті інтриги народився хлопчик Каору, формально – син Гендзі. Усвідомивши результат своєї легковажності, юна принцеса, дружина покійного Гендзі, доживала віку в монастирі.

ЖІНКИ гЕНДЗІ. Не будемо їх перелічувати, не в тому річ. Мурасакі Сікібу виявилася майстром систематизації різновидів жіночої долі і змалювала журавлиний клин літературних героїнь, заручниць кохання. Ще на самому початку роману (розділ «Дерево-мітла») автор вклала в уста молодих офіцерів, друзів Гендзі, їх обмін думками під час нічної варті щодо жіночих чеснот та вибору подруги життя. Різновиди якостей жінок були розглянуті всебічно, та хлопці так і не дійшли єдиної думки. Але ж для реалізації мистецького задуму потрібна була *persona regnant* – жінка, гідна бути дружиною осяйного героя. І такою жінкою стала МУРАСАКІ, в ім'я якої закладено пурпуровий колір кохання, ім'я, яке стало псевдонімом авторки роману.

Під час поїздки в гори на лікування Гендзі звернув увагу на юну дівчинку, яка виховувалася в родині монаха Содзу, настоятеля монастиря. Батько юної леді – принц, дід – міністр, бабуся-годувальниця – фрейліна, але через певні обставини дитина опинилася поза межами вузького кола аристократії столиці. Гендзі умовив настоятеля і бабуся віддати дитину йому на виховання. Дівчина здобула хорошу освіту й стала втіленням краси і розуму. (*Примітка:* в Середні віки в Японії монастирські та прихрамові школи давали початкову освіту, державної системи освіти ще не було, тож діти багатих людей здобували домашню освіту.) В належний час після смерті першої дружини вона стала дружиною гендзі. Судячи з перебігу подій в романі, близько чверті століття подружжя прожило в любові. Гендзі був абсолютно впевнений у вірності дружини й у вирішальних справах повністю покладався на її духовні і ділові якості. Наприклад, при від'їзді у вигнання він довірив молодій дружині, якій ще й двадцяти не було, управління цінними паперами і маєтностями, а по поверненні в столицю віддався державним справам і практично не поширював коло своїх коханок, що склалося за часів романтичної юності. Зі свого боку, Мурасакі стала неподільною господинею в домі (ошатному палаці на Другій вулиці) і не переймалася ситуаціями, коли старіючому ловеласу доводилось «збирати каміння», розкидане в юності: будувати своїм колишнім коханкам житло, підтримувати їх матеріально тощо. Особливо важливим подружнім кроком Мурасакі стала згода на те, щоб Акасі (кохання Гендзі під час вигнання) передала дочку від Гендзі на виховання у їхній дім. Пізніше вони видали шляхетну панночку заміж за коронного принца – майбутнього імператора.

В осяйного принца було багато подруг. У любовних пригодах він майже з усіма доходив фізичної близькості, та нікого не брав силою – жінки самі вважали за честь йому віддатися. Але є декілька жіночих постатей в романі, які можна вважати знаковими.

ФУДЗІЦУБО – як і мати Гендзі, що рано померла, наложниця імператора, а потім і імператриця. Вона була схожа на матір принца, тому її любили і імператор, і герой роману. Лише одна миттевість життя пов'язала два серця. Юний герой поночі прийшов до своєї чергової коханки, подруги Фудзіцубо, підліз під завісу жіночих покоїв і попестив тіло (правда, в ту ніч подруги мали спати разом, однак пасія принца кудись вийшла, і в ложі була сама Фудзіцубо), а коли второпав, що тут щось не те (форми інші й талія не та), та миттевість уже відбулася, результатом став хлопчик, який свого часу став імператором. Усе життя Гендзі боготворив свою королеву, яка була близько і водночас так далеко...

УЦУСЕМІ – ніжний і zarazом сумний образ японської поезії – висохла оболонка цикади. Одна з перших коханок юного принца. Пензликом Мурасакі цей чарівний образ ніжності і легкого смутку подано в розділах «Порожня шкаралупка цикади», «Шафран» тощо. Вишукана

аристократка (дружина намісника Кії), оточена аристократичною сім'єю (батьки, брат). Але не встояла перед чарами блискучого принца.

Пані РОКУДЗЬО – Пані з Шостої вулиці (подана в розділі «Вечірнє лице» і далі по всьому роману) – жінка, старша за Гендзі, яка завжди виявляла на нього певний магічний вплив. Якщо хочете – коханка-порадниця. Її дочка була визначена двором як жриця святилища Ісе (це найшанованіший японський сінтоїстський храм Ісе (тепер Міе) на шляху Токайдо, присвячений богині сонця Аматерасу). При поверненні в Кіото вона знову служила при дворі, а пізніше відома як імператриця Акіконому. Гендзі з великою повагою ставився до матері й дочки і побудував для пані Рокудзьо палац на Шостій вулиці.

ОБОРОДЗУКІЙО («ніч тьмяного місяця») – фатальна жінка. Дочка Правого міністра, молодша сестра імператриці Кіріцубо (тієї, що, найвірогідніше, звела зі світу матір Гендзі). Саме через те, що осяйний принц «влип» у любовні стосунки з нею, його відлучили від двору і відправили у вигнання. Тільки після приходу нового імператора його вернули до столиці.

Пані АКАСІ. Акасі – місцевість, де виросла юна красуня. Під час перебування у засланні Гендзі побував у двох місцевостях. Це Сума – місце, й досі відоме привабливими краєвидами: сосни серед скель і білий пісок пляжів на узбережжі Осацької затоки. Сума згадується в Маніосю (VIII ст.), в розділах роману про Гендзі («Сума» та «Змагання картин»), тут відбулася одна з вирішальних битв війни Тайра і Мінамото. Нагадаємо, що у «Змагання картин» саме пейзажі сосен у Сума на березі моря принесли осяйному принцу перемогу. Певно, він малював «сумі-е» (картини на шовку в туші, в одній із старовинних танка вказується, що пейзаж має бути виконаний так, щоб чути було «...шум сосни на сумі-е»). Друге місце заслання – містечко Акасі (в розділах «Акасі», «Вітер у соснах» та ін.). Нині на «Сінкансен» від Кіото до Акасі (це тепер центр важкої промисловості) можна дістатись за годину. А в XI столітті це була глибока провінція. Тож монах Ньюдо, настоятель монастиря та мудрий батько, прийняв у своєму домі столичного гостя із всією належною повагою. 30-річний принц зацікавився 18-річною красунею. На час, коли його реабілітували і поновили в чинах, панна Акасі вже була при надії. Невдовзі Гендзі перевіз її з дочкою в Кіото в новозбудовану садибу недалеко від монастиря Дайкакудзі. Затим, як ми вже згадували, дівчинка стала вихованкою сім'ї Гендзі.

Все було в осяйного принца – блиск двору, круговерть важливих державних справ, увага жінок... Та з часом усе проходить. І найболючішим на схилі віку стало для нього прощання з образами жінок, коханих і не дуже. Тисячоліття тому в Японії та інших країнах, де вже існувала культура особистого письма, виняткову роль у збереженні пам'яті про людину відіграло її зафіксоване писемне слово. В сув'язі кани вгадувався образ і спливала пам'ять днів минулих. Зворушлива картина, коли Гендзі перед смертю перебирає записки з віршами любові від коханок, – психологічно чи не найбільш сильна картина твору. Папірці послань, мов легенькі сухі оболонки цикад, відносить вітром, і разом з ними відлітають у небуття образи. Все минуло... все.

Теренова нотатка. Коли автор цих рядків іще в студентські роки прочитав цей фрагмент у перекладі акад. М. Конрада, то був неабияк вражений картиною розпуки героя. Але тільки з роками зрозумів, що за цим стоїть особливо гостре відчуття моно-но аваре.

Моно-но аваре, згідно з японською енциклопедією, це літературний і естетичний ідеал, який набув особливого розквіту в епоху Хейан в літературі – поезії і прозі. Його суть у глибокому сприйнятті елементарних проявів краси в природі й житті людини, що можуть мати і легкий відтінок журби. За певних обставин відчуття людини при цьому супроводжуються захопленням, благоговінням і радістю.

У романі про принца Гендзі цей естетичний ідеал червоною ниткою проходить через весь твір. Той чи інший аспект естетичного відчуття речей закладено в назвах всіх розділів роману. Звернімо увагу: «Покої павлонії» – пафос двору і двірцевої еліти; «Дерево-мітла» (фусея), ми б сказали, «марєво-міраж», образ, побачений здалеку, який зникає при наближенні; «Уцу-

семі» («Порожня шкаралупка цикади») – символ чогось легкого й ефемерного (і в Японії, і в Китаї спів-плач цикад у зелені парків, зазвичай у серпні, породжує особливе відчуття журби); «Югао» («Вечірнє лице») – образ коханки-порадниці принца, відомої в романі як Пані з Шостої вулиці; «Момідзі» (розділ «Свято багряного листа») – милування осіннім листям кленів; «Ханамі» (розділ «Свято вишневого цвіту») – милування квітами сакури; «Сума» – мальовнича місцевість, місце вигнання Гендзі, яку він змалював у своїх картинах (розділ «Змагання картин») і в поясненні для друзів-уболівальників написав: «...я опинився в горах і, отримавши нагоду проникнути в суть морських просторів, що оточували мене з усіх боків, пізнав усе...» (цит. за перекладом І. П. Дзюба); «Вітер у соснах» – назва розділу, що будить слова відомого хайку (...як шум сосни на сумі-е). А втім... досить.

Ще звернімо увагу на чарівність епістолярного надбання героїв роману. Традиція письмової комунікації, так само як і етикетна поведінка еліти суспільства, були важливим явищем у спілкуванні людей того часу. Залежно від пори року вибирали зміст листа або любовного послання (якщо писали танка, то вибирали «макура-котоба» – перший рядок, що в якійсь формі ніс інформацію про час), формувалась образність написаних, як правило особисто, віршів, вироблялась думка, виражена як прямо, так і поміж рядків. Велику увагу надавали каліграфії (почерку), за якою судили і виносили судження стосовно автора написаного. (Нашкрібаний каною текст – це одне, а текст, написаний ієрогліфами в каліграфічному стилі «сосьо» – «трав'яного письма», – це зовсім інший рівень духовної організації автора, особливо авторки.) Хоч інформація, що містилася в листах і любовних записках могла бути і глибоко інтимною, але писалася з огляду на те, що в тогочасному суспільстві циркуляція важливих для його функціонування текстів могла стати надбанням багатьох. Особливо популярною була система символіки квітів. Наприклад: сакура – ніжна квітка, пелюстки якої швидко опадають, що наводить на думку про швидкоплинність життя, і разом з цим вона несе естетичне відчуття краси; квітка сливи – мужність і стійкість (перша після сходження снігу), чистота душі і помислів. У романі про Гендзі зустрічаємо думку: лілії з нами в молитві, лотос – коли ми в роздумі, роза і хризантема – коли йдемо в бій.

Зрештою, в розсіпі поетичних перлин роману – зустрічаємо розмаїття бачення «мононо аваре» життєвих ситуацій. Ось приклади Вака, до яких звертаються думки героїв роману (цитуємо за перекладами проф. І. П. Бондаренка):

Пори року

Як повернусь в столицю, / То друзям я скажу: / До сакури в горах / Спішіть чимдуж, доки / Цвіт її не розвіяв вітер (*Гендзі моногатарі, XI ст.*).

Немає пори року, / Яка мені не любя, / Та лиш в осінній вечір, / Як ніколи, серце / Тривожно б'ється (*Кокінсю, X ст.*).

Розквітлу гілку сливи / Тобі хотіла показати. / Та випав сніг, і тепер / Не розпізнати – де сливи квіт, / Де снігу білизна (*Манійосю, VIII ст., українська версія перекладу Б. Яценка*).

Кохання

– Якщо кохаєш – / Честю дорожи! / Хто б не питав – / Нікому не кажи, що ти / Не раз бував в моїй оселі (*Кокінсю, X ст.*).

Напевно, / Під вечір милий завітає: / Заздалегідь / Маленький павучок / Для нього пастку з павутин сплітає. (*Гендзі..., XI ст., герой натякає коханці ремінісценцією з Кокінсю, X ст.*).

Гора Асака / Відбиток в воді мілкій / Гірського джерела, / Моє ж кохання – / Глибина морська Манійосю.

Шляхи життя

В селі занедбанім / І люди постаріли – / Як їх оселі. / А за тином сад / Нагадує про осінь (*Кокінсю, X ст.*).

Який мені / Притулок відшукати / На цій землі? / У мандрах проживу / І просто неба буду ночувати (*Кокінсю, X ст.*).

Як звать ці квіти, / Що, мов сніг, поля встелили? / Ту, далеку, / Спитав би я, / Якби спитати міг (*Гендзі моногатарі. Ремінісценція з Кокінсю (X ст.). Натяк на лугову квітку мурасакі з білим квітом і коренями, що дають пурпурову фарбу – колір кохання*).

У наступні століття естетичний ідеал моно-но аваре виявив великий вплив на японську культуру, особливо художню літературу, поезію, мистецтво. Його значення поширилось на весь спектр людських емоцій і може розглядатися як гуманістична цінність японського суспільства, а його реальна дія має тенденцію фокусуватися на естетичному сприйнятті речей і подій та чутливості душі, що здатна сприйняти цю красу.

Теренова нотатка. Під час наукового стажування в Японії автор цих рядків жив у кампусі Токійського державного університету в Комаба. Між корпусами факультетів і лінією електрички – чималий сливовий сад. Ранньою весною це було – тільки-но зійшли холоди. Розквітли сливи! Я повертався потягом із центру міста і звернув увагу на елегантну пару – їхні погляди прикипіли до білого буяння сливового саду за вікном електрички! Отож-бо!

«Червоні квіти / Були мені / Чомусь не до вподоби. / Та полонили душу / Розквітлі сливи...» (*Манійосю, VIII ст. Цитується в «Гендзі моногатарі», XI ст., сприймається людьми XXI ст.*).

Гендзі – завершення життя і після...

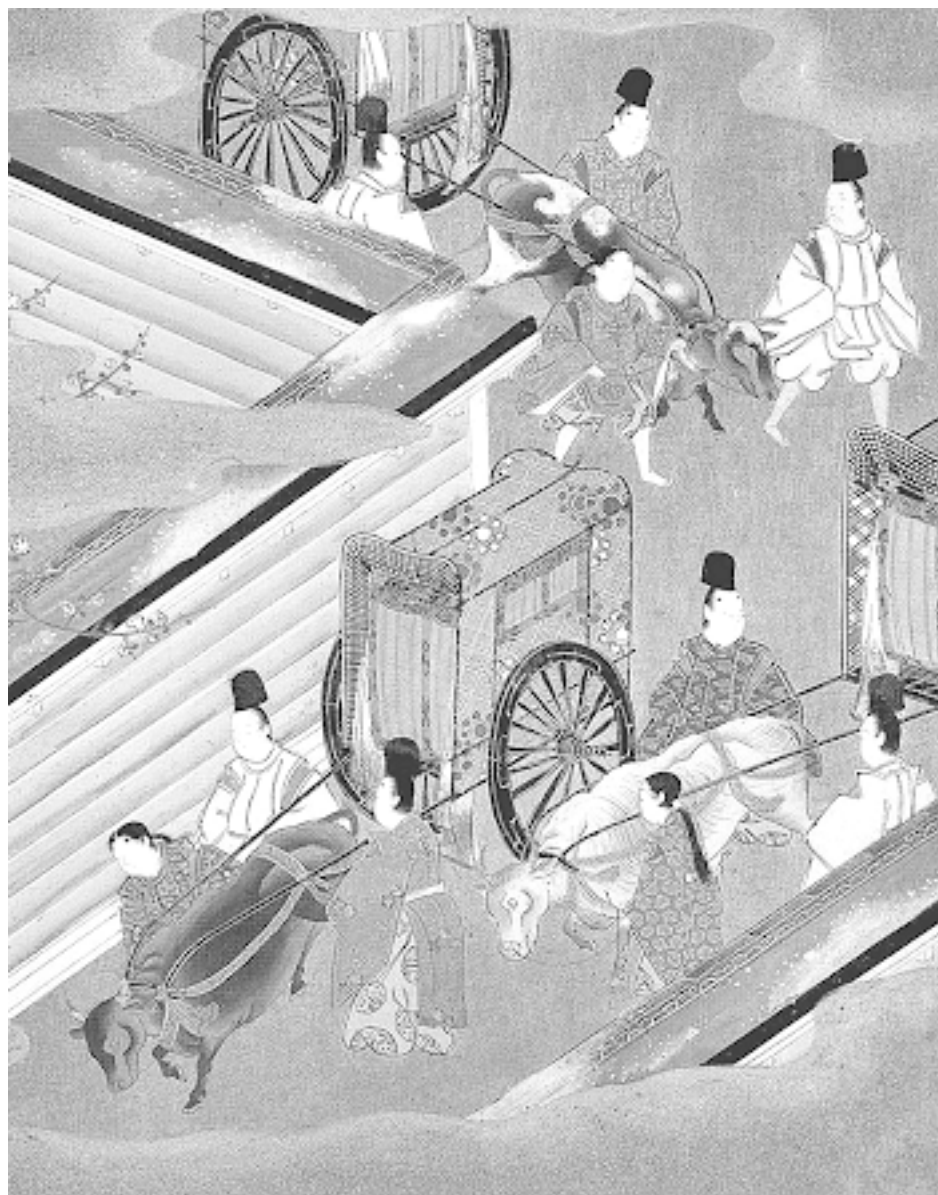
Блискучий принц Гендзі через рік після своєї відставки раптово помер. Дещо раніше, після важкої хвороби, пішла з життя його кохана дружина Мурасакі.

У завершальних розділах роману з'явилися нові герої. Підріс народжений його третьою дружиною син Каору, формально син Гендзі, насправді – плід зради дружини. Сама ж Третя принцеса, усвідомивши свою провину, доживала віку в монастирі. Один із молодших братів Гендзі й імператора Судзаку, так званий Восьмий принц, після розчарувань життя поселився в містечку Удзі на південь від столиці і присвятив себе службі богам. Каору відвідав Удзі й став упадати за двома дочками принца, особливо за старшою. Та відкинула його з огидою і пішла з життя після смерті батька. Каору дізнався від старої пані – хазяйки дому в Удзі – секрет свого народження, що посилювало в нього відчуття своєї нікчемності. Молодша ж дочка Восьмого принца між тим відповіла на залицяння принца Нію (внук Гендзі і син діючого імператора) і вийшла за нього заміж. Після того як Нію з Другою принцесою переїхали до столиці, в оповіді з'явилася ще одна (позашлюбна) дочка Восьмого принца. Її звали Укіфуне (в перекладі ієрогліфів – човник, що пливе за водою). Каору зацікавився нею і хотів було зробити своєю наложницею, але та закохалась у Нію. Розгублена через необхідність обирати між двома шляхетними кавалерами, вона хотіла було втопитись, але її врятували і відправили в монастир у горах на схід від Кіото.

Глибоким песимізмом пройняті події в останній частині твору. Величні дні були при Блискучому Гендзі – і все минуло. Наступне покоління – принци Каору і Нію – виявилися дрібнішими постатями. Мурасакі Сікібу натякає, що то така *КАРМА*. Природа, що створила Великих героїв, відпочиває на їхніх нащадках.

Борис Яценко

Повість про Гендзі

Покої павлонії

Головні персонажі:

Гендзі, – від народження до 12 років
Імператор Кіріцубо, – батько Гендзі
Наложниця Кіріцубо, – мати Гендзі
Нього Кокіден, – дочка Правого міністра, дружина імператора Кіріцубо
Принц-спадкоємець, – старший син імператора Кіріцубо й нього Кокіден
Принцеса Фудзіцубо, – наложниця імператора Кіріцубо, майбутня імператриця
Принц Хьобукьо, – брат принцеси Фудзіцубо
Лівий міністр, – тесть Гендзі
Аої, – дочка Лівого міністра, перша дружина Гендзі
Куродо-но сьосьо, – син Лівого міністра, брат Аої

Хтозна-коли серед численних нього й кої⁴ – дружин і наложниць Імператора – була одна особа не вельми знатного роду, яка здобула собі його особливу прихильність.

Ті з них, що від самого початку, ставши на службу в Імператорському палаці, самовпевнено вважали себе гідними такої ласки, від задрощів зненавиділи її за таку зухвалість. А ще більше не могли заспокоїтися наложниці, що були однакового або нижчого від неї походження. Те, що вона зранку і ввечері прислужувала Імператору, їх вкрай дратувало, і це, напевне, накликала на неї стільки злості, що вона занедужала й усе частіше проводила дні в батьківському домі, та все одно, щораз більше жаліючи її, Імператор, незважаючи на людський осуд, так ласкаво з нею обходився, що міг би стати недобрим прикладом для майбутніх поколінь.

Найвищі вельможі й середня знать несхвально відводили погляди, бо така пристрасть їх приголомшила. Вони казали, що саме за подібних обставин у Морокосі⁵ зчинявся розбрат і наставала руїна. А коли в країні поступово ширилося невдоволення і в пам'яті спливав випадок з Ян Гуйфей,⁶ наложниця багаторазово зазнавала кривди від своїх суперниць, але завдяки особливій доброті Імператора й далі приходила на службу у палац.

Її батька Дайнагона, старшого радника міністра, вже не було на цьому світі, однак мати, його головна дружина, господиня північних покоїв, особа благородного походження і старожитніх чеснот, з усіх сил старалася, щоб на будь-яких урочистостях у палаці її дочка не поступалася суперницям, що мали заможних, впливових батьків, але та, позбавлена надійної опори, все ж іноді почувалася безпорадною і самотньою.

Напевне, зв'язок наложниці з Імператором у попередньому житті був навдивовижу міцним, бо вона народила сина небаченої краси, справжню перлину. Імператор чекав з нетерпінням – коли ж нарешті? – зустрічі із сином, а коли того привезли до палацу, був вражений його рідкісною вродою.

Першого сина Його Величності сина народила дочка Правого міністра, тож люди не сумнівалися, що свого часу той стане принцом-спадкоємцем. Та оскільки з новонародженим його

⁴ *Нього* – придворна дама третього (після імператриці) рангу, зазвичай принцеса або дочка міністра, яка могла стати імператрицею; *кої* – наложниця, придворна дама четвертого-п'ятого рангу, як правило, дочка придворного четвертого-шостого рангу.

⁵ Стародавня японська назва Китаю.

⁶ *Ян Гуйфей* – улюблена наложниця китайського імператора танської династії Сюаньцзуна (685–762), любов до якої, зокрема, стала причиною заворушення під проводом Ань Лушаня. На вимогу повстанців імператор був змушений її стратити. Коханню Ян Гуйфей і Сюаньцзуна присвячена поема «Вічний смуток» китайського поета Бо Цзюйї (772–846).

не можна було й порівнювати, то Імператор, як і дотепер, ставився до старшого сина доброзичливо, а от молодшого сприймав як свій найдорожчий скарб.

Від самого початку наложниця посідала досить високе становище в палаці й не мала б постійно прислужувати Імператору, але той намагався бути завжди з нею – першою викликав до себе на звичні музичні розваги або інші мистецькі урочистості, а інколи нізащо не відпускав її від себе й після ночі, проведеної разом у своєму покої, і тим самим, природно, виставляв її в ролі особи низького звання. Та коли вона народила сина, його ставлення до неї настільки різко змінилося, що мати першого сина, дочка Правого міністра, засумнівалася: а чи не станеться так, що не її сина призначать принцом-спадкоємцем? Докори цієї дружини, нього Кокіден,⁷ сильно непокоїли Імператора, бо він не був байдужим до матері своїх дочок, яка з'явилась у палаці раніше за всіх наложниць.

Хоча улюблена наложниця перебувала під щедрою опікою Імператора, багато хто прикипував їй і прискіпувався з будь-якого приводу, тож вона, квола й безпорадна, з гіркотою в душі зізнавалася собі, що його прихильність швидше принесла їй горе, ніж радість. Жила вона в покої Кіріцубо.⁸ Імператор потрапляв туди, минаючи покої інших наложниць, що, природно, дратувало їх. І коли вона прямувала до нього – а це траплялося також нерідко, – то тут, то там – на перекидних містках і переходах – вони вчиняли такі неподобства, що подоли помічниць, які супроводжували її туди й назад, бували забрудненими. А бувало не раз і так, що, змовившись, вони знущалися з неї, замикаючи її з обох боків в єдиному коридорі, яким вона могла дістатися до Імператора.⁹

Коли молодший син досяг трирічного віку,¹⁰ Імператор наказав справити для нього церемонію одягання хакама¹¹ так само пишно, як для старшого сина, використовуючи запаси палацової скарбниці та рисових комор. І цього разу було чимало лихослів'я, та, підрастаючи, хлопець ставав таким навдивовижу гарним і добрим, що заздрісники мимоволі вгамувалися. А досвідчені люди, що збагнули суть речей, неймовірно дивувалися: «Невже в цьому світі могла народитися така досконала людина?»

Влітку того ж року наложниця-мати з покоїв Кіріцубо, почуваячись трохи слабою, збиралася поїхати до батьківського дому, але Імператор ніяк на це не погоджувався. Оскільки він уже звик, що останнім часом вона постійно нездужала, то повторював: «Спробуй побути ще трохи, може...». Однак її здоров'я щоразу підупадало, й через якихось п'ять-шість днів вона зовсім ослабла, тож її мати слізно впросила його відпустити дочку. І навіть цього разу, побоюючись незаслужених образ від суперниць, вона вирішила поїхати додому потай, сама, залишивши сина в палаці.

Усе на світі має кінець, тож Імператор більше її не затримував, але невимовно жалів, що навіть не може провести її хоч би очима. Вона, ще недавно така чарівно-прекрасна, тепер страшенно схудла на обличчі й, глибоко засмучена, ледь ворушила губами, але нічого не могла сказати. Дивлячись, як вона, напівжива-напівмертва, насилу уривчасто дихає, він, не думаючи ні про минуле, ні про майбутнє, крізь сльози безперестанку присягався у любові, але відповіді не почув. Її погляд так потьмянів, а тіло на постелі настільки обм'якло, що Імператор занепокоївся: а що ж буде далі? І навіть коли вже розпорядився прислати для неї ручну двоколісну карету, все одно залишався з нею в покої, не бажаючи відпускати її додому.

«Хіба ми не обіцяли одне одному, що вирушимо разом в останню дорогу? Ти не можеш піти й залишити мене самого», – казав Імператор.

⁷ Наложниця жила в покої Кокіден.

⁸ *Кіріцубо* (офіційна назва цих покоїв – Сігейса) – покої павлонії. В садку біля покоїв наложниці росла павлонія.

⁹ Покої імператора були досить далеко від її покоїв, на протилежному боці палацу.

¹⁰ За східним звичаєм у вік дитини повністю зараховувався рік народження, незалежно від дня народження.

¹¹ *Хакама* – шаровари.

«Печальною дорогою розлуки,
Що нам судилася,
Я мушу йти,
Та як хотілося б
Вернутись до життя!

О, якби я знала, що так станеться...» – з глибоким сумом в очах відповіла вона їй, ледве дихаючи, начебто хотіла ще щось сказати, але нарешті сили залишили її, тож Імператор вирішив: «Нехай буде що буде...» – але в цю мить прибіг гонець від її матері з повідомленням, що увечері мають розпочатися молитви й замовляння видатних монахів, і йому хоч-не-хоч довелося відпустити кохану додому.

З важким тягарем на серці, не засипаючи ні на мить, Імператор насилу дочекався досвітку. Послав гінця й занурився у зловісні передчуття, а коли той, страшно приголомшений, повернувся з дому наложниці, де серед плачу й крику дізнався, що після півночі вона померла, то, охоплений сум'яттям, ні про що інше не думаючи, замкнувся у своїх покоях.

Хоча й тепер він прагнув бачити свого молодшого сина, та оскільки зазвичай у такому випадку дітей у палаці не залишали, то вирішив відіслати його в дім матері. Хлопець не розумів, що сталося, і вкрай дивувався, чому це материна прислуга ридма ридає та й батько весь час плаче. Розлучатися їм завжди було важко, та цього разу їхнього суму не можна описати словами.

Усьому на світі настає кінець, тож, як вимагав звичай, нещасну поховали. Хіба можна уявити собі, що діялося від горя в душі її матері – мовляв, і сама хотіла б разом з нею спопеліти й піднятися з димом у небо, – коли вона, вслід за доччиною прислугою, сіла в карету й прибула в Отагі¹² на урочисту прощальну церемонію?

«Дивлюся на її тлінні останки, і мені здається, начебто вона ще жива, та як тільки побачу, що вона перетвориться на попіл, справді повірю, що її вже нема на цьому світі», – цілком розсудливо казала мати, але невдовзі, охоплена відчаєм, як того й побоювалася прислуга, мало не випала з карети.

З Імператорського палацу прибув посланець. Коли він прочитав указ про присвоєння покійній третього рангу, присутніх на похороні охопив ще більший сум. Імператор гірко жалів, що не зважився за життя назвати її якщо не імператрицею, то хоч би нього, а тому вирішив підняти її ранг принаймні на один ступінь. І навіть цього разу багато хто цим обурювався. А от інші, здатні глибоко зрозуміти суть речей, тепер згадали, якою вона була вродливою, лагідною і приємною – в усьому бездоганною. Та й придворні дами з оточення Імператора з любов'ю заговорили про її добре серце, хоча за життя страшно зазрили їй саме через його надмірну до неї прихильність. Мабуть, щось подібне описано в одному вірші такими словами: «А коли її не стало, полюбив...»

Безрадісно минали дні жалоби. Сім разів, через кожен тиждень, Імператор ретельно посилав гінця на поминки в рідний дім покійної, щоб висловити щире співчуття її матері. Час збігав, а Його Величність поринув у безпросвітній смуток, відмовився від нічних послуг інших наложниць і тільки безперервно плакав удень і вночі. Та й у придворних, які це бачили, промокали рукави – такою росистою була осінь. А нього Кокіден і тепер немилосердно подумки докоряла: «Це ж як треба було любити її, щоб і після смерті вона тривожила людські душі!» Щоразу, коли Імператор бачив старшого сина, з любов'ю згадував про молодшого і посилав довірену прислугу або годувальницю, щоб дізнатись, як йому живеться в домі матері покійної.

¹² Гори на схід від столиці, де відбувалося поховання.

Якось надвечір, коли раптово повіяв пронизливий холодний вітер, а Імператора сильніше, ніж завжди, обсідали спогади про покійну й молодшого сина, він послав туди придворну Югеї-но мьобу.¹³ Пославши її того чарівного місячного вечора з листом, Його Величність знову поринув у роздуми про кохану. Немов бачив її постать й обличчя перед собою – як такими вечорами, коли викликав розважати музикою, а вона своєю надзвичайно майстерною грою і невимушеними словами проймала душу сильніше за будь-кого, – але менш виразно, ніж «у п'ятьмі нічній».¹⁴

Як тільки пані Югеї-но мьобу заїхала у двір, перед її очима постала зворушливо-сумна картина. Хоча мати була вдовою, але заради дочки сяк-так доглядала садибу, а от тепер, коли поринула в морок відчаю, увесь сад потонув у високих густих заростях трави, розбурханих осіннім вітром, крізь які пробивалося тільки місячне сяйво. Зустрівши гостю перед південним ганком, мати спочатку не могла нічого сказати.

«Прикро, що я досі живу на цьому світі, а ще дуже соромно через те, що такій високій, як ви, особі доводиться продиратися крізь полинові зарості», – сказала вона нарешті й, не в змозі стримати почуттів, заплакала.

«Пані Найсі-но суке»¹⁵ доповіла Його Величності, що їй було страшно жаль вас, аж серце розривалося, коли вона сюди приїжджала, та й мені, не такій витонченій, як вона, особі, тяжко таке витримати, – сказала гостя і, зробивши паузу, передала такі слова Імператора: «Спочатку мені здавалося, що все це – сон, та коли я поволі заспокоївся, то зрозумів, що пробудження не буде, й мені стало ще тяжче, бо навіть нема з ким порадитися, що ж тепер робити. То чи не могли б ви потай прибути в палац?... Я дуже переймаюся долею сина, якому доводиться жити в атмосфері сліз і плачу. Якнайшвидше приїжджайте!..» – Його Величність не міг договорити й розплакався, тож я, щоб не бути свідком його слабкодухості, якої він, напевне, соромився, не дослухала його слів до кінця й поїхала», – й гостя передала матері листа від Імператора.

«Я осліпла від сліз, але такі милостиві слова Його Величності для мене – як світло в темряві», – сказала мати й узялася читати листа.

«Я сподівався, що з часом мій смуток розвіється, та минали дні й місяці, а горе ставало ще нестерпнішим. Все частіше думаю про малого сина і жалкую, що не можу виховувати його удвох з Вами. Тож прошу Вас, приїжджайте разом з ним до мене заради пам'яті про Вашу дочку», – щиро написав Імператор і додав такий вірш:

«Як чую шум вітру,
Що краплі роси розкидає
По долині Міягі,
Лину думками
До кущика хагі¹⁶».

Однак дочитати його мати не змогла.

¹³ Виконавиця доручень імператора (мьобу), в якій батько, чоловік або старший брат був охоронцем воріт Імператорського двору, озброєний луком і стрілами в сагайдаку (югеї).

¹⁴ Цитата з вірша: «В п'ятьмі нічній / Побачення з тобою / Не більш реальним видалось мені, / Аніж ті сни, / В яких до тебе лину!» (див. «Збірку старих і нових японських пісень», 647, у перекладі Івана Бондаренка; *тут і далі вірші з цієї збірки подаються в його перекладі, крім кількох випадків, позначених посиланням на оригінальну назву антології «Кокінвакасю», – прим. перекладача).*

¹⁵ Друга за старшинством придворна (після найсі-но камі – розпорядниці) з жіночої прислуги імператора.

¹⁶ *Хагі* – леспедеца двоколірна, кущова рослина, яка восени розпускає рожево-бузковий цвіт; долина Міягі поблизу м. Сендай славилася її заростями. Згадуючи про кущик хагі, Імператор має на увазі малого сина. Роса – метафора сліз – у долині Міягі («мія» – «палац») символізує смуток в Імператорському палаці.

«Тепер, коли я збагнула, що довге життя – це тяжке випробування, і соромлюся того, що «сосни в Такасаго подумують про мене»,¹⁷ не наважусь з'являтися в палаці за кам'яними мурами, хоч би скільки разів ласкаво запрошував Його Величність. Про що думає юний принц, не знаю, але, здається, палає бажанням опинитися в палаці. І це природно, але мені від цього тільки сумно. Так і передайте нишком Його Величності мої заповітні думки. Звичайно, жити в домі такої нещасної людини, як я, хлопцеві не годиться», – сказала вона.

Юний принц уже спав.

«Я хотіла його побачити, щоб докладно розповісти про нього Його Величності, та, мабуть, чекають мого повернення до палацу, бо вже таки пізно», – поспішила сказати гостя.

«О, я так хотіла б поговорити з вами довше, щоб хоч трохи розвіяти нестерпну темряву в моєму серці! – відповіла мати покійної. – Завітайте до мене коли-небудь і з власної волі. Останніми роками ви приходили з приємними, святковими новинами, а от цього разу своїми сумними відвідинами нагадали, якою гіркою буває людська доля.

Від самого народження дочки ми покладали на неї великі надії, а мій покійний чоловік, старший радник, до останнього подиху наполягав, щоб я неодмінно домоглася здійснення його заповітного прагнення і влаштувала її на службу до Його Величності. «Не опускай рук, – повторював він, – і не занепадай духом через те, що мене вже не буде на цьому світі». І я виконала його заповіт, хоча відчувала, що без надійної опори цього не варто було робити, але Його Величність ставився до неї з надзвичайною прихильністю, якої вона соромилася як незаслуженої, а наростання людських заздрощів й душевного неспокою врешті-решт довели її до трагічного кінця, тож я гадаю, що особлива приязнь Його Величності обернулася для дочки жорстокістю. Я так нарікаю, бо моя душа поринула в темряву...» – мати покійної запнула і зайшла сльозами. А тим часом стемніло.

«Його Величність думає так само. «За покликом серця я закохався в неї так палко, каже, – що здивував людей, але відчував, що нам не доведеться довго жити разом. Я не збирався завдавати комусь найменших прикрощів, але своєю любов'ю врешті-решт накликав на себе стільки незаслуженої злості, що залишився в жалюгідному стані сам-на-сам зі своїм незагойним смутком. Якби-то я знав, яким було моє попереднє життя!» – повторює Його Величність крізь сльози».

Гостя все розповідала й розповідала, аж поки, зі сльозами на очах, не згадала: «Вже пізня ніч, тож мені треба ще до світанку принести Його Величності вашу відповідь», – й приготувалася від'їжджати.

Місяць западав за край західних гір на тлі чарівного безхмарного неба, в повітрі повіяло прохолодою, а цвіркуни у траві своїми тужливими мелодіями наче не відпускали гостю додому з цієї запущеної оселі.

«Навіть як цвіркуни
Вгамуються співати,
Не перестануть
Сльози литися
З очей моїх», —

сказала гостя, не маючи сили сісти у карету.

«Невпинним співом
Цвіркуни

¹⁷ Цитата з вірша невідомого автора: «Нехай ніхто не знає, / Що все ще я живу. / Бо соромно, / Що сосни в Такасаго / Подумують про мене» (збірка «Кокінрокудзьо», 03057). Сосни в Такасаго – символ довголіття.

На очі наганяють сльози.
Та й ви, спустившись з піднебесся,¹⁸
Окропили сад росюю.

Здається, я вже скаржусь...» – передала через служницю мати покійної наложниці.

Замість коштовних дарунків, недоречних за такої сумної нагоди, мати передала гості на згадку про дочку її святкову одежу й прикраси для зачіски, приготовані на такий випадок.

Що й казати, молоді служниці покійної щиро сумували за нею, і, звиклі до розкішного життя в палаці, сумували за його стінами, тож щоразу, згадуючи про Імператора, квапили матір переїхати туди, але вона не зважувалася на такий крок, бо, мовляв, поява її, горопашної особи, в палаці викличе серед придворних неприємні пересуди, а спокійно розлучитися з онуком вона не зможе навіть на коротку мить.

Мьобу вельми зворушило те, що Імператор ще не спав, а, нібито милуючись пишним цвітом у внутрішньому дворіку, перемовлявся з кількома чуйними придворними дамами. Останнім часом він постійно, днями й ночами, переглядав сувої з картинами до «Вічного смутку», намальовані на замовлення імператора Уда,¹⁹ з японськими піснями та китайськими віршами Ісе та Цураюкі,²⁰ й незмінно згадував про них у розмовах.

Він докладно розпитав її про візит до матері покійної, а вона, розповівши про зворушливо-сумне враження від її оселі, передала йому листа від неї: «Ваша милість така незмірна, що я ніяковію... Але від Вашого послання, згадки про дочку, я поринаю в темряву відчаю.

Всохло дерево,
Що буйним вітрам
Дорогу перепиняло,
А мене непокоїть думка:
Що ж станеться з кущиком хагі?»

Мати писала досить плутано й навіть образливо, але Імператор, напевне, пробачив їй, зваживши на те, що вона ще не отямилася після пережитого горя. Сам він намагався приховати свої переживання, але це йому не вдавалося. Безперестанку перебирав у пам'яті численні спогади про покійну, починаючи з того, як вони вперше зустрілися, і був приголомшений тим, що не помітив, як минуло стільки часу після останньої розлуки, хоча за її життя не міг обійтися без неї ані хвилини.

«Я постійно думав віддячити матері покійної за наполегливе прагнення виконати заповіт покійного чоловіка, старшого радника, – віддати дочку на службу до палацу, але тепер усе вже марно... – сказав Імператор, згадуючи про сумну долю матері. – А проте як виросте юний принц, щастя їй ще всміхнеться. Аби тільки довше пожила».

Мьобу показала йому подарунки.

«От було б добре, якби оця шпилька²¹ була принесена з царства безсмертних...» – віддався він нездійсненним мріям.

«Якби-то мав я

¹⁸ Мається на увазі Імператорський палац.

¹⁹ *Імператор Уда* – правив упродовж 867–931 рр.

²⁰ *Ісе* – японська поетеса початку X ст. *Кі-но Цураюкі* (868–945) – один з найвидатніших поетів стародавньої Японії, укладач антології «Збірка старих і нових японських пісень» («Кокінвакасю») і автор відомої передмови до неї.

²¹ У поемі «Вічний смуток» розповідається, що після смерті Ян Гуйфей китайський імператор Сюаньцун посилає чарівника в царство безсмертних розшукати коханку й той приносить їй шпильку та заповітні слова, відомі лише їм обом, як доказ, що бачився з нею.

Чарівника,
То знав би
З його слів,
Де милої душа».

Хоча образ Ян Гуйфей малював обдарований художник, картині бракувало яскравого подиху життя, бо пензлю не все підвладне. Її обличчя, як і лотоси на озері Тайє та плакучі верби коло палацу Вейан,²² було привабливим разом з розкішним одягом у китайському стилі, але Імператор, згадуючи свою ніжну, ласкаву коханку, не міг порівняти її з красою квітів і пташиним співом. Щоранку й щовечора вони присягалися, що «в наступному житті в небі літатимуть нерозлучною парою, а на землі ростимуть, як дерева із зрощеними гілками»,²³ але потім вона покинула цей світ і залишила його з важким тягарем на душі від нездійсненої обіцянки.

Коли під шум вітру й комашине дзижчання Імператор віддавався сумним роздумам, нього Кокіден, яка вже давно перестала його відвідувати, цієї прекрасної місячної ночі влаштувала музичні розваги. Таке зухвальство його страшно дратувало. Середня знать і придворні пані, знаючи про його горе, також обурювалися. А вона, завжди вирізняючись самолюбним і непокірним норовом, поводитися так, ніби нічого й не сталося. А тим часом місяць зайшов.

«Якщо й над хмарами
Від сліз тьмяніє
Осінній місяць,
То невже є світло
Унизу, в оселі серед бур'яну?»

Імператор згадував про оселю покійної до пізньої ночі, аж «поки не погас гніт самотньої лампи».²⁴ Напевне, була варта Бика,²⁵ бо він почув, що Ліва Імператорська охорона оголосила про зміну вартових. Не приваблюючи до себе допитливих поглядів, подався до спочивальні, оточеної навколо ширмами, але ніяк не міг заснути. А як уранці прокинувся, то з приємністю згадав, як колись, за життя коханої, просипав з нею всю ніч і, не помітивши, що настав ранок, занедбував уранішні державні справи. До сніданку лише торкнувся для годиться, а під час обіду своєю байдужістю до їжі викликав у слуг співчуття до його глибоких душевних ран. «Просто лихо! – бідкалися придворні, зітхаючи. – Мабуть, в усьому винна обітниця, зроблена у попередньому житті. Просто лихо, що Його Величність у ставленні до Кіріцубо не зважав на людський осуд і докір, ба навіть втратив розсуд, а тепер, після її смерті, навіть занехав державні справи», – і пошепки натякали на поганий приклад якогось заморського володаря.

Минали дні й місяці, й от нарешті юний принц вернувся до палацу. Він виріс таким вродливим, що здавався людиною з іншого світу, й мимоволі викликав в Імператора страх.²⁶ Наступної весни, коли настав час призначити принца-спадкоємця, Імператор у душі хотів обійти старшого сина на користь молодшого, та оскільки той не мав за собою впливового покровителя з материного боку, а придворні загалом, напевне, не схвалили б порушення порядку успадкування трону, то йому довелось мовчки примиритися, щоб не нашкودити останньому. «Навряд чи Його Величність пішов би так далеко, – перешіптувалися придворні, – навіть якщо настільки сильно любить молодшого сина». Нарешті нього Кокіден заспокоїлася.

²² Тайє – озеро, Вейан – палац у Чан'ані, стародавній столиці Китаю.

²³ Слова з поеми «Вічний смуток».

²⁴ Слова з поеми «Вічний смуток».

²⁵ Від 1-ї до 3-ї години ночі; варта – одна з дванадцяти одиниць часу, використовувана при зміні вартових.

²⁶ Існувало повір'я, що вродливу людину нечиста сила забирає зі світу молодою.

Що ж стосується матері покійної наложниці, то вона поринула в невтішну тугу, повсякчас прагнула з'єднатися з дочкою на тому світі й, мабуть, через це, на превеликий жаль Імператора, врешті померла. Юному принцу сповнилося шість років, і він, уже добре розуміючи ціну втрати, гірко плакав. Останнім часом бабуся, яка дбайливо його вирощувала не один рік і місяць, раз у раз казала, як їй тяжко з ним розлучатися.

Відтоді юний принц став жити лише в палаці. Коли йому сповнилося сім років, його вперше, на церемонії, прилучили до читання ієрогліфічних текстів, і він показав такі високі, невідомі у світі, розумові здібності, що Імператор дивився на нього з деяким острахом.

«Тепер, гадаю, вже ніхто не зможе ненавидіти його. Хоча б тому, що в нього немає матері, вони мали б його любити», – казав Імператор і всюди, навіть у покої нього Кокіден, за ширми, водив його із собою. І суворий воїн, і лютий ворог, побачивши принца, всміхнулися б, тож навіть вона не могла явно відштовхувати хлопця. Крім старшого сина, вона народила Імператорові ще двох дочок, але вони аж ніяк не могли затьмарити улюбленця. Інші наложниці також не ховали перед ним свого обличчя за віялом або ширмою, бо вже в такому юному віці він був настільки благородно-привабливим, що всі вони вважали його загадковим і цікавим учасником їхніх розваг.

Ясна річ, він не тільки успішно вивчав обов'язкові заморські науки,²⁷ але й дивував придворних чарівними звуками кото²⁸ і флейти, що відлунювали в Імператорському палаці. Якщо ж розповідати про все, в чому він був неперевершеним, то це здаватиметься неприємно-надмірним перебільшенням.

Одного разу Імператор довідався, що в складі корейської делегації, яка прибула до столиці, є відомий віщун, та оскільки запросити його до палацу забороняла настанова імператора Уда своїм наступникам, то він потай послав свого молодшого сина до будинку Корокан, в якому приймали іноземних послів і делегації. Повів хлопця туди як свого сина Удайбен, його опікун. Придивляючись до його обличчя, вражений віщун раз у раз кивав головою.

«Обличчя цього юнака показує, що йому призначено стати Батьком країни, досягнути посади Верховного правителя, але у такому разі в країні настануть чвари й народ зазнає страждань. А можливо, йому судилося бути опорним стовпом Імператорського двору й цілої держави, та, жаль, я в цьому до кінця не впевнений», – підсумував він.

Удайбен також був вельми освіченою людиною, і його розмова з гостем виявилася дуже цікавою. Вони обмінялися віршами китайською мовою, і при цьому віщун висловив і свою радість від того, що перед самим від'їздом на батьківщину зустрів такого незвичайного юнака, і смуток від розлуки з ним, на що хлопець відповів своїм зворушливим віршем. Зачарований його поетичним талантом, гість наділив його дорогими подарунками. З Імператорського палацу, у свою чергу, надійшла щедра винагорода гостеві.

Чутка про таке пророцтво розійшлася сама собою, і хоча Імператор зберігав його при собі, Правий міністр, дід принца-спадкоємця, разом із ріднею занепокоївся: «Власне, що це могло б означати?»

Щиро дбаючи про долю свого молодшого сина, вже раніше Імператор звертався до послуг вітчизняних ворожбитів і тому досі не надав йому навіть звання принца крові – міко. Але тепер, переконавшись, що корейський віщун справді з великим розумом, вирішив: «Не годиться пускати його по хвилях життя принцом без рангу, який не має впливового покровителя з матириного боку. Оскільки й моє правління недовговічне, то краще, щоб він залишився простим підданим, що візьме на себе турботу про державне правління і тим самим забезпечить собі надійне майбуття», – і заради цього спонукав його якомога наполегливіше вивчати різноманітні науки й мистецтва. Жаль було залишати такого обдарованого юнака звичайним підда-

²⁷ Йдеться про класичну китайську філософію, історію, поезію тощо.

²⁸ В той час кото означало будь-який вид струнних інструментів.

ним, але визнання його принцом крові викликало б підозру серед придворних, а тому, порадившись з астрологами, які підтвердили попередні пророцтва, Імператор постановив назвати його Гендзі, тобто прилучити до роду Мінамото.

Минали місяці й роки, а Імператор ні на мить не забував про Кіріцубо, покійну наложницю-матір. Щоб хоч якось розвіяти журбу, запрошував до себе начебто достойних привабливих жінок, але щоразу розчаровано запитував себе: «Невже в цьому світі немає нікого, хто міг би зрівнятися з нею?» Та згодом почув від Найсі-но суке, придворної з власної прислуги, про нечувану красу Четвертої дочки попереднього імператора, яку дбайливо оберігає її мати-імператриця. Найсі-но суке раніше служила у попереднього імператора, добре знала принцесу від самого малечку й навіть тепер з нею іноді зустрічалася.

«Я служила у трьох імператорів, але досі не бачила жінки, схожої на покійну. І тільки дочка попередньої матері-імператриці виросла геть-чисто до неї подібною. Ніде на світі не знайти такої красуні!» – доповіла Найсі-но суке, і в Імператора забилося серце: «Невже?...»

Він увічливо попросив матір віддати дочку до себе на службу, і вона завагалася – мовляв, буде лихо, бо мати принца-спадкоємця вже показала зловісний приклад, коли грубо знущалася з Кіріцубо, – але, так і не приставши на його прохання, несподівано вмерла.

Коли принцеса осиротіла, Імператор настійно домагався її згоди, обіцяючи, що ставитиметься до неї наче до власної доньки. Її прислуга, опікуни й старший брат, принц Хьобукьо, вирішивши, що їй краще жити в палаці, ніж залишатися самотньою, що так вона трохи заспокоїться після материнної смерті, порадили переїхати туди.

Називали її Фудзіцубо.²⁹ Обличчям і поставою вона справді напрочуд була схожою на покійну Кіріцубо, а високе походження робило її ще чарівнішою в очах придворних. Ніхто не дивився на неї зверхньо, а вона поводитися так, як її душа бажала. Імператор кохав покійну всупереч осуду оточення і не забував про неї тепер, але само собою привертався до нової принцеси й глибоко відчув, що вона, як ніхто інший, начебто заспокоїла його душу.

Юний Гендзі супроводжував Імператора повсюди, й особа, до якої той найчастіше навідувався, не могла від нього сором'язливо сховатися. Усі вважали себе не гіршими за інших і справді були гарними, але немолодими, тоді як принцеса Фудзіцубо була юною і чарівною, тож, природно, юнаку крадькома вдавалося її побачити, хоча вона старанно ховала обличчя за віялом або ширмою.

Образ матері не зберігся в його пам'яті навіть невиразною тінню, але зі слів Найсі-но суке він знав, що принцеса дуже схожа на неї, тож в його юному серці зародилася ніжність до неї і щире бажання часто бачити її та зблизитися з нею.

Імператор, який обох безмежно любив, просив принцесу:

«Не стороніться хлопця. Не знаю чому, але мені здається, що ви дуже схожі на його матір. Не вважайте, що він невихований, коли бачите, що він до вас горнеться, постарайтеся його полюбити. Обличчям й очима ви обоє такі схожі, що вас, природно, можна вважати матір'ю і сином».

Тому, почувши такі слова, з дитячою безпосередністю хлопець не пропускав будь-якої нагоди, щоб, передаючи принцесі весняну квітку або осінній кленовий листок, виказати їй свою любов. Помітивши це, нього Кокіден не тільки відчула неприязнь до нової суперниці, але й спалахнула давньою ненавистю до Гендзі.

Своєю надзвичайною красою Гендзі не мав у світі собі рівних, навіть чарівна принцеса Фудзіцубо не могла його в цьому перевершити, тож люди називали його Блискучим. Та оскільки Імператор порівну наділив своєю любов'ю як сина, так і принцесу, то її називали Сонцесяйною.

²⁹ Перед її покоєм у садку росла гліцинія (фудзі).

Коли Гендзі сповнилося дванадцять років, Імператор мусив, хоча й не хотів змінювати його чарівної підліткової зовнішності, провести обряд досягнення повноліття. Сам ненастанно клопотався і, готуючи таку урочистість, до усталених правил його проведення додавав чимало своїх.

За пишністю і розмахом церемонія мала не поступатися тій, яка відбулася кілька років тому в південній палаті Сісінден, коли відзначалося повноліття старшого сина, принца-спадкоємця, а щоб наступні повсюдні бенкети, за які відповідали такі державні установи, як палацова скарбниця й рисові комори, схильні до недбалства, відбувалися як слід, Імператор заздалегідь віддав особливі розпорядження, щоб усі дотримувалися правил.

У східному передньому покої палати Сейрьоден встановили трон, обернувши його на схід, а перед ним – сидіння для майбутнього повнолітнього Гендзі та Лівого міністра, відповідального за церемонію. Гендзі з'явився на варту Мавпи.³⁰ Обабіч його щік звисали жмути волосся зачіски «мідзура», а обличчя світилося рум'янцем... Як жаль, що таким його більше ніхто не побачить! Головний скарбник взявся укладати зачіску. І коли Імператор з болем у серці побачив, як той обрізує таке гарне волосся, то, ледве стримуючи сльози, подумав: «От якби вона побачила його тепер!...»

Коли після завершення обряду Гендзі, переодягнений по-дорослому в покої для відпочинку, спустився у сад і виконав подячний танець, в усіх людей від зворушення забриніли сльози. А що вже казати про Імператора? Він ледве тримав себе в руках, зі смутком у душі згадуючи про минуле, що вже починало забуватися. «А чи не зашкодить його зовнішності нова зачіска й дорослий одяг у такому юному віці?» – турбувався Імператор, але, навпаки, хлопець став тепер прекраснішим.

Лівий міністр, відповідальний за проведення обряду повноліття, мав від принцеси крові, молодшої сестри Імператора, єдину дочку. На неї накинув оком принц Весняних покоїв,³¹ але міністр не спішив дати згоди, бо мріяв віддати її за Гендзі. А коли запитав, як до цього ставиться Імператор, то із задоволенням почув від нього: «Ну що ж, оскільки зараз у хлопця немає опікуна, то час переходити до шлюбного обряду³²».

Коли Гендзі зайшов у вітальню, де відбувалося святкове частування, то сів у ряд, як вимагали правила, за принцями крові. Міністр, сидячи поруч, спробував натякнути йому на свій намір віддати дочку за нього, але юний і сором'язливий хлопець не знав, що й відповісти.

Потім Найсі-но суке переказала міністрові веління Імператора з'явитися в його покоях, і той відразу послухався, а інша пані з його прислуги передала йому винагороду за участь у церемонії: як було заведено, просторе біле жіноче уцікі³³ й повний набір жіночого одягу.

Простягаючи чашку з вином, Імператор запитав міністра про незмінність його наміру:

«Коли вузлом ти пов'язав
Волосся юнака
В день повноліття,
То поєднав навіки
Й долі молодят?»

«Його волосся
Міцно пов'язав

³⁰ Приблизно 3-тя година пополудні.

³¹ Принц-спадкоємець.

³² Укладання молодят у спільне ліжко.

³³ *Уцікі* – один з різновидів білого жіночого одягу, який дарували під час урочистостей.

З бажанням,
Щоб назавжди зійшлись вони,
Поки шнурок не зблякне пурпуровий», —

відповів міністр і, спустившись з довгого мостика, виконав подячний танець.

Міністрові подарували коня з Лівої Імператорської конюшні й сокола з Канцелярії Імператорського двору. Принци крові і знатні вельможі, стоячи в ряд під сходами, отримали дорогі подарунки відповідно до своїх рангів.

Наїдки в кипарисових коробочках і фрукти у прив'язаних до гілок кошичках приготував той-таки Удайбен за велінням Імператора. Таць з рисовими колобками й китайських скриньок з подарунками для гостей було повно-повнісінько, набагато більше, ніж у день повноліття принца Весняних покоїв. Одним словом, панувала небачена щедрість.

Того вечора Імператор послав Гендзі до садиби Лівого міністра. Там прийняли майбутнього зятя із щирою душею, пишно, за всіма звичаями. Рідню міністра від його незвичайної краси у такому юному віці переповнювала тривога: «А чи довговічна вона?» Сама наречена, Аої, набагато старша від судженого, почувалася вкрай ніяково.

Оскільки Лівий міністр користувався прихильністю Імператора, а його дружиною була сестра Імператора, тож посідав впевнене становище при ньому. А от Правий міністр, що як дідусь принца Весняних покоїв мав би правити в майбутньому державою, тепер, коли Лівий міністр привернув до себе Гендзі, утратив свій вплив.

Лівий міністр мав багато дітей від різних жінок. Принцеса крові народила йому дуже вродливого сина, Куродо-но сьосьо,³⁴ молодшого офіцера Імператорської охорони, якого Правий міністр хотів мати за зятя, віддавши за нього свою найулюбленішу Четверту дочку, хоча з його батьком часто не ладнав. Обидва, Гендзі й той молодший офіцер, якими тесті однаково дорожили, були ідеальними побратимами.

Гендзі не міг довго перебувати в домі Лівого міністра, бо Імператор часто викликав його до себе. В його душі жив тільки образ принцеси Фудзіцубо, що не мала рівних собі у світі. «От з такою я хотів би одружитися! Але, на жаль, іншої такої нема. Звісно, дочка міністра гарна й добре вихована, та душа до неї не лежить», – думав він і, зосередившись своїм юним серцем на цій єдиній пристрасті, відчував нестерпний біль.

Тепер, коли Гендзі став дорослим, Імператор не пускав його за ширми, куди сам заходив. Під час музичних розваг той принц супроводжував її гру на кото співом своєї флейти, а її голосок, ледве чутний з-за ширми, солодко заспокоював йому душу. От, мабуть, тому життя в палаці його так вабило. Перебуваючи там поспіль днів п'ять-шість, він іноді повертався на один-два дні у дім міністра, однак той не осуджував його, зважаючи на його юність, і ставився до нього, як завжди, дбайливо.

Для молодої пари міністр добрав найкращу прислугу. Часто влаштовував приємні забави – одним словом, з усіх сил, як тільки міг, намагався догодити зятеві.

Покої Кіріцубо Імператор передав Гендзі й залишив при ньому колишніх материних служниць. За його дорученням ремонтна служба й столярна майстерня до невпізнання перебудували материн будинок. У саду, який і раніше славився деревами й штучними пагорбами, розширили ставок так, що вся садиба засяяла своєю красою по-новому. «Якби-то я міг поселити тут особу, до якої тягнеться душа!» – думав юнак, зітхаючи.

Кажуть, начебто Блискучим назвав Гендзі корейський віщун, вражений його вродою.

³⁴ Йдеться про приятеля і суперника Гендзі, в наступних розділах відомого як То-но щодзьо.

Дерево-мітла

Головні персонажі:

Гендзі, – 17 років, син імператора Кіріцубо й наложниці Кіріцубо
То-но цюдзьо, – офіцер Імператорської охорони, син Лівого міністра, брат Аої
Аої, – дочка Лівого міністра, перша дружина Гендзі
Лівий міністр, – тесть Гендзі
Принц Хьобукьо, – брат принцеси Фудзіцубо, батько Асагао
Кіі-но камі, – намісник провінції Кіі
Йо-но сукє, – батько Кіі-но камі й чоловік Уцусемі
Когімі, – молодший брат Уцусемі
Емон-но камі, – батько Когімі й Уцусемі

Блискучий Гендзі... Таке ім'я було величавим, але він сам своїми численними витівками, вартими осуду, зводив його нанівець, тож побоюючись, щоб чутки про його любовні пригоди як вітрогона не залишилися в пам'яті наступних поколінь, намагався їх приховати, бо нема нічого гіршого, як людські поговори. А втім, він поведився так стримано, що нічого особливого під час його зальотів не ставалося, тож Катано-но сьосьо³⁵ посміявся б з нього.

Коли він ще був у чині цюдзьо³⁶ на службі в Імператорській охороні, то рідко відвідував дім тестя, Лівого міністра. А тому в тій родині навіть підозрювали, чи він часом не захопився іншою невідомою особою. Насправді ж Гендзі зовсім не був схильний до звичної в такому віці раптово-нерозсудливої закоханості, але мав звичку іноді, всупереч самому собі, віддатися пристрасті, що вимагала зусиль і, на жаль, призводила до невтішних наслідків.

Під час тривалих безпросвітних дощів, коли в палаці дотримувалися обряду очищення душі й тіла,³⁷ Гендзі перестав бувати у домі Лівого міністра, тож там непокоїлись і нарікали, але постійно присилали йому різноманітний найкращий одяг та інші дрібнички, а сини міністра відвідували його в палаці. З-поміж них Гендзі найближче здружився з То-но цюдзьо, що народився від принцеси крові й був незмінним учасником усіх розваг частіше, ніж інші. Йому, зятеві Правого міністра, було нудно в домі тестя, хоча там йому догоджали, як могли, а він, невиправний гульвіса, шукав любовних насолод деінде. Запрошуючи Гендзі до себе, в розкішно облаштовані покої батьківського дому, спільно, днями й ночами, проводячи з ним час за навчанням і розвагами й, ні в чому не відстаючи від нього, хлопець так з ним здружився, що без усяких церемоній зв'язав йому свої сокровенні думки.

Одного вечора, коли від самого ранку нудно сіявся дощ, а в палаці було майже безлюдно, Гендзі сидів біля світильника у своєму, як ніколи, тихому службовому приміщенні й переглядав книжки. То-но цюдзьо, його нерозлучний приятель, вийняв з шафки, що стояла поблизу, різнокольорові аркуші паперу й, видно, дуже захотів їх почитати.

«Ну що ж, покажу тобі лише ті, які чогось варті. Бо є також нікудишні», – зважився Гендзі.

«Саме ті, які ти вважаєш нікудишніми, я хотів би прочитати. Звичайних я, недостойний, переглянув чимало, коли сам обмінювався листами. Як на мене, найцікавішими є саме ті, що

³⁵ Персонаж загубленого любовного роману.

³⁶ Другий за старшинством офіцер Імператорської охорони – Лівої або Правої.

³⁷ Йдеться про буддійський обряд, дуже схожий на християнський піст.

написані в мить роздратування або надвечір в очікуванні зустрічі», – настирливо наполягав То-но цюдзьо.

Звичайно, Гендзі міг бути абсолютно спокійним, бо листи, якими понад усе дорожив, він зберігав не в цій убогій шафці, а заховав напевне подальше від чужих очей, тож не заперечував, коли приятель узявся переглядати решту. «О, які вони в тебе різні! – сказав То-но цюдзьо і почав допитуватися: – Цей від такої-то?... А от цей?...» Вражений тим, як товариш іноді вгадував авторку листа, а іноді сумнівався у своїх здогадах, відбуваючись небагатьма малозначущими словами, Гендзі повернув листи у шафку.

«Мабуть, і ти назбирав їх силу-силенну, – сказав він. – От хотілося б на них поглянути! Тоді я з радістю відкрив би для тебе цю шафку».

«Навряд чи в мене знайдеться щось вартісне, – заперечив То-но цюдзьо. – Останнім часом я нарешті зрозумів, що немає на світі жінки без вад, яка була б у всьому самою досконалістю. Гадаю, є чимало жінок, начебто здатних на глибокі почуття, що вправно орудують пензликом, щоб написати листа, і вчасно дають доречну відповідь, але, правду кажучи, якщо шукати серед них досконалу, то жодна не витримає випробування. Як це не прикро, але більшість з них переоцінює свої здібності й принижує чужі. Буває й так, що дівчина, яка і вдень, і вночі перебуває під незмінною опікою батька й матері, що хочуть забезпечити їй гідне майбутнє, лише завдяки хвалебним чуткам про свої приховані чесноти збуджує зацікавлення до себе. Вона, молода, вродлива й простодушна, ще не обтяжена домашніми обов'язками, може дечого навчитися в людей і, природно, зосередившись на якомусь одному виді мистецтва – музиці чи поезії, – досягти високого рівня. Домашні, розводячись про неї, приховують її вади й всіляко прикрашають чесноти, але хіба можна безпідставно, наздогад, зневажливо питати: «Та невже це правда?». Однак, на жаль, коли зустрінешся з нею, щоб розвіяти такі сумніви, обов'язково розчаруєшся».

Вражений його обізнаністю, Гендзі почувався ніяково – можливо, готувався доповнити почуте своїми висновками. Тож, усміхаючись, запитав:

«А взагалі бувають жінки без жодних обдарувань?»

«Звичайно, бувають, але кого вони можуть привабити? Жінок нікчемних, нічого не вартих, так само мало, як і тих, яких вважають бездоганними, вершиною досконалості. Дівчата, що за народженням належать до високого стану, батько-мати дбайливо доглядають і часто приховують від чужих очей їхні вади, тож, природно, вони справлятимуть якнайкраще враження. Дівчата у батьків середнього стану мають різні вдачі й нахили, а тому відрізнити їх одна від одної набагато легше. Що ж стосується дівчат низького походження, то про них не варто й згадувати», – відповів То-но цюдзьо з таким виглядом, ніби йому відкрито всі таємниці, а тому Гендзі поцікавився:

«А як, по-твоєму, за якими ознаками треба відносити людей до одного з цих трьох станів? Адже буває так, що людина благородного походження розорюється, ранг має низький і зводиться на пси. І, навпаки, простолюдин піднімається до рівня вельможі, пишно обставляє свій дім дорогими меблями, обвішує прикрасами й усе турбується, щоб не відстати від інших багатіїв. Тож до якого стану їх обох можна зарахувати?»

І саме тоді для виконання обряду очищення душі й тіла до палацу прибули Сама-но камі, головний конюший лівих стаєнь, й Тосікібу-но дзьо з Церемоніального відомства. Оскільки обидва були добрячими гульвісами й вправними баяндрасниками, То-но цюдзьо, ніби давно чекаючи на них, залучив їх до суперечки про те, кого з жінок до якого стану треба зараховувати. І за розмовою сказали вони чимало такого, що стало для Гендзі великою несподіванкою.

«Хоч би як високо піднялася людина низького походження, все-таки оточення ставитиметься до неї упереджено, – почав Сама-но камі. – А буває так, що людина благородного роду, позбавлена засобів для існування, з плином часу втрачає довіру й повагу людей, але зберігає гордість навіть у злиднях. Їх обох я зарахував би до середнього стану. Якщо говорити про

таких, як дзурьо, чиновників, зайнятих управлінням далеких провінцій, що за службою мають визначений статус, але все-таки між собою трохи різняться, то в наш час з їхнього середовища можна вибрати цілком пристойну дівчину середнього стану. Як на мене, приємне враження справляє не стільки скороспілий вельможа, як придворний четвертого рангу, що не став радником, але заслужив повагу серед людей і живе собі спокійно, втішаючись своєю родовитістю. В його домі панує достаток, а дочки живуть у розкошах і дістають бездоганне виховання. Можна навести чимало прикладів того, як вони, ставши на службу в палаці, досягають несподіваного щастя раніше за інших суперниць».

«Виходить, що все залежить від заможності батьків», – сказав, посміхаючись, Гендзі.

«Так міг би сказати хтось інший, а не ти», – дорікнув То-но цюдзю.

«Якщо зустрінеш дівчину, яка виросла в родовитій і шанованій усіма людьми сім'ї, але не вражає ні вродою, ні зразковою поведінкою, то мимоволі з прикрістю подумаєш: «Як же її виховували?» А от коли у схожій сім'ї дочка виросте в усьому бездоганною, то кожен уважатиме це зовсім природним і не здивується, ніби чимось незвичайним. А втім, не мені про них, сановитих, судити. Як на мене, особливу увагу привертає до себе несподівано вродлива, нікому невідома жінка, що живе самотньо в убогій оселі за ворітьми, обвитими хмелем. «Чому вона прирєкла себе на таке відлюдництво?» – дивуєшся, і серце шалено тягнеться до неї. А хіба раптом не збудить зацікавлення інша особа, що живе з батьком, старим товстуном, та осоружним старшим братом й, оберігаючи свою гідність, в скромній задній кімнаті, як не дивно, досягає незвичайної витонченості в усьому, нехай навіть у незначному, до чого прикладає руку? І хоча, звичайно, вона навряд чи витримає порівняння з доскональними, без жодних вад, жінками, нею не можна нехтувати», – сказав Сама-но камі, глянувши на Тосікібу-но дзю, і той, видно, здогадався, що натяк стосується його сестер, про які останнім часом точилися розмови, але промовчав.

«Що ж тут дивного, якщо навіть серед високого стану важко знайти ідеальну жінку?» – напевне, думав Гендзі. У м'якому білому одязі з абияк накинутим носі,³⁸ з розпущеним шнурком, він напівлежав, спершись на лавочку-підлокітник, і його обличчя, осяяне вогнем світильника, вражало невимовною красою. От якби він був жінкою! Такому не підійде до пари навіть найкраща з найкращих.

Юнаки й далі не переставали обговорювати різних жінок.

«Узагалі навіть з-поміж багатьох жінок, бездоганних у всьому, неможливо зупинити свій вибір на одній, яка стала б твоєю опорою в житті, – сказав Сама-но камі. – До речі, так само важко знайти чоловіка, який на службі в Його Величності міг би стати надійною підвалиною держави, бо рідко у кого є всі потрібні для цього здібності. Хоч би яким мудрим він був, ніколи не буває так, щоб один чоловік або двоє вправно порядкували державними справами. Вищим допомагають нижчі, нижчі підкоряються вищим – усе залагоджується завдяки взаємним домовленостям і поступкам. Коли ж задумаєшся над вибором жінки, якій доведеться порядкувати в невеликій сім'ї, то виходить, що вона має поєднувати в собі безліч різних, потрібних якостей. Адже буває так, що жінка розуміється на чомусь одному, а на іншому – нітрохи, бо, як кажуть, у неї «...все не так...»,³⁹ тож витерпіти її найчастіше несила. Річ зовсім не в тому, що нам до вподоби перебирати численних жінок задля власних любовних розваг. Ні, просто кожен щиро хоче знайти одну-єдину, яка могла б стати йому надійною опорою в житті. Зрештою, все одно доведеться зупинити на комусь свій вибір, тож хочеться відшукати жінку, яка припала б до душі, але не потребувала перевиховання й не мала невірних вад.

³⁸ Носі – верхній буденний чоловічий одяг придворного.

³⁹ Цитата з вірша: «Що б не зробив – / Виходить все не так. / Що б не сказав – / Усе не те, що треба... / І зустріч – мука, і розлука – жах!» («Збірка старих і нових японських пісень», 1060).

Буває, що чоловік, неспроможний порушити колишню обітницю, залишається жити з жінкою, яка йому зовсім не до душі. В людських очах він видається чесною людиною, а пов'язана з ним жінка вважається наділеною тонкими душевними рисами. Однак хоч скільки пар я бачив у житті, жодна з них не здавалася мені особливо бездоганною. Я вже не кажу про вас – вищого від вас немає нікого, тож яка жінка виявиться для вас гідною?

Молоді миловиді жінки думають лише про те, щоб жодна порошинка на них не впала. Як пишуть листа, щедро добирають слова, котрі, збігаючи стовпчиками вниз непомітно, наче пензлик ледь-ледь торкається паперу, змушують тривожитися і відчайдушно сподіватися: «От би глянути на неї зблизька!» Коли ж підступиш до неї настільки близько, що чуєш її голос, вона, вправно приховуючи свої вади, говорить якомога менше й так тихо, наче задихається. Заворожений її лагідною вдачею, зблизишся з нею, оточиш турботами, а вона виявиться вітрогонкою. Легковажність треба вважати щонайпершою жіночою вадю.

Якщо головним обов'язком жінки є турбота про чоловіка, то навіщо, здавалося б, їй зацікавлення мистецтвом, розуміння сумовитої краси мінливого світу й здатність показувати свою чутливість з будь-якого, навіть найменшого, приводу? Але хіба краще, якщо вона, немов проста служниця, повсякчас метушиться по дому із заклопотаним виразом обличчя і волоссям, закладеним за вуха, байдужа до враження, яке справляє на людей?

Чи особливо розповідатимеш чужій людині про те, що було на службі, які новини при дворі та у знайомих сім'ях, що сталося доброго чи поганого – словом, про все, що впало в очі та вуха? Ясна річ, хочеться поділитись думками з людиною близькою, здатною вислухати тебе й зрозуміти. А що робити чоловікові такої заклопотаної особи? Він то сміється сам до себе, то плаче, то, розсердившись, подумає: «А чи варто розповідати?» – і відвернеться, посміхнеться своїм думкам або потай зітхне, а дружина тільки розгублено дивиться на нього знизу вгору: «Та що це з ним?» Ну хіба не прикро?

А чому б не взяти дружину по-дитячому простодушну, лагідну і самому зайнятися її вихованням? З нею матимеш чимало клопоту, але почуватимеш, що твої зусилля не даремні. І справді, побачивши таку жінку поряд, на її вади подивишся крізь пальці, бо дуже мила. Але якщо доведеться залишити її на час саму, то наставляєш її, як годиться, однак навіть з найпростішими обов'язками вона не може дати собі ради, бо їй не вистачає розуміння чи то важливої справи, чи то якої-небудь дрібниці. Вкрай прикро від такої жіночої вади. І, навпаки, жінка, зазвичай сувора, неприваблива, може іноді висвітитися з кращого боку», – сказав усезнайка Сама-но камі, але, не дійшовши певного висновку, лише тяжко зітхнув.

«А тепер залишімо осторонь розмову про походження жінки та її зовнішність, – провадив він далі. – Якщо вона не прославилася упертим норовом, а розсудлива і спокійна, то врешті-решт можеш зупинити на ній свій вибір. І якщо, крім того, виявиш у дружини естетичний смак і сердечність, то радій і не старайся прискіпливо вишукувати в ній вади. Якщо в жінки лагідна, миролюбна вдача, то, природно, зовнішня витонченість додасться пізніше.

Бувають жінки, звабліві й боязкі, які хтозна-як терплять образи й прикидаються спокійними й наче безтурботними, а коли вже не можуть стримати накопиченого в серці гніву, вибухають потоком невимовно гірких слів або сумною піснею і, залишивши чоловікові докірливий подарунок на згадку, ховаються від людей в гірській глушині або на дикому морському узбережжі.

Змалку, коли я чув, як служниці читали вголос такі оповідання, то настільки засмучувався, що думав: «Яка це зворушлива історія!» – і навіть плакав. А тепер поведінка таких жінок видається мені легковажною і неприродною. Адже безглуздо раптом, собі ж самій на зло, покидати закоханого в тебе чоловіка, тікати і ховатися від нього, вдаючи, що не знаєш про його ставлення до тебе, бентежити його душу, а себе прирікати на тривале, як саме життя, випробування для того, щоб переконатися в його вірності. Бо, підбадьорена похвалою оточення – мовляв, які в неї глибокі почуття! – вона може навіть постригтися в монахині. Зважившись на

такий крок, вона щиро вірить, що її серце зовсім очистилося і ніщо більше не прив'яже її до цього тлінного світу. Але ось хтось із давніх знайомих заходить провідати її зі словами: «О, як жаль... Як ви могли...» Коли вістка про зміну в її долі дійде до чоловіка, який ще не збайдужів до неї, то він розплачеться, про що їй негайно повідомить якась служниця або стара годувальниця: «Чоловік так щиро вас любить, а ви, така молода...» І ось вона сама з жахом обмацує волосся край чола, її охоплює безсилля, а обличчя спотворює нестримний плач. Хоч як вона намагається взяти себе в руки, але не може витримати – сльози все капають і капають, а каяття так її мучить, що, дивлячись на неї, Будда подумав би: «Ні, її душа зовсім не очистилась, а навпаки...» Справді, людина, що відмовилася від світу, але не звільнилася від суетних помислів, напевне, потрапить на одну з поганих доріг набагато швидше, ніж та, що живе, загрузнувши в мирській метушні. Якщо подружжя скріплене досить міцними зв'язками, закладеними ще в минулому народженні, то чоловікові іноді вдається розшукати й повернути дружину перш, ніж вона прийме постриг, але й тоді хіба не будуть спогади про її вчинок причиною постійного взаємного невдоволення? Хіба не здається вам міцнішим і гідним похвали такий союз, коли подружжя переживають разом погане й добре, намагаються не помічати слабкостей одне одного і прощати мимовільні образи? А от у серцях цієї пари назавжди оселиться тривога, і навряд чи зможуть вони довіряти одне одному.

Так само нерозумно, коли дружина, обурена тим, що її чоловік випадково захопився іншою особою, відвертається від нього. Навіть якщо так сталося з чоловіком, краще не звертати на це уваги, а згадувати з ніжністю про те, якими сильними були його почуття на перших зустрічах, і не забувати, що такі непорозуміння ведуть до розриву стосунків.

Жінці завжди треба зберігати спокій. Якщо є привід для ревнощів, то краще про це натякнути, докори слід висловлювати ніби між іншим, без зайвої образи, тоді й чоловікова прихильність зміцніє. Бо здебільшого стан душі чоловіка цілком залежить від жінки, що живе поруч із ним. А втім, якщо дружина надасть йому повну свободу й не звертатиме на його поведінку ніякої уваги, то в його ставленні до неї, попри її довіру й ніжність, проглядатиме зневага. Справді, мало кому сподобається доля «неприв'язаного човника»,⁴⁰ хіба ні? – проказав Сама-но камі, й То-но цюдзьо кивнув у відповідь.

«Мабуть, дуже неприємно жінці підозрювати в ненадійності вродливого, любого її серцю чоловіка. Вона думає, що той виправиться, якщо вона, залишаючись вірною, дивитиметься крізь пальці на його вибрики, але, на жаль, і це не завжди допомагає. У всякому разі їй нічого кращого не залишається, як смиренно, всупереч усьому, терпіти», – сказав То-но цюдзьо, думаючи: «Саме так і робить моя молодша сестра...» Помітивши, що Гендзі задрімав і відповідати не збирається, він невдоволено замовк. Тим часом Сама-но камі, в ролі знавця жіночих чеснот і вад, просторікував далі. А То-но цюдзьо приготувався слухати уважно до самого кінця його міркування.

«А тепер подивімося, що відбувається в інших сферах. Візьмімо, наприклад, столярство. Деякі ремісники охоче виготовляють різноманітні речі з дерева так, як їм заманеться, однак такі вироби – це просто забавки, створені поза всякими правилами й канонами. Дивлячись навіть на найвигадливіші з них, подумаєш: «Справді, в цьому теж щось є...» – та й годі. Вони по-своєму привабливі як зразок осучаснення чогось уже відомого. Але якщо порівняєте їх з речами, по-справжньому прекрасними, виготовленими згідно з канонами, то відразу зрозумієте, чим відрізняється рука справжнього майстра від руки простого ремісника.

Або ще один приклад. Хоча в Імператорській художній майстерні є чимало малярів, на підставі їхніх ескізів одразу нелегко визначити серед них найобдарованішого. Деякі з них, даючи волю власній уяві, щоб налякати людей, малюють дивовижні речі: недосяжну людсь-

⁴⁰ Метафора привільного життя, запозичена з китайської поезії.

кому зору гору Хорай,⁴¹ жахливу рибу серед розбурханого моря, лютих звірів Китайської землі, небачених людьми демонів, але їм байдуже, що в житті такого не буває.

А от коли треба зобразити звичайні гірські схили, водні потоки, звичні людські оселі на тлі милого серцю краєвиду – пологих гір, вкритих звивинами густого дикого лісу, або перенести на папір те, що міститься за близькою огорожею, згідно з канонами, то відразу стає ясно, чим справжній майстер відрізняється від посереднього ремісника.

Те саме стосується каліграфії. Якщо за пензлик візьметься людина, неглибоко обізнана з цим мистецтвом, то напише розмашисто якісь довгі лінії, підкреслено незрозумілі завитки, а от знавець, що строго дотримується канонів, начебто не створить чогось, що вирізняється зовнішнім блиском, але порівняйте його напис з попереднім зразком і легко зрозумієте, котрий з них вийшов з-під пензля справжнього майстра.

Щось подібне спостерігається і в інших видах мистецтва, навіть у найпростіших. А що вже казати про людське серце? Ніколи не варто довіряти почуттям, зумисне перебільшеним і виставленим напоказ. Ось послушайте, що сталося колись зі мною. Боюся тільки, що моя розповідь здасться вам трохи легковажною...» – сказав Сама-но камі, підсуваючись ближче до Гендзі, від чого той прокинувся.

То-но цюдзьо сидів навпроти, підперши щоку рукою, і ніби довірливо слухав буддійську проповідь про марноту людського життя, хоча, як не дивно, саме в такий час люди відкривають одне одному свої душевні таємниці.

«Так от, колись давно, маючи ще досить низький ранг, я зацікавився з однією жінкою. Її зовнішність була далека від досконалості, як у тих, про кого я вам щойно розповідав, і я, схильний в юності до безпутства, зовсім не думав зупинити на ній остаточного вибору. Хоч я й тримався її, але, шукаючи кращої, частенько розважався деінде і тим самим збуджував у ній ревності, що мені нітрохи не подобалося. «Невже вона не може без цього? – драгувався я. – Якби вона була трохи поблажливішою до мене...» Отож, з одного боку, мене обтяжували її необґрунтовані підозри, а з іншого – я іноді їй співчував: «Та чого вона не покине такої нікчемної, як я, людини?» – і, природно, намагався бути розсудливішим.

Вирізнялася вона тим, що з усіх сил намагалася зробити навіть те, що було їй не до снаги, аби тільки мені догодити. Прагнучи приховати свої вади, ревно дбала про мене, ні в чому мені не перечила. Спочатку я вважав, що в неї владний, непоступливий характер, але виявилось, що вона лагідна й слухняна. Щоб зберегти мою прихильність, вона пильно дбала про свою зовнішність, а щоб не кинути на мене неславу, при зустрічі з незнайомою людиною поводитися вкрай сором'язливо – словом, була надзвичайно розважливою. І тільки одного я не міг витерпіти – її ревності.

І ось тоді я подумав: «Вона, напевне, боїться мене втратити. А що, як я її налякаю, щоб провчити? Може, вона одумається і перестане докучати мені своїми скаргами? Покажу їй, що втомився від її підозр і готовий розійтися з нею. Якщо вона справді небайдужа до мене, то це буде для неї добрим уроком». Так вирішивши, я став удавати, що зовсім збайдужів до неї, а коли вона, як зазвичай, обурилась, то я сказав їй таке: «Якщо в жінки сварлива вдача, то навіть найміцніша обітниця не витримає і розлучення стане неминучим. Якщо ви готові припинити наші зустрічі, то й далі докоряйте мені своїми підозрами. Але якщо збираєтесь у майбутньому йти зі мною одним шляхом, то вам доведеться терпіти, а коли подолаєте свою погану звичку, то я вас ще більше покохаю. А коли я виб'юся у люди й трохи стану на ноги, у вас не буде суперниць». Я промовляв піднесено, задоволений своїм розумним повчанням, але як тільки я замовк, вона, посміхнувшись, відповіла: «Якби треба було перетерпіти ваше багато в чому непривабливе, принизливе становище, щоб дочекатися, коли виб'єтесь у люди, то я не хвилю-

⁴¹ Острівна гора, країна безсмертних.

валася б. Але з важким тягарем на серці марно сподіватися, що врешті-решт таки настане час, коли ви позбудетеся поганої звички, я не спроможна, а тому, мабуть, нам краще розлучитися».

Її ревниві слова мене розлютили, і я наговорив їй чимало неприємного, а вона, не стримавши себе, схопила мене за руку й укусила палець. Я став несамовито кричати: «Ой, як же я покажусь між людьми, якщо ви покалічили мене? Мій ранг і так низький, тож яким чином я піднімусь догори? Мабуть, не залишиться нічого іншого, як постригтися в монахи чи що? – Потім грізно вигукнув: – Ну що ж, віднині між нами всьому кінець!» – і, зігнувши пальця, наостанок вимовив:

«Коли на пальцях порахую
Все, що було між нами,
Чи можу я сказати,
Що тільки цим
Ви скривдили мене?»

Ні, не треба ревнувати».

Почувши мої слова, вона все-таки заплакала й відповіла:

«Таємно у душі
І я вела рахунок кривд,
Але невже настав той час,
Щоб ми навіки
Руки розняли?...»

Хоч ми й обмінялися різкими словами, насправді я не мав наміру поривати з цією жінкою остаточно, але довгий час віддавався скороминущим утіхам на стороні й навіть не писав до неї. Та одного разу, пізно увечері, коли сівся не то дощ, не то сніг, а люди після репетиції Надзвичайного свята Камо⁴² розходилися по домівках, я подумав і раптом зрозумів, що мені нікуди йти, крім як до неї. Ночувати самому в палаці було б неприємно, а від самої думки про зустріч з якою-небудь пихатою особою я здригався, а тому, бажаючи дізнатися, як живе й що думає та жінка, струшуючи з себе сніг, урешті-решт попрямував до неї. Дорогою ніяків, покушуючи нігті, але все-таки вирішив: «Хай буде, що буде, може, в такий вечір вона забуде про свій колишній гнів?» І от я побачив, як світильник під стіною освітлює кімнату слабким світлом, теплий домашній одяг гріється на високій підставці, всі завіси підняті, ніби вона сподівалася мого приходу саме сьогоднішньої ночі. «Я так і знав!» – самовпевнено подумав я, але, на жаль, самої жінки вдома не застав. Мене зустріли тільки служниці, від яких я довідався, що їхня господиня ще ввечері поїхала до батьків.

З того дня, як ми розійшлися, вона, на жаль, замкнулася вдома, не прислала мені ні любовних віршів, ні листів хоч з якимсь натяком, тож я, пригнічений цим, подумав, що, може, вона бурхливо ревнувала навмисне, щоб остаточно зі мною розірвати стосунки. Щоправда, я не мав жодних доказів цього і поки мучився сумнівами, згадав про одяг, який вона залишила мені, пошитий вправніше, ніж колись, з майже ідеальними відтінками барв і кроєм, а тому відразу збагнув, що покинута жінка постійно думала про мене.

«Мабуть, все-таки вона не готова зі мною остаточно розлучитися», – подумав я і спробував то саяк, то так відновити наші стосунки. Жінка не відверталася від мене, не ховалася, щоб я розпачливо її шукав, а сміливо заявляла: «Я не збираюсь, як досі, більше терпіти. Знову

⁴² Надзвичайне свято Камо відбувалося одинадцятого місяця за місячним календарем, а звичайне, відоме також як Свято мальв, припадало на четвертий місяць.

зустрічатимусь з вами, якщо виправитесь і станете розсудливішим». Однак, вважаючи, що вона все ж колись передумає, я нічого не обіцяв і далі не полишав думки, щоб її провчити. Жінка тужила, плакала і зрештою померла. Тільки тоді я зрозумів, що так жартувати не можна.

І от тепер я знаю, що саме на таку жінку можна покластися в усьому. Вона була мені порадицею не тільки у дрібних й великих справах, але також могла змагатися у фарбуванні тканин із самою дівою Тацута⁴³ й не поступатися у шитті Небесній Ткалі⁴⁴.

Згадуючи покійну, Сама-но камі гірко зітхнув, а То-но цюдзьо підбадьорив:

«Однак відкладімо набік майстерність твоєї Небесної Ткалі й звернімо увагу на вічну нерозлучність небесної пари. Звичайно, парча твоєї діви Тацуті справді не має собі рівних. Але ж весняні квіти й осінні листя дерев зникнуть, не привабивши до себе людських очей, розтануть, мов роса, якщо не ляжуть на них барви відповідної пори року. Ось чому так важко знайти в цьому світі обдаровану жінку, яка назавжди припала б до серця».

«Майже в той самий час, – провадив далі Сама-но камі, – я навідувався до ще однієї жінки. Вона, здавалось, була кращою вдачі, ніж перша, мала тонку, чутливу душу: складала вірші, вправно писала, чудово грала на кото, тобто славилася всім, що робила й говорила. А оскільки була гарна собою, то я, постійно зупиняючись у тієї норовистої, іноді потай відвідував і другу так часто, що не на жарт прихилився до неї. Коли ж та, перша, померла, то що я мав робити? Не залишалося нічого іншого, як сумувати. Після того як я став частіше бувати у другій, то помітив у ній непривабливі риси – хизування і надмірну легковажність, а зрозумівши, що на неї не можна покладатися, віддалився від неї, і, видно, саме тоді вона таємно запізналася з іншим.

Одного разу в яскраву місячну ніч десятого місяця, коли я вирушив на нічліг до свого батька, на виїзді з палацу до мене в карету підсів знайомий придворний і сказав: «Мене чекають сьогодні в одному домі, тож я цим дуже заклопотаний...» Дорога пролягала повз оселю моєї знайомої, і як тільки крізь діру в глиняній стіні заблищала вода в ставку, в якому спочивав місяць, попутник залишив мене, а я не міг не скористатись нагодою простежити за ним. Мабуть, він давно спізнався з нею, бо, надзвичайно схвильований, присів на галереї неподалік від воріт і якийсь час милувався місяцем. Зблякли від паморозі хризантеми й багряне листя, що, змагаючись з вітром, кружляло в повітрі, являли собою справді зворушливу картину.

Вийнявши з-за пазухи флейту, чоловік заграє і сам собі підспівував: «І тіні там густі...»⁴⁵ – а жінка майстерною грою на японському кото, заздальгідь настроєному, приєдналася до нього. Мелодії в ладі «ріці»,⁴⁶ виходячи з-під ніжних жіночих пальців і долітаючи з-поза завіс, звучали на струнах свіжо й у гармонії з прекрасною місячною ніччю. Підійшовши ближче, закоханий чоловік іронічно зауважив: «Сподіваюсь, що це червоне листя у саду ніхто ще не приминав?» Потім, зірвавши хризантему, вимовив:

«Звук струн кото, яскравий місяць —
Усе прекрасне
В цьому домі,
Та чи затримали б вони
Людину з холодною душею?»

⁴³ Богиня осені як втілення гори Тацута, славної красою осіннього листя, покровителька ткацтва.

⁴⁴ *Небесна Ткаля* – персонаж легенди про Ткалю й Волопаса (про зірок Вега й Альтаїр), які живуть розділені Небесною рікою (Чумацьким Шляхом) і зустрічаються один раз щороку на мості, створеному зграями сорок.

⁴⁵ Слова з народної пісні у стилі «сайбара»: «Біля джерела в Асука / Я радо б відпочив / Гей-гей! / І тінь там густа / І вода прохолодна / І трава для коня соковита».

⁴⁶ Один з двох ладів японської класичної музики, що приблизно відповідає мінорному ладу західноєвропейської музики.

Вибачте за безцеремонне запитання... Зіграйте ще. Покажіть до кінця свою майстерність вдячному слухачеві». Він попросив жартівливо, а жінка манірно відповіла:

«З вітром осіннім у згоді
Голос флейти звучить,
Та несла словам
Його тут
Зупинити...»

Ось так вони залицялися одне до одного, не підозрюючи, як це мене дратує, а потім жінка, взявши кото «со»,⁴⁷ настроєне в тональності «бансікі»,⁴⁸ заграла досить майстерно в сучасному стилі, але я почувався збентеженим. Ясна річ, жартівлива легковажність може бути доречною у поведінці жінок, що прислугують у палаці. А от коли навідуєшся до жінки, щоб зробити її надійною опорою на все життя, й бачиш, що вона вийшла за всякі межі, то не можеш заспокоїтися. Зрозуміло, що після тієї нічної пригоди мені остаточно перехотілося її відвідувати.

Взявши до уваги ці два випадки, я, будучи ще молодим, збагнув, що розв'язні жінки надзвичайно ненадійні. Упевнений, що подальше життя ще більше мене в цьому переконає. Ось зараз вас, напевне, приваблюють жінки звабливо-ніжні, покірні вашій волі, немов краплі роси на гілці хагі, що впадуть, як захочеш її зламати, або наче градинки на листках бамбука, які відразу розтануть, коли їх торкнешся. Але років через сім ви мене зрозумієте. Прошу вас, послушайте моєї скромної поради: остерігайтеся занадто піддатливих жінок. Вони легко впадають у блуд і тим накликають неславу на голови своїх чоловіків», – повчав юнаків Сама-но камі. То-но щодзьо звично кивнув, а Гендзі посміхнувся, видно думаючи: «Що ж, можливо...» – і сказав: «Обидві ці історії вельми непривабливі».

«А тепер я, – втрутився То-но щодзьо, – розповім вам про одну дурну жінку. Я почав відвідувати її таємно, зовсім не збираючись підтримувати з нею тривалий зв'язок, але мало-помалу прихилився до неї і, хоча рідко з нею зустрічався, все-таки не забував її. Та й вона довірилася мені. Я раз у раз дорікав собі за свою легковажність: «Невже вона мені так довіряє, що навіть не ревнує?» Жінка поводитися так, ніби нічого не помічала, ніколи не докоряла і, коли я повертався до неї після довгої перерви, була такою ж лагідною і привітною, як і досі, що я не переставав заспокоювати її обіцянкою про своє заступництво в майбутньому. Вона була сиротою й безпорадною, а тому я тишився, що вона готова довірити мені своє життя. Жінка почувалася спокійною, і я досить довго до неї не навідувався. І от саме тоді – про це я дізнався пізніше – моя дружина через когось образила її жорстокими, огидними натяками. Не знаючи нічого про завдані образи, я не приїжджав і навіть не посилав їй листів, хоча, звісно, й не забував про неї, тож вона, зовсім занепавши духом, стривожена долею маляти на своїх руках, зірвала квітку гвоздики й послала мені...» – й То-но щодзьо пустив сльозу.

«То що ж вона написала?» – запитав Гендзі.

«Що? Та начебто нічого особливого... – відповів То-но щодзьо, – щось на зразок:

«Хоч огорожа стара
Навколо хатини гірської,
Ти, росо, все-таки іноді
Обдаруй своїм блиском
Пелюстки цієї гвоздики...»

⁴⁷ Тринадцятиструнний щипковий інструмент, завезений з Китаю.

⁴⁸ Одна з шести основних тональностей японської класичної музики.

Згадавши жінку, я поспішив до неї. Як і колись, вона зустріла мене з відкритим серцем, та коли сумно поглядала на запушений будинок і сад, обсіпаний россою, то, змагаючись із комашиним дзиччанням нишком, як це буває у старовинній повісті, заплакала.

«Коли всі квіти розцвіли,
Уже не знати,
Котра з них краща,
Та, як на мене, жодна з них
«Вічному літу» нерівня».⁴⁹

Так, відсуваючи убік квіточку гвоздики, я хотів завоювати серце матері, нагадавши, що «навіть пил не впаде на гвоздику...».⁵⁰

«Змок від роси
Рукав, що ложа торкнувся...
О, «вічне літо»!
Разом з вітром холодним
Осінь прийшла...» —

вимовила вона ніби мимохіть, не показуючи, що глибоко ображена. Сльози котилися по її щоках, а вона сором'язливо намагалася будь-що їх приховати, щоб анітрохи не засмучувати мене тим, що збагнула, як безсеречно я ставився до неї. Тому, трохи заспокоївшись, я знову перестав її відвідувати, і саме тоді вона кудись безслідно зникла. Якщо вона ще жива, то, напевне, поневіряється в цьому непевному світі. Якби ця жінка тоді, коли я любив її, сміливіше відстоювала мою прихильність, то не залишила б свого дому. Я не покинув би її саму надовго й забезпечив би їй пристойне становище на тривалий час. А «маленька гвоздика» мені люба й досі. Я довго думав, як її знайти, але так і не довідався, де вона. Мабуть, і ця особа належить до тих ненадійних жінок, про яких ми щойно розводилися. Нітрохи не здогадуючись, як вона покійно терпить мою безсердечність, я не переставав її дарма кохати. Тепер, коли її образ поволі стирається з пам'яті, я іноді думаю: «А що, як вона й досі не може мене забути й вечорами тужить, відчуваючи, що в усьому винна сама?» Ні, такі жінки, як вона, не придатні для спільного життя, покладатися на них неможливо. От і виходить, що про ревнивицю забути важко, але зустрічатися з нею неприємно, ба навіть відразливо. Та, друга, з багатьма талантами, що начебто вправна у грі на кото, занадто легковажна. Остання, надмірно скритна, мимоволі викликає підозру. Отож, як почнеш вибирати, то навряд чи зможеш на комусь остаточно зупинитися. Бо такий наш світ. Жінок важко порівнювати. Де знайти жінку, що поєднувала б у собі все найкраще цих трьох осіб і не мала б їхніх вад? Якщо ж ви спробуєте закохатися в богиню Кіцідзьо,⁵¹ то розчаруетесь, бо в ній, просякнутій святенництвом, немає нічого людського», — сказав То-но цюдзьо, й усі засміялися.

«Гадаю, і Тосікібу-но дзьо може поділитися з нами чимось цікавим. Ну, розкажи-но щонебудь!» — спонукав То-но цюдзьо.

«Чим же я, найнижчий з низьких, з вами поділюся?» — спитав Тосікібу-но дзьо, але То-но цюдзьо підганяв, і той, задумавшись: «Що ж розповісти?» — почав: «Коли я був ще студентом,

⁴⁹ У своєму вірші під гвоздиком (в оригіналі – «надесіко») жінка розуміє свою дочку. У свою чергу То-но цюдзьо у своєму вірші вводить іншу назву гвоздики – «токонацу» («вічне літо»), натякаючи на любовне ложе, оскільки «токо» означає не тільки «вічне», але й «ложе», а «нацу» – «літо».

⁵⁰ Слова з вірша: «Думав, що ніколи / Навіть пил / Не впаде на гвоздику – / Ложе, де ми колись / З коханою лежали» («Кокін-вакасю», 167).

⁵¹ Богиня щастя, відома своєю красою.

мені трапилася одна зразково-розумна жінка. Як і та, про яку розповідав Сама-но камі, вона могла поради́ти і в службових, і в найскладніших особистих життєвих справах. Була настільки обізнана, що могла присоромити будь-якого вченого мужа й не дати нікому всупереч слова сказати. Це сталося тоді, коли я проходив навчання в домі одного вченого. Дізнавшись, що в нього багато дочок, я ненароком зблизився з однією з них, а батько, зачувши про це, приніс заздоровні чашки й урочисто звернувся до мене зі словами: «Послухайте пісню мою про дві дороги».⁵² Хоча його дочка не дуже мене вабила, я, поважаючи бажання вчителя, все-таки зустрічався з нею. Вона ж, закохавшись у мене, оточила мене щирою турботою. Навіть під час нічних розмов навчала мене, як розвивати свої здібності, корисні для успішного просування на службі. Листи писала бездоганно лише ієрогліфами за суворими зразками, уникаючи літер «кана».⁵³ Тож, природно, я не міг розлучитися з нею і навчався у неї всього, як у вчительки, навіть складання сяких-таких китайських віршів, за що я їй донині вдячний. Проте остаточно пов'язувати з нею своє життя я не збирався хоча б тому, що надто часто я, неук, перед нею осоромлювався. Тим паче вам, благородним юнакам, і зовсім не варто користуватися послугами таких заповзятих жінок. Втім, іноді бачиш, що ця особа неосвічена, безталанна, але чомусь – видно, так у попередньому народженні судилося – серце мимоволі тягнеться до неї. Чоловіки бувають вельми безвольні». Тосікібу-но дзьо замовк, але решта, раді дізнатися, що сталося згодом, узялися його підбадьорювати, вигукуючи: «Ну й дивовижна особа!» – і той, розуміючи, що від нього хочуть, гордий увагою до себе, провадив далі:

«Так от, одного разу я довго її не відвідував, а коли при якійсь нагоді завітав, то вона прийняла мене не у зручній покої, а десь інде, як на зло, відгородившись від мене завісою. «Що за дурниця? Вона чимось незадоволена? – подумав я. – Якщо так, то це добра нагода розлучитися з нею». Однак ця жінка була досить розумна, щоб легковажно спалахувати гнівом. Вона давно засвоїла всі принципи людських відносин і ніколи не ревнувала. Підвищивши голос, з-поза завіси вона сказала: «Кілька місяців тому я сильно застудилася і від гарячки лікуюся відваром цілющих трав з часником, а тому через неприємний запах не можу побачитися з вами віч-на-віч. Але якщо маєте невідкладну справу, я готова й так обговорити її з вами». Що я міг відповісти на такі чітко сказані слова? Я тільки відповів: «Розумію», – і вже збирався виходити, але жінка, мабуть утомлена самотністю, вигукнула: «Заходьте, коли запах зникне!...» Жаль було не дослухати її, але залишатися довше я також не міг, бо все навколо і справді просякло огидним запахом, а тому, приготувавшись до втечі, я вимовив:

«Ось і вечір настав,
Про що, напевне, тебе
Павучок сповістив,⁵⁴
А ти мені: «Прийди —
Як зникне запах часнику...»

«Як це розуміти?...» – не доказавши, я вискочив геть, а її відповідь наздогнала мене:

«Якщо полюбиш так,
Що ночі жодної не годе
Без зустрічі прожити,

⁵² Цитата з одного вірша Бо Цзюї, в якому вихваляється перевага одруження з бідною дівчиною.

⁵³ Як правило, чоловіки писали ієрогліфами, а жінки – літерами «кана», створеними внаслідок спрощення деяких ієрогліфів.

⁵⁴ Цей вірш створений за мотивами танки: «Мабуть, / Під вечір милий завітає: / Заздалегідь / Маленький павучок / Для нього пастку з павутин сплітає» («Збірка старих і нових японських пісень», 1110). За давнім повір'ям, павук був провісником зустрічі з коханим.

То почекати кілька днів
Не соромно...»

«Відповіла вона швидко», – спокійно сказав Тосікібу-но дзьо, а вражені юнаки засміялися – мовляв, все це вигадка.

«Та де таку жінку можна знайти? Краще вже зустрічатися з чортом! Просто жах! – і вони роздратовано заляскали пальцями. – Знайшов про що розповідати!»

«Може, розкажеш щось трохи приємніше?» – домагалися юнаки в Тосікібу-но дзьо.

«А по-моєму, навряд чи ви почуєте щось незвичайне», – відповів той і замовк.

«Дуже погане враження справляють неосвічені люди – і чоловіки, і жінки, – які люблять хизуватися своїми поверховими знаннями, – сказав Сама-но камі. – Як на мене, жінка, обізнана з усіма тонкощами Трьох історій і П'яти книг,⁵⁵ програє в привабливості. Але це не означає, що вона не має розумітися на службових та приватних справах лише тому, що є жінкою. Жінкам не дають освіти, але кожна з них, маючи хоч трошки кмітливості, може багато чого навчитися – почути вухами й побачити очима. Серед них трапляються й такі, що врешті-решт вправно пишуть ієрогліфами, але, втративши почуття міри, недоречно перевантажують ними свої листи, звернені до жінок, що зовсім неприпустимо. Може, вони самі цього не хочуть, але коли вголос читаєш такі листи з надмірною кількістю ієрогліфів, то відчуваєш, як вони звучать штучно й уривчасто. Найчастіше так пишуть дами високого стану. А деякі, що вважають себе поетесами, ні на хвилину не розлучаються з віршами: присилають тобі, зазвичай в недоречний час, свій твір, в якому на самому початку міститься згадка про цікаву давню подію, й тим самим ставлять тебе у скрутне становище. Не відповісти – нечемно, а відповісти невдало означає наразитися на глум! Буває, поспішаєш зранку в палац на якусь урочистість, скажімо, на свято П'ятого місяця,⁵⁶ тож хіба є час думати про лепеху? А тобі приносять листа з натяком на це дивне коріння. Або готуєшся до Свята хризантем на дев'ятий день дев'ятого місяця, коли не маєш вільної хвилини, бо обдумуєш зміст складного китайського вірша, а до тебе приходять лист з натяками на росу й пелюстки хризантем. Якби цей вірш надійшов в інший час, то, природно, потім здався б цікавим і витонченим, але, недоречний цього разу, лише свідчить, що складений бездумно. Якщо людина не розуміє, коли й що збирається робити, то їй не варто виставляти напоказ, який у неї витончений смак. І взагалі, навіть якщо тобі щось відоме, краще вдавати, що ти нічого не знаєш, а якщо кортить щось розповісти, то постарайся промовчати», – повчав Сама-но камі, а Гендзі подумки переносився до тієї, однієї: «У ній немає жодної з тих неприємних вад, про які йшла мова» – і серце його стискалося. За розмовою про нескінченні дивовижні історії юнаки так і не вирішили, які жінки кращі, а тим часом надійшов світанок.

Нарешті сьогодні випогодилося. Добре знаючи, що в домі Лівого міністра невдоволені його тривалим перебуванням у палаці, Гендзі вирушив туди. Від усього оздоблення в будинку й від поведінки молодій господині віяло спокійним благородством та ідеальним порядком, тож Гендзі здалося, що саме про таких жінок була вчора розмова як про найнадійніших дружин. Однак холодна пишність дочки Лівого міністра не сприяла душевному зближенню, й при ній він губився. А тому, щоб подолати збентеження, заходився жартувати з молодими служницями Цюнагон і Нацукаса, які захоплено дивилися на нього, змудженого спекою, з розпущеними шнурками носі, і справді напрочуд гарного собою.

Зайшов і сам міністр, але, побачивши, що Гендзі відпочиває, завів з ним розмову з-поза завіси. «У таку спеку... – поморщився Гендзі, й служниці захихотіли. – Тихіше!» – вгамував

⁵⁵ Йдеться про класичні твори, призначені для освіти чоловіків: «Історичні записки» Сима Цяня, «Історія ранньої династії Хань» Бань Гу, «Історія пізньої династії Хань»; «Книга пісень», «Книга документів», «Книга змін», «Весни й осені», «Книга ритуалів».

⁵⁶ Цього дня придворні обмінювалися мішечками «кусудаму» з пахощами лепехи та полину, а також проводилися змагання у стрільбі з лука.

він їх і сперся на лавочку-підлокітник. Відразу було видно, що він почувався тут абсолютно вільним.

Коли стемніло, одна із служниць сказала: «Цієї ночі бог Накагамі перекрив дорогу з палацу».⁵⁷ – «Так, справді», – погодився Гендзі. – Як правило, ця дорога несприятлива. Але ж і моя садиба на Другій лінії розташована в тому ж напрямку. Де ж мені перепочити? Просто біда!» – і Гендзі зібрався лягати спати. «Ні-ні, так не можна робити», – навперебій попереджали служниці. А одна порадила: «Вам можна перебути ніч у вашого знайомого Кіі-но камі, що має будинок на березі річки Накагава. Він нещодавно провів з неї воду у свій сад, і тепер там прохолодно».

«От добре! – погодився Гендзі. – Тільки я змучився і хотів би, щоб мене туди підвезли».

Звичайно, Гендзі міг перечекати несприятливий час деінде, адже таємно відвідував чимало будинків, та, мабуть, не хотів засмучувати дружину Аої, яка подумала би: «Нарешті прибув, наче навмисне, в несприятливий день, мабуть, для того, щоб одразу податися до іншої?» Не гаючи часу, покликали Кіі-но камі, і той погодився, але, відходячи, скромно висловив побоювання:

«Як на біду, домашні мого батька Ійо-но суке тримаються посту з якогось приводу і на цей час перебралися до мене. Через них, на жаль, у будинку буде тісно для такого шанованого гостя».

Почувши таке, Гендзі сказав:

«Навпаки, я радий бути з людьми. Мене завжди лякала самотня постіль мандрівника, без жінок. Мені досить хоч якогось місця за ширмою...»

«Справді, кращого місця для перепочинку не знайти», – вирішили його люди й вислали туди гінця. Оскільки переїзд був поспішним і без зайвої пишноти, то Гендзі виїхав одразу за ним у супроводі найвірніших охоронців, не сказавши й слова міністру.

Кіі-но камі просив вибачити, що не встиг як слід приготуватися, але ніхто його не слухав. Для Гендзі спішно приготували східні покої головного будинку садиби. Дзюркотливий струмок справляв чарівне враження. Любовно доглянутий сад оточував тин у сільському стилі. Що могло бути приємнішим? Повівав прохолодний вітерець, дзвеніли невідомі комахи, в повітрі мерехтіли незліченні світлячки. Милуючись струмком, що витікав з-під галереї, супутники Гендзі пригощалися вином. Господар метушився навколо, немов «закуску шукав»,⁵⁸ і Гендзі, спостерігаючи за ним і згадуючи вчорашню розмову, подумав: «Ось вам людина, що належить до середнього стану».

Здогадуючись, що в домі перебуває жінка, яка прославилася гордою вдачею,⁵⁹ Гендзі захотів побачити її і коли нашорошив вуха, то почув, що в західних покоях хтось є, бо звідти долинав шурхіт одягу й приємні молоді голоси. Почувся і чийсь приглушений сміх. Напевне, служниці підняли гратчасті вікна, але господар насварив: «Так нечемно!» – а тому їх поспішно опустили. Над внутрішньою перегородкою просочувалося тьмяне світло. Гендзі підступив до неї, аби хоч щось побачити, але жодної щілини не помітив. Деякий час постояв, прислухаючись. Видно, жінки були неподалік, у головних покоях. Чулося, як вони перешіптуються про нього: «Він занадто серйозний для свого віку. Мабуть, його зовсім не тішить те, що йому так рано підшукали родовиту дружину. А втім, він і тепер не цурається любовних пригод».

Почувши це, Гендзі, думками якого володіла та, єдина, відчув, як серце його стиснулося від зловісного передчуття: «А що, як доведеться коли-небудь почути плітки й про неї?»

⁵⁷ Одне з восьми небесних божеств, які, спускаючись на землю, пересувалися, змінюючи напрям через кожних п'ять днів. Рухатися людині в такому напрямі вважалося небезпечним.

⁵⁸ Слова з народної пісні «Коштовний глечик», в якій йдеться про те, що господар поставив перед гостями глечик з вином, а сам побіг шукати закуски на березі – істівні водорості.

⁵⁹ Йдеться про Уцусемі, другу дружину Ійо-но суке.

Нічого особливо цікавого в жіночій розмові не було, і він перестав слухати. Встиг лише почути, як хтось із них продекламував у трохи спотвореному вигляді вірш, який він надіслав разом з квіткою «вранішне лице»⁶⁰ дочці принца Сікібукьо. «Видно, вміють розважатися, – подумав Гендзі, – і до віршів небайдужі. То невже я в їхній господині розчаруюся?»

Зайшов господар, повісив нові ліхтарі й, підтягнувши гноти світильників, щоб горіли яскравіше, приніс гостеві фруктів і солодоців.

«А як же «завіси й штори»?⁶¹ Поганий той господар, який про це не потурбувався», – дорікнув йому Гендзі.

«Ніяк не можу придумати, чим пригостити», – зніяковів Кїї-но камі.

Гендзі примостився поблизу галереї, щоб тимчасово подрімати, і його супутники замовкли. Неподалік розташувалися на ніч привабливі сини господаря. Декого з них він неодноразово бачив у палаці. Разом були й сини Ійо-но суке. Серед них усіх виділявся благородним виглядом один, років дванадцяти-тринадцяти.

«Чиї тут діти?» – поцікавився Гендзі, й Кїї-но камі взявся пояснювати:

«Ось цей – наймолодший син Емон-но камі. Батько, який дуже любив його, помер, коли хлопчик був ще малим, залишивши його під опікою старшої сестри. Він здібний до наук і слухняний, тож я думаю віддати його на службу до палацу, але навряд чи легко зможу цього досягти.

«Як жаль! Виходить, його сестра тепер доводиться вам мачухою?»

«Так, це правда».

«Не дуже-то підходяща мати вам дісталася. Навіть Його Величність знає про неї, бо недавно сказав: «Її батько натякав, що хотів би віддати її на службу до палацу. То що з нею сталося?» Справді, людська доля непередбачувана!» – сказав Гендзі тоном досвідченої людини.

«О так, її шлюб з моїм батьком був несподіваним. А втім, як ви зауважили, світ мінливий. А доля жінки, як це не сумно, особливо хитка...» – відповів Кїї-но камі.

«Ваш батько дорожить новою дружиною? І, мабуть, вважає своєю повелительською?»

«А як же інакше? Він обожнює її, але ми, передусім я, не схвалюємо такої його легковажності».

«У всякому разі, молодим гультяям він навряд чи поступиться. Попри свій поважний вік, він упевнена в собі людина».

За такою розмовою про те про се Гендзі нарешті запитав: «А де ж вона зараз?»

«Жінки мали спуститися в нижчі приміщення для прислуги, але, здається, не всі послухалися», – відповів господар. Нарешті захмелілі гості поснули на галереї, і навколо стало тихо.

Тільки Гендзі не міг спокійно заснути від самої думки про те, що, на жаль, доведеться спати самому. Та ось його увагу привернув шурхіт за північною перегородкою, і він подумав: «О, напевно, вона там ховається». Гендзі піднявся і, затамувавши подих, прислухався. Він почув хрипкий, але водночас приємний голос хлопця, про якого була розмова з Кїї-но камі.

«Гей, де ви?» – питав хлопець.

«Я лежу тут. А гостя вже поклали спати? Я боялася, що він буде надто близько, та, видно, я дарма турбувалася», – відповіла жінка.

Її глухуватий сонний голос дуже скидався на голос хлопця, і Гендзі здогадався, що це його сестра.

«Гостя помістили в передніх покоях. Нарешті я побачив своїми очима того, про якого чув від людей. Він і справді прекрасний», – прошепотів хлопець.

⁶⁰ «Вранішне лице» (оригінальна назва – «асагао») – іпомея, що цвіте рожевим і блакитним кольором, розпускаючись зранку і в'янує надвечір.

⁶¹ Слова з народної пісні «Мій дім» у стилі «сайбара»: «Повішено завіси й штори, / Тож прийди, благородний юначе, / Станеш зятем моїм. / Чим пригостити тебе? / Може, вушком морським, тубачем? / Чи морським їжаком?»

«Якби зараз був день, я також спробувала б на нього подивитися», – сонно бурмотіла жінка. Голос її звучав приглушено – очевидно, вона прикрила обличчя ковдрою.

«От неприємність! – невдоволено подумав Гендзі. – Могла б ще щось про мене запитати».

«Я ляжу неподалік. О, як темно!» – сказав хлопець, мабуть поправляючи гніт світильника. Жінка, напевне, лежала у найдальшому кутку за перегородкою.

«А де ж пані Цюдзьо? – запитала жінка. – У будинку наче нема ні душі, аж страшно».

Було чути, як відгукнулася одна із служниць, що розмістилися неподалік від галереї:

«Спустилась униз купатися. Сказала, що негайно повернеться».

Аж ось, здається, всі послули. Спробувавши відсунути засув, Гендзі помітив, що з того боку перегородка не замкнена. Навпроти входу стояла ширма, у тьмяному сяйві світильника видніли розставлені сяк-так начебто китайські скрині. Обходячи їх, Гендзі помітив, що в кімнаті лежить одна людина невеликого зросту, й попрямував до неї. Жінка була невдоволена, що її потривожили, але поки Гендзі не відкинув з неї верхнього одягу, вона думала, що прийшла Цюдзьо, яку щойно кликала.

«Ви кликали Цюдзьо?»⁶² Мені здається, що ви здогадалися про мою потаємну любов», – сказав Гендзі, але жінка так нічого й не зрозуміла. Перелякавшись, що на неї хтось напав, вона намагалася зойкнути, але накинутий на її голову одяг заглушив голос.

«Звичайно, ви можете вважати мій вчинок випадковою, нещирою примхою, – сказав Гендзі, – але я хочу, щоб ви знали, як довго прагло зустрічі з вами моє серце. Повірте, таке тривале очікування цієї миті лише підтверджує глибину моїх почуттів».

В його словах було стільки ніжності, що навіть злий демон не міг би йому опиратися, то що вже казати про жінку? Вона, розгублена, не могла крикнути: «Рятуйте, тут хтось чужий!» У розпачі подумала: «Це ж нікуди не годиться...» – і насилу невдоволено сказала:

«Боюсь, ви мене з кимось переплутали...»

Жінка мало не задихалася, але, бачачи її в такому стражденному, жалісливому стані, він ще більше до неї прихилився:

«О ні, я ні з ким вас не переплутав. Мене привів сюди голос серця, та, на жаль, ви вдаєте, що нічого не розумієте. Я зовсім не хочу здатися вам легковажним джигуном. Просто мушу відкрити вам хоч часточку того, що зберігаю у глибині душі», – сказав Гендзі.

Жінка була настільки малою і тендітною, що він легко підняв її і, притискаючи до грудей, попрямував до перегородки саме тоді, коли там з'явилася та сама Цюдзьо, яку раніше кликали.

«О!» – вигукнув Гендзі, і служниця злякано виставила руки вперед, але, відчувши, що повітря, напоєне надзвичайними пахощами, здавалось, обкурило її обличчя, про все здогадалася, тож, приголомшена, завмерла, нездатна вимовити жодного слова. Якби перед нею була звичайна людина, вона грубо її виштовхнула б. Але й тоді не обійшлося б без людських пересудів. Тому, не тямлячись від хвилювання, вона пішла за Гендзі, а він, пройшовши за перегородку в глибині покоїв, наказав: «Прийдіть на світанку». У цю мить жінка була готова провалитися крізь землю від самої гадки: «Що подумає про мене Цюдзьо?» – й обливалася холодним потом. Жаліючи її, нещасну, Гендзі бозна-звідки за своїм звичаєм добував ніжні, співчутливі слова, але вона сумно сказала: «О ні, я не думаю, що це правда. Мене, людину низького стану, ви, як видно, зневажаєте, тож хіба я можу легко повірити щирості ваших почуттів? Бо в житті кожному своє...»

Прикро вражений її опором, Гендзі щиро пожалів її і відчув сором.

«Про те, що люди належать до різних станів, я знаю дуже мало через юначу недосвідченість. Мені прикро, що ви вважаєте мене звичайним джигуном. Мабуть, ви чули про мене й знаєте, що я не схильний до свавільного любовоства. А сюди, очевидно, привела мене сама доля. Я просто дивуюся, що моя природна зачарованість відштовхує вас від мене...» – серйозно

⁶² Гра слів: Гендзі мав звання «цюдзьо», тобто офіцера Імператорської охорони.

й багатослівно вмовляв Гендзі, але його незвичайна краса тільки збільшувала її опір. «Нехай йому здається, що я черства, нетовариська й груба», – думала вона й не піддавалася його словам. Зазвичай лагідна й м'яка, вона виявила твердість, як бамбукова гілка, що покійно гнеться, але не ламається. Вкрай роздратована, нездатна спекатися завзятості Гендзі, жінка дала волю сльозам. Хоча її горе було глибоким, Гендзі подумав: «А хіба було б краще, якби я не знав її?»

«Чого ви сторонитесь мене? – дорікнув він, відчувши, що нездатний заспокоїти її. – Звикніть до думки, що наша несподівана зустріч наперед визначена долею. Не вдавайте, що ви нічого не розумієте в житейських справах. Я в це не повірю».

«О, коли б ваше серце відкрилося мені раніше, коли ще не визначилася моя злощасна доля! – відповіла жінка. – Тоді, можливо, я тишила б себе самовпевненими надіями, що побачимось ще не один раз. Але тепер сама думка про цю скороминущу зустріч доводить мене до відчаю. Тож прошу вас, «хто б не питав – нікому не кажи!».⁶³

Видно, що вона страждала. Напевне, Гендзі не пошкодував ласкавих слів і палких клятв, щоб заспокоїти її.

Та ось заспівав півень, і люди в будинку прокинулися. Було чути голоси супутників Гендзі: «О, ми сьогодні добряче заспали! Пора готувати карету». З'явився і Кіі-но камі:

«Ви так квапитеся, ніби у вашого пана любовне побачення. Хіба не бачите, що зовсім ще темно?»

«На жаль, такого випадку більше не буде, а просто так прийти до неї я не зможу. І навіть переслати їй листа мені не вдасться, – думав Гендзі, й серце його защеміло від болю. Коли із внутрішніх покоїв вийшла Цюдзю з розгубленим виразом обличчя, він уже збирався відпустити жінку, але в останню мить затримав її. «Як мені до вас писати? І ваша нечувана холодність, і моя палкість залишаться назавжди в нашій пам'яті як щось неймовірно дивовижне», – сказав він, а його обличчя у сльозах стало ще чарівнішим. Знову заспівав півень, і Гендзі квапливо вимовив:

«Ще не скінчив я
На вашу безсердечність
Нарікати,
Чого ж тоді уранці
Півень перервав наш сон?»

Але жінка вважала себе негідною уваги такої знатної особи, тож ніякі слова Гендзі вже не сприймала. Перед її очима стояла постать завжди суворого ненависного Ійо-но суке, і вона тремтіла від самої думки, що буде, якщо хоча б уві сні йому відкриється її таємниця.

«Не встигла я вдосталь
На гірку долю пожалітись,
Як ніч скінчилася,
Та півня крик лиш
Подвоїв мої ридання», —

відповіла вона.

Швидко розвидніло, й Гендзі провів жінку до дверей покою. У будинку і на подвір'ї вже шуміли люди, коли він, попрощавшись з нею, засунув двері. На душі в нього було так тяжко, ніби їх розділила гірська застава після довгожданої зустрічі.

⁶³ Слова з вірша: «Якщо кохаєш – / Честю дорожи! / Що ти бував не раз в моїй оселі, / Хто б не питав – / Нікому не кажи!» («Збірка старих і нових японських пісень», 811).

Зодягнутий у носі, Гендзі підійшов до південного поруччя і якийсь час милувався садом. Із західного боку гучно піднялось ґратчасте вікно – напевно, за ним стежили легковажні молоді служниці, захоплені красою його особи, що невиразно видніла над невисокою ширмою посередині галереї.

На світанковому небі ще був помітний місяць, і хоча його сяйво зблякло, його обриси вимальовувалися досить чітко. В такий час і байдуже небо залежно від настрою людини може здаватися або чарівно-привабливим, або сумним. Залишаючи будинок Кіі-но камі, Гендзі раз у раз озирався, а його груди стискав біль від самої думки про те, що не зможе з нею навіть листуватися.

Повернувшись у садибу Лівого міністра, Гендзі не міг спокійно відпочити. Розпачливо думав про те, що навряд чи побачить жінку вдруге, а ще про те, що в неї зараз на душі. «Хоча нічим особливим вона не вирізняється, але гідна того, щоб віднести її до середнього стану відповідно до міркувань обізнаного з жіночими серцями Сама-но камі», – дійшов він висновку.

Останнім часом Гендзі здебільшого перебував у садибі Лівого міністра. Із сумом згадував дружину Ійо-но суке і тривожився здогадами: «Що вона подумає, якщо не отримає від мене жодної звістки?» – аж поки нарешті, геть-чисто змучений, не викликав до себе Кіі-но камі.

«Ви не могли б прислати до мене того хлопця, сина Емон-но камі? – спитав Гендзі. – Він мені сподобався, і я спочатку візьму його до себе. А потім спробую влаштувати на придворну службу».

Серце Гендзі від радості калатало, але він питав далі: «Ота його сестра вже привела вам молодшого брата?» – «Поки що ні. Минуло вже два роки, як вийшла заміж за Ійо-но суке, й усе нарікає, що пішла всупереч батьківському заповіту, який хотів бачити її на придворній службі. Кажуть, що незадоволена таким становищем». – «От, бідолаха! А про неї колись прихильно відгукувалися. Вона справді гарна?» – питав Гендзі. «Можливо, і непогана. Ми живемо окремо, а тому, як вимагають звичаї, залишаємося одне одному чужими».

Так от, минуло ще п'ять чи шість днів, і Кіі-но камі привів хлопця. Той не був вродливим, але привертав до себе увагу благородною поведінкою. Підкликавши його до себе, Гендзі почав по-дружньому з ним розмовляти. Хлопець почувався на сьомому небі. Гендзі докладно розпитував його про сестру, але той відповідав стисло, ніяковіючи, тож розговорити його було досить важко. Проте Гендзі таки вдалося йому пояснити, про що йдеться.

«Он воно що...» – подумав вражений хлопець, але своїм дитячим розумом не до кінця все збагнув, а тому подався до сестри. Побачивши його з листом, дружина Ійо-но суке від несподіванки заплакала. Збентежена тим, що може подумати хлопець, вона все-таки розгорнула лист, прикриваючи ним своє обличчя. Лист виявився досить довгим і закінчувався віршем:

«Поки зітхав,
Чи знов приснитися
Сон, колись побачений,
Очей я не стуляв
Ні вдень, ні вночі».⁶⁴

Лист був настільки блискучим, що в неї аж сльози затьмарили зір. Усю ніч вона пролежала в роздумах над своєю незбагненою долею, яка їй випала. Наступного дня Гендзі покликав Когімі, щоб той зайшов до сестри по відповідь.

⁶⁴ Цей вірш складений за мотивами такої танки: «Чим я розвію / Кохання тугу, / Коли вночі не сплю, / Щоб хоч у сні / Побачитись з тобою? («Сюївакасю», 735).

«Передай своєму панові, що в нас нема кому читати його листа», – сказала вона, а він, усміхнувшись, відповів: «Мені ж велено, щоб я не помилився. То що я йому скажу?»

Почувши це, дружина Ійо-но суке невдоволено, у великому розпачі, подумала: «Мабуть, він усе йому розповів».

«Ти ще не настільки дорослий, щоб говорити про такі речі. Краще взагалі до нього не ходи», – сердито наказала вона братові. «Але ж пан прислав по мене, то хіба я можу не послухатися?» – відповів той і пішов.

До речі, Кіі-но камі був охочим до жінок, зокрема, не міг обійти увагою також свою мачуху, а тому, щоб їй сподобатися, піклувався її братом і всюди брав його із собою.

Покликавши до себе хлопця, Гендзі дорікнув йому: «Вчора я чекав тебе весь день, а ти, видно, забув про мене...» – і той аж почервонів. «То де ж відповідь?» – запитав Гендзі, і слово за словом хлопець розповів, що сталося. «Як тобі не соромно? А я так на тебе сподівався!» – сказав Гендзі й передав йому нового листа.

«Ти, напевно, не знаєш, що я зустрічався з твоєю сестрою набагато раніше від того старого Ійо-но суке, – сказав він, – однак вона відвернулася від мене, вважаючи мене ненадійним, і заручилася опікою цього неотеси. Якщо так, то залишайся зі мною і будь мені сином. Бо та її надійна опора не довго протягне на цьому світі».

«Невже?... Як жаль!» – подумав Когімі, й Гендзі мимоволі замилювався ним. Він не відпустив хлопця від себе ні на крок і навіть брав його з собою до палацу. Своїм кравчиням велів пошити для нього повний придворний костюм – словом, і справді опікав його, як рідного сина.

А тим часом Гендзі не переставав писати дружині Ійо-но суке. Вона ж відповідала вкрай стримано. «Брат ще малий, – думала вона, – і якщо моя сердечна таємниця випадково розкриється, то про мене піде слава як про легковажну особу. А це мені ні до чого». Звичайно, вона згадувала його таємничий образ у нічній темряві, але подумки повторювала собі, що ще одна зустріч нічого доброго їй не принесла б.

А Гендзі, не забуваючи про неї ні на хвилину, страждав і кохав. Бачив в уяві її засмучене обличчя і не знаходив способу, як розвіяти похмурі думки. Звичайно, він міг би злегковажити й знову проникнути в її покої, та оскільки там було чимало сторонніх людей, то така його нерозсудлива поведінка не залишилася б непоміченою, а жінка мала б самі неприємності. Ось такі роздуми не давали йому спокою.

Кілька днів він перебував у палаці, очікуючи сприятливого напрямку для виїзду звідти. Потім, вдаючи, що вирушає до Лівого міністра, несподівано по дорозі звернув до садиби біля річки Накагава. Здивований Кіі-но камі радісно схилив перед гостем голову й сказав: «О, яка честь моему саду!..»

Гендзі ще вдень відкрив Когімі свій намір, і вони про все домовилися. Останнім часом хлопець супроводжував його усюди, тож ніхто не здивувався, що і ввечері він покликав його раніше за інших.

Дружині Ійо-но суке було передано відповідного листа, і вона не могла не повірити щирості Гендзі, зваживши на зусилля, витрачені на підготовку зустрічі з нею. Однак вона розгублено подумала: «Якби я зустрілася з ним наодинці, то повторилися б муки, як після тієї ночі, що промайнула, неначе сон». Тож, уважаючи таку зустріч неприпустимою, вона сказала своїм служницям, коли Когімі пішов до Гендзі:

«Мені буде незручно, якщо покій гостя виявиться поряд. Я нездужаю і хотіла б, щоб мені зробили масаж подалі звідси...» – і вона перебралася у затишну кімнату на перехідній галереї, яку займала Цюдзьо.

Щоб здійснити свій намір, Гендзі якомога раніше велів своїм супутникам лягти спати і послав до дружини Ійо-но суке Когімі з листом, але той не міг її знайти. Шукав сестру по всьому будинку і, лише вийшовши на галерею, нарешті знайшов її. «Яка жорстока безсердечність!» – думав він і, мало не плачучи, сказав: «Тепер пан мені не довірятиме». Але його нарікання

лише розгнівали її: «Чому ти надаєш такі погані послуги? Ти ще зовсім малий, щоб передавати чийсь листи. Перекажи своєму панові, що я нездужаю і попросила своїх служниць зробити мені масаж. А тепер іди, бо люди можуть щось запідозрити».

Після цих різких слів вона подумала: «О, якби моя доля не була вирішена і я жила б у старому будинку, де витають духи покійних батьків! Як радо я чекала б зустрічей з ним, хоча б рідкісних! Тепер я вдаватиму, що не розумію його прагнень, а він, мабуть, подумає, що я надто самовпевнена...» – і в неї заболіло серце, а душу охопило сум'яття. «Хай там що, а моя доля тепер визначена остаточно. Тож краще, якщо в його очах я залишуся безсердечною, неприємною особою», – вирішила вона.

А тим часом Гендзі лежав, тривожно очікуючи Когімі: «Чи зможе він, такий ще юний, хитрощами вмовити її?» Коли ж той повернувся з повідомленням про невдачу, Гендзі сказав: «Такої дивовижно впертої жінки я ще не бачив. І мені далеко до неї з моєю наполегливістю». Вигляд у нього був нещасний. Деякий час Гендзі мовчав, сумно зітхаючи і нарікаючи на її жорстокосердість, а тоді нарешті написав їй:

«Не розпізнав
Душі я
Дерева-мітли,⁶⁵
Тож у полях Сонохара
Дорогами блукаю...⁶⁶
Оце й усе, що можу я сказати».

А жінка, звичайно, також не могла заснути.

«Соромлюсь,
Що живу
В хатині бідній,
А тому зникаю і з'являюсь,
Немов те дерево-мітла», —
відповіла вона.

Когімі, що всією душею жалів свого пана, ходив туди й назад з листами, забувши про сон, аж поки сестра не застерегла його від цього, бо, мовляв, люди можуть щось сумнівне подумати. Супутники Гендзі, як завжди, міцно спали, і лише він, невдоволений, не переставав міркувати.

Він ще ніколи не зустрічав такої непіддатливої жінки. Його дратувало, що, на відміну від дерева-мітли, її упертість не зникає, а наростає при наближенні до неї. А з другого боку, він відчував, що, як на зло, саме така її неприступність вабить його. Тож хоч і збирався, та не міг так просто від неї відмовитись і попросив Когімі: «Проведи мене до неї!»

«Вона замкнулася в убогій кімнаті разом зі своєю прислугою, тож іти туди не годиться», – відповів той з великим жалем.

«Ну що ж, тоді хоч ти не полишай мене», – попросив Гендзі й поклав хлопця біля себе. Той почувався неймовірно щасливим поруч зі своїм молодим добрим паном, а Гендзі думав: «Далєбі, цей хлопець набагато миліший від своєї безсердечної сестри...»

⁶⁵ Міфічне дерево, що начебто росте в місцевості Сонохара. Побачене здалека, воно зникає, коли до нього підійти близько.

⁶⁶ Цей вірш складений за мотивами танки: «Росте в Фусея / В полях Сонохара / Дерево-мітла. / Здалека видно, / Як підійдеш – зника» («Кокінрокудзьо», 33865).

Порожня шкаралупка цикади

Головні персонажі:

Гендзі, – 17 років

Когімі, – молодший брат Уцусемі

Кіі-но камі, – син Ійо-но суке, пасинок Уцусемі

Уцусемі, – дружина Ійо-но суке

Нокіба-но огі, – дочка Ійо-но суке, пасербиця Уцусемі

«Ще ніколи мною так не гребували, – проказував Гендзі, неспроможний заснути. – Тільки цієї ночі я вперше збагнув, яким гірким буває у житті кохання. Від такої ганьби жити далі не хочеться». Когімі, лежачи поруч, навіть обливався сльозами. «Який він милий», – думав Гендзі, усвідомлюючи схожість хлопця – тендітність, невисокий зріст й коротке волосся – із сестрою. Звичайно, він міг силоміць до неї пробитися, але в такому разі, природно, виставив би себе на людський осуд. Усю ніч він серйозно думав про таку небезпеку і всупереч звичаю майже не розмовляв з Когімі. А коли ще затемна покинув садибу Кіі-но камі, то хлопець з жалем зітхнув: «Без нього так сумно». Зі свого боку, жінка всю ніч почувалася винною, коли ж не отримала від Гендзі ранкового листа, подумала: «Видно, я його таки провчила. З одного боку, було б прикро, якби він відступився від мене, але куди гірше було б терпіти його безперервні настирливі залицяння. Тож краще саме тепер покласти всьому край...» – міркувала вона, але не знаходила в цих думках відради і ставала щораз сумнішою.

Гендзі ж, обурений її непіддатливістю, не збирався на цьому зупинитись, а, страждаючи від думки, що чинить негідно, все-таки постійно скаржився Когімі: «Зазнавши від твоєї сестри стільки образ та розчарувань, я б хотів її забути, але, на жаль, серцю не накажеш. Тож знайди зручну нагоду й придумай, як мені з нею зустрітись». Хоча хлопець й розумів, як важко буде виконати таке завдання, та водночас радів з особливої довіри високої особи.

Поки з юнацьким нетерпінням він чекав слухної нагоди, Кіі-но камі вирушив у свою провінцію, і в його садибі лишилися самі жінки на власному дозвіллі. І ось одного разу під прикриттям нічної темряви, коли дороги під ногами не було видно, Когімі вирішив привезти Гендзі в садибу коло річки Накагава у своїй кареті.

Хоча Гендзі сумнівався, чи такий юний хлопчина впорається з його дорученням, але зволікати не міг, а тому в якомога скромнішому одязі поспішив виїхати, поки в домі Кіі-но камі не замкнули воріт. Відтягнувши карету туди, де ніхто не зміг би її помітити, Когімі допоміг Гендзі зійти. Він був упевнений, що за ним, таким юним, ніяка охорона не стежитиме. Підвівши Гендзі до східних бокових дверей, Когімі почав голосно кликати і стукати у крайні південні ґратчасті двері й скоро зник усередині.

«О, нас видно знадвору!» – похопилися жінки. «Чому в таку спеку ви опустили ґратчасті двері?» – запитав Когімі й почув: «До нас у полудень прибула в гості пані Західних покоїв⁶⁷ ґрати в го». «От хотілося б побачити, як вони ґратимуть!» – подумав Гендзі й поволі, крадькома, прослизнув у щілину в завісі. Ґратчасті двері ще не встигли зачинити за Когімі, й, наблизившись до них, Гендзі заглянув усередину. Половина ширми навпроти була складена, а полотнища переносних завіс, що мали б приховати жінок від сторонніх поглядів, мабуть через спеку, були підв'язані до верхніх поперечин, а тому його погляд легко проникав у глибину покоїв.

⁶⁷ Дочка Ійо-но суке від першого шлюбу, Нокіба-но огі.

Біля жінок горів світильник. Одна з них, що сиділа коло стовпа, боком до Гендзі, відразу привернула до себе його увагу, бо в ній він упізнав свою обраницю.⁶⁸ На ній була темно-пурпурова спідня одежа з візерунчастого шовку, а поверх неї ще щось. Продовгаста голівка, невисокий зріст – загалом нічого особливого, що впадало б у вічі. Вона старалась, щоб гостя навпроти не бачила її обличчя і тонких-тонких рук, що ховалися в рукавах.

Друга сиділа обличчям на схід і вся була як на долоні. Одягнена була недбало: на спідній одежі з тонкої білої тканини абияк накинула бузкову верхню одежу, груди відкрила майже до пояса – до червоних шнурків хакама. Жінка вражала яскравою красою: білим, з округло-пишними формами тілом, високим зростом, виразним овалом обличчя і чола, чарівними очима й ротом. На її плечі спадало не надто довге, але надзвичайно густе волосся, що робило її зовнішність майже бездоганною. «Далебі, батько може пишатися, що іншої такої красуні на світі немає», – думав Гендзі, задивившись на неї, і раптом відчув, що їй не завадила б деяка врівноваженість.

А от кмітливості їй не бракувало, бо зуміла спритно розмістити свої шашки в позиції «даме»⁶⁹ й зраділа. Тим часом дружина Ійо-но суке спокійно заперечила: «Стривайте, там начебто нічия. Ось подивіться: склалася позиція “ко”⁷⁰».

«Е ні, цього разу програла я! Подивімося, що там у кутках, – сказала гостя і, загинаючи пальці, почала рахувати: «Десять, двадцять, тридцять, сорок...» Здавалось, що зуміла б порахувати навіть купальні в провінції Ійо.⁷¹ Шкода тільки, що була трохи неврівноваженою.

Хоча дружина Ійо-но суке, з надзвичайною сором'язливістю прикриваючись рукавом, не показувала свого обличчя, Гендзі, пильно вдивившись, таки розгледів її профіль. Повіки її очей трохи припухли, лінія носа нечітко окреслена, шкіра на ньому зблякла й постаріла. Загалом вона була негарною, але, зодягнена з тонким смаком, приваблювала до себе більше, ніж красуня навпроти, яка, однак, зачаровувала жвавистю вдачі й упевненістю в собі – вона поводитися вільно, сміялась і жартувала. «От легковажна особа!» – подумав було Гендзі, але сам, схильний до зальотів, не міг відірвати від неї погляду. Жінки, з якими він досі зустрічався, не поводитися вільно, а трималися вкрай церемонно й сором'язливо приховували своє обличчя. Тож цього разу, вперше підглядаючи за настільки вільною, природною поведінкою жінок, які ні про що не здогадувалися, він не міг на них вдосталь надивитися, але почувлася хода Когімі, й Гендзі тихенько відступив до виходу на галерею.

«У сестри несподівана гостя... – сказав винувато Когімі. – Я не міг навіть підійти до неї». – «То що, мені й цієї ночі повертатися додому ні з чим?! Жах! – обурився Гендзі. – Просто нестерпно!» – «Та ні, якщо гостя піде, я щось придумаю», – пообіцяв хлопець.

«Схоже, що йому вдасться схилити сестру до мене, – думав Гендзі. – Бо хоча він іще дитина, але впевнений, що може розгадати наміри людей і суть справи».

Гендзі почув шелест шовкової одежі – мабуть, гра закінчилася і жінки розходилися по кімнатах. «Де ж молодий пан? Зачиняю двері!» – сказав хтось, і почувся стукіт.

«Схоже, всі вже лягли. Піди й щось придумай», – сказав Гендзі. Хлопець знав, що його сестра надто порядна, щоб піддатися намові, а тому без домовленості з нею вирішив: «Як тільки всі вляжуться, впусти його».

«Молодша сестра Кії-но камі також тут? Я хотів би крадькома глянути на неї», – попросив Гендзі, але Когімі відповів: «На жаль, це неможливо. Бо там, крім ґратчастих дверей, є ще пересувна завіса». «Так, але все-таки... Жаль тільки, що я не сказав йому, що вже бачив її», – винувато думав Гендзі й лише нетерпляче зітхав: «Хоч би скоріше настала ніч!» Цього разу

⁶⁸ Дружина Ійо-но суке і сестра Когімі.

⁶⁹ Вільна клітина на дошці поряд з шашкою. Шашка випадає з гри, якщо всі його «даме» зайняті шашками супротивника.

⁷⁰ Ситуація, коли наступний хід веде до безглузкого повторення попередньої позиції.

⁷¹ Провінція Ійо славилася мінеральними джерелами.

Когімі зайшов у будинок, постукавши в бічні двері. Там уже всі затихли й лягли спати. «Влаштуюся на ніч біля входу. Обдувай мене, вітерцю!» – сказав Когімі й, розстеливши рогожу, ліг.

Усі жінки, напевне, розмістилися у східних покоях. Дівчинка-служниця, що відчинила йому двері, пройшла туди ж спочивати, а Когімі якийсь час вдавав, що спить, а потім, загородивши світло ширмою, у напівтемряві потихеньку впустив Гендзі.

«Чого можна сподіватися? Це ж просто нахабство...» – думав той, ступаючи несміливо, але покійно вслід за своїм поводитирем. Піднявши нижній край завіси перед входом у головні покої, він спробував прослизнути туди потай, але серед нічної тиші його видав виразний шелест м'якої одежі.

«Яка я щаслива, що він нарешті забув мене!» – думала тим часом дружина Ійо-но суке, але, на жаль, останнім часом її переслідував спогад про той колишній начебто сон, тож серед дня вона часом упала в сумні роздуми, а вночі раптом прокидалась і тяжко зітхала, хоч і весна ще не настала. «Сьогодні і я тут ляжу», – повідомила гостя, жваво розмовляючи, прилягла поруч і швидко заснула – видно, ніщо її не турбувало. Раптом дружина Ійо-но суке відчувала, що в повітрі розливаються приємні пахощі. Піднявши голову, крізь прорізи переносної завіси вона помітила в темряві виразні обриси людської постаті. Не тямлячись від страху, вона поволі встала й, накинувши на плечі шовкову спідню одежу, вислизнула з кімнати. Зайшовши до покою і помітивши, що жінка сама, Гендзі полегшено зітхнув. Дві служниці розташувалися нижче, біля галереї. Відкинувши покривало, він прослизнув до неї і несподівано помітив, що вона більша, ніж минулого разу. Те, що жінка спала міцно, також здалося йому підозрілим. Коли Гендзі зрозумів, в яку халепу потрапив, то подумав: «Прокинувшись, жінка вважатиме мене зухвальцем, якщо дізнається, що я переплутав її з кимось. Однак так само нерозумно й марно думати про свою обраницю, яка, видно, від мене втекла». І тоді в ньому перемогла ганебна легковажність: «Ну що ж, якщо це та красуня, яку я бачив біля світильника, то...»

Коли дівчина нарешті прокинулася, то, вражена несподіванкою, не встигла нічого подумати й приготуватися до опору. Однак у такому віці, коли рідко хто розуміється на життєвих справах, вона виявилася по-сучасному досвідченою і не втратила голови. Гендзі вирішив не відкривати їй свого імені, розуміючи, що згодом обставини, що призвели до їхньої зустрічі, викличуть у неї підозру. Ніщо йому не загрожувало, але от ту жорстокосерду, яка понад усе боялася розголосу, він пожалів, а тому дівчину з усіх сил переконував, що кожного разу зупинявся в цьому домі лише для того, щоб зустрітися з нею. Якби на її місці була жінка догадлива, досвідчена, то відразу б усе збагнула, але юна дівчина, попри свою розвиненість, не засумнівалася в його словах.

Вона не була погана собою, але Гендзі не мав підстав забувати про ту, жорстоку. «Вона десь заховалась і насміхається з мене, як з дурня. Такої впертої особи світ не бачив!» – нарікав Гендзі, але все одно його думки незмінно вирували навколо неї. Однак він не переставав клястися у вірності й простодушній юній дівчині, яка йому також сподобалася.

«Ще в давнину люди казали: «Таємне кохання міцніше від явного». Тож полюбіть мене так, як я вас. Моє становище змушує мене до стриманості, і я не можу віддаватися сердечним поривам. Та, боюсь, і ваші родичі не схвалять нашого зв'язку. Але не забувайте й чекайте на мене», – переконував Гендзі.

«Але ж я не зможу з вами листуватися, бо осоромлюся, якщо люди про все дізнаються», – простодушно зізналася вона.

«Взагалі-то краще, щоб ніхто нічого не знав. А листи переноситиме мій юний помічник. Поводьтеся так, ніби нічого не сталося», – сказав Гендзі й, підхопивши верхню одежу, яку, напевне, скинула та, безсердечна, вийшов.

Коли Гендзі взявся будити Когімі, що лежав поблизу, той притьмом схопився на ноги – мабуть, спав неспокійно. А як тільки він тихенько відчинив двері, то пролунав сердитий голос старої служниці: «Гей, хто там?» – «Я!» – зніяковіло відповів Когімі. «А чого це ви

розгулюєте серед ночі?» – і стара послужливо виглянула назовні. «Та ні, не розгулюю. Просто вийшов ненадовго», – відповів сердито Когімі, виштовхуючи Гендзі назовні, але стара, раптом помітивши людську постать у світанковому сяйві місяця, запитала: «А хто це з вами? Часом не Мімбу? Бо такого зросту нема ні в кого...»

Із служниці Мімбу часто насміхалися через її високий зріст. Подумавши, що Когімі вийшов саме з нею, стара сказала: «Скоро, зовсім скоро, і ви зрівняєтеся з нею своїм зростом», – і також вийшла за двері.

Опинившись у скрутному становищі, Гендзі ж бо не міг заштовхати стару в будинок, а тому, відступивши до входу на перехідну галерею, став там так, щоб місячне сяйво не падало йому на обличчя. Наблизившись до нього, стара сказала: «І ви сьогодні ввечері побували в нашої пані? А у мене вже з передучора нестерпно болить живіт, тож я хотіла переночувати в нижчих покоях, але пані покликкала мене до себе – мовляв, у будинку надто мало людей. От я звечора сюди й перейшла, хоча біль замучив», – поскаржилась вона й, не чекаючи відповіді, скрикнула: «Ой, знову живіт!.. Поговоримо пізніше...» Нарешті Гендзі мав нагоду піти звідти. Лише тепер він, напевне, зрозумів, наскільки небезпечними є його легковажні пригоди.

Посадивши Когімі ззаду в карету, Гендзі вирушив у свою садибу на Другій лінії. Розповідаючи хлопцеві про події минулої ночі, він зневажливо бурчав: «А все-таки ти зовсім ще малий», – і гнівно ляскав пальцями. Жаліючи його, Когімі навіть не посмів виправдовуватися.

«Твоя сестра так мене ненавидить, що я сам став собі осоружним. Чого вона сторониться мене й не відповідає люб'язно на мій лист? Звичайно, мені далеко до Ійо-но суке, але все-таки...» – ображено казав Гендзі, однак, лягаючи спати, спочатку накрився її одежею, а поверх неї своєю. Когімі поклав поруч, щоб вилити на нього своє невдоволення й поговорити.

«Ти дуже милий, але твоя спорідненість з цією безсердечною особою не сприятиме нашій дружбі», – сказав Гендзі суворим тоном, і Когімі геть-чисто занепав духом.

Якийсь час Гендзі лежав, але не міг заснути. Потім, звелівши принести туш, узявся писати не листа, а скоріше вправу з каліграфії...

«Одежу скинула цикада
Й полетіла хтозна-куди,
А я стою під деревом
І більше, ніж колись,
Про неї згадую», —

так написав він, а Когімі сховав аркуш паперу за пазуху й поніс сестрі.

«А та, друга, про що вона думає?» – жалів Гендзі, але, добре поміркувавши, вирішив не посилати їй доречного в такому випадку листа. Тонку ж одежу, що зберегла пахощі любої йому особи, поклав біля себе і раз у раз милувався нею.

Коли Когімі повернувся додому, сестра вже чекала на нього, щоб прочитати йому сувору нотацію: «З ганебної вчорашньої історії я все-таки виплуталась і втекла, але ж позбутися того, що подумують люди, неможливо. Просто жах!.. А яку думку матиме про тебе твій пан, який побачив твій чисто дитячий розум?» – соромила вона брата. Відчуваючи нестерпні докори з обох боків, Когімі все-таки витягнув з-за пазухи складений аркуш паперу. А сестра, незважаючи на обурення, взяла його і стала читати. «Напевне, ця шкаралупка цикади просякла сіллю, як одежа рибачки з Ісе»,⁷² – думала вона й не могла заспокоїтися.

⁷² Слова з такої танки: «Під горою Судзука / Залишила рибачка із Ісе / Одежу свою. / Кожен тепер побачить, / Як просякла сіллю вона» («Госенвакасю», 719).

А пані Західних покоїв,⁷³ вкрай розгублена, повернулася до себе. Ніхто з прислуги нічого не знав про те, що сталося, а вона, крадькома зітхаючи, щоразу завмирала, коли повз проходив Когімі, але, на жаль, листа не приносив. Про обман вона не здогадалася, а тому, колись життєрадісна, ставала щораз сумнішою. А та, безсердечна, насилу зберігала спокій і, згадуючи начебто щиру прихильність Гендзі до себе, думала: «От якби все це відбувалося тоді, коли я ще не була заміжня!» Та, на жаль, повернути минуле назад вона не могла й, не витримавши туги, написала на краю присланого листа:

«Як краплі роси
На крилах цикади
Ховаються в дерева листі,
Так від сліз моїх
Потай мокне рукав».

⁷³ Тобто Нокіба-но огі.

Вечірнє лице

Головні персонажі:

Гендзі, – 17 років

Пані з Шостої лінії – (наложниця-мати Рокудзьо), 24 роки, кохана Гендзі

Дайні, – годувальниця Гендзі

Кореміцу, – син годувальниці Дайні, прибічник Гендзі

Монах Адзарі, – син годувальниці Дайні

Сьосьо, – дочка годувальниці Дайні

Уцусемі, – дружина Ійо-но сукє

Ійо-но сукє, – чоловік Уцусемі, батько Кіі-но камі і Нокіба-но огі

Когімі, – брат Уцусемі

Аої, – 21 рік, дочка Лівого міністра, дружина Гендзі

То-но цюдзьо, – син Лівого міністра, брат Аої, першої дружини Гендзі

Югао («Вечірнє лице»), – 19 років, кохана То-но цюдзьо, потім Гендзі

Укон, – служниця Югао

Куродо-но бен, – син Лівого міністра, молодший брат То-но цюдзьо та Аої

Імператор Кіріцубо, – батько Гендзі

Лівий міністр, – тесть Гендзі

У той час, коли Гендзі таємно відвідував одну особу з Шостої лінії,⁷⁴ одного разу по дорозі з палацу вирішив навідатися на П'ятій лінії до своєї годувальниці Дайні, яка, тяжко занедужавши, постриглася в монахині.

Опинившись у кареті перед замкненими ворітьми її дому, Гендзі велів своїм супутникам покликати Кореміцу, її сина, а сам тим часом взявся оглядати убогу, безладно забудовану вулицю. Поруч з оселею годувальниці за новим кипарисовим парканом стояв невеликий будинок. Кілька верхніх половинок гратчастих вікон на ньому було піднято, й крізь білясті, наче прохолодні, бамбукові завіси видніли привабливі жіночі голівки, що визирали надвір. Стежачи за їхнім безперервним рухом, Гендзі мимоволі зробив висновок, що жінки дуже високі на зріст. «Цікаво, хто ж там зібрався?» – дивувався він.

Приїхавши в дуже скромній кареті й навіть без передового ескорту, Гендзі був упевнений, що ніхто його тут не впізнає, а тому крадькома визирнув з карети. Ворота до будиночку були підняті, як віконниці, й перед Гендзі відкрилося настільки тісне і бідне житло, що йому стало сумно. «Який мені притулок...»⁷⁵ – подумав він. А втім, і дорогоцінний палац не кращий. Штахети зручно обвивала якась яскраво-зелена повзуча рослина, з якої, гордовито всміхаючись, визирали білі квіти. «Спитав би я, якби спитати міг...»⁷⁶ – мимоволі вирвалося у Гендзі, й один з його супутників, шанобливо схилившись, відповів:

«Цю білу пишну квітку називають «вечірнє лице».⁷⁷ З таким, як у людей, іменем, а зацвіла на зовсім непривабливій огорожі».

⁷⁴ Йдеться про вулиці, що, пролягаючи зі сходу на захід і перетинаючись з дорогами, які проходили з півночі, від Імператорського двору, на південь, розділяли Кіото на окремі квартали, де розміщувалися традиційні садиби столичної знаті.

⁷⁵ Слова з танки: «Який мені / Притулок відшукати / На цій землі? / У мандрах проживу / І просто неба буду ночувати!» («Збірка старих і нових японських пісень», 987).

⁷⁶ Слова з вірша типу «седока»: «Як звать ці квіти, / Що, неначе сніг, / Поля встелили? – / Ту, що так далеко, / Спитав би я, / Якби спитати міг...» («Збірка старих і нових японських пісень», 1007).

⁷⁷ Рослина з родини гарбузових, *legendaria siceraria*, що розцвітає ввечері і в'яне вранці.

Поглядаючи на навколишні справді маленькі будиночки, розташовані безладно тут і там, з перехнябленими стінами і зотлілими стріхами, по яких повзли такі ж квіти, Гендзі сказав: «Яка жалюгідна доля випала цим квітам! Зірвіть мені одну». Хтось із супутників зайшов за підняті ворота й зірвав квітку. І саме тоді з простих, але зручних пересувних дверей вийшла чарівна дівчина-служниця у довгих хакама з жовтого шовку-сирцю поманила його, простягнула напахчене біле віяло і сказала:

«Будь ласка, віднесіть її на віялі. Стебло в неї, здається, не дуже гарне».

Саме в цю мить з'явився Кореміцу, щоб відкрити ворота материного двору, і взяв квітку для Гендзі.

«От біда, забув ключі! Вибачте, що спізнився. Щоправда, ніхто з місцевих вас не впізнає, але змусити вас чекати на цій брудній вулиці...» – виправдовувався він.

Карету затягли у двір, і Гендзі зійшов на землю. Біля постелі хворої зібралися: старший брат Кореміцу, монах Адзарі,⁷⁸ зять – Мікава-но камі й дочка. Всі вони радо, уклінно, зустріли прихід високого гостя. Навіть хвора підвелася на постелі.

«Ні, я зовсім не дорожу життям, але досі не могла розлучитися з цим світом лише тому, що в такому разі, ставши монахиною, не була б, як от зараз, з вами й не відчувала б на собі вашого доброго погляду, а тому й зволікала. Однак тепер, коли я прийняла священний сан, хвороба відступила, а ви вшанували мене своїми відвідинами, зі спокійною душею чекатиму, коли зійде на мене світло будди Аміді⁷⁹», – сказала вона і, знесилена, заплакала.

«Останнім часом я не переставав журитися тим, що ваше здоров'я не поліпшується. Я з жалем дізнався про ваше зречення світу. Але все ж таки живіть довго, щоб побачити, якого високого становища я досягну. Після того ви безперешкодно відродитесь на верхньому, дев'ятому, колі Чистої землі. Кажуть, що негоже йти з цього світу, коли хоч щось прив'язує до нього», – сказав Гендзі, пустивши сльозу.

Будь-яка годувальниця вважає свого вихованця, навіть найнікчемнішого, надзвичайно розумним. Тим паче годувальниця Гендзі, яка вважала для себе високою честю, що мала право прислуговувати йому, а тому від зворушення плакала. Її діти, штовхаючи одне одного ліктями, несхвально переглядалися – мовляв, заплаканим обличчям їхня мати хоче показати, як їй важко розлучитися зі світом, від якого відреклася. А Гендзі, глибоко схвильований, сказав:

«У дитинстві я втратив людей, які мене любили, а потім багато хто про мене піклувався, але не пригадую нікого, хто ставився б до мене так приязно, як ви. А коли я став дорослим, то мимоволі перестав бачити вас біля себе й не можу навіть відвідувати вас так часто, як мені хотілося б, але, повірте, завжди сумую, коли ми довго не бачимося. О, якби “розлук з батьками не було!..”⁸⁰».

Коли Гендзі щиро розмовляв з годувальницею й пахоці від рукавів, якими він витирив сльози, розпливалися по кімнаті, навіть її діти, яких раніше вона дратувала, задумалися: «Справді яка незвична доля в цієї жінки!» – і також заплакали.

Наказавши, щоб молитви про одужання відновилися, Гендзі зібрався їхати, але перед від'їздом попросив Кореміцу запалити смолоскип, щоб в його світлі роздивитися передане йому віяло. Воно наскрізь просякло ніжними пахощами, до яких, мабуть, звикла його власниця. Увагу Гендзі привернув витончений напис:

«Часом не він?» —

В душі з'явився здогад,

⁷⁸ Адзарі – монах-наставник, зразок служіння в буддській секті Тендай і Сінгон.

⁷⁹ Будда Амідда – володар Чистої землі, найшанованіший будда стародавньої Японії.

⁸⁰ Слова з танки: «Безсмертя зичимо, / Згадавши їх тепло... / Як би хотілось дітям, / Щоб на світі / Розлук з батьками не було» («Збірка старих і нових японських пісень», 901).

І перед очима
«Вечірнє лице» майнуло
У відблисках роси.

Зміст вірша був незрозумілий, але в письмі відчувалося благородство, тож несподівано Гендзі зацікавився його авторкою.

«Хто живе в тому будинку на заході? Ти не дізнавався?» – запитав він у Кореміцу, а той лише подумав: «Ну от, знову...» – і невдоволено відповів:

«Я тут перебуваю кілька днів, але турботи про хвору забирають увесь мій час, тож про сусідів не встиг розпитати».

«Не осуджуй мене. Але, знаєш, в цьому віялі є щось таємниче, варте уваги. Поклич когонебудь з місцевих обізнаних людей і розпитай», – попросив Гендзі, й Кореміцу, зайшовши у сусідній двір, розпитав сторожа, а потім, повернувшись назад, доповів:

«Сторож сказав, що цей будинок належить одному почесному помічнику намісника якоїсь провінції. Сам господар, мовляв, поїхав туди, а в будинку залишилася його дружина, молода й вельми витончена особа, чії сестри служать в палаці й частенько до неї навідуються. Навряд чи простий слуга знає щось більше».

«Якщо так, то, мабуть, писала одна із сестер, – подумав Гендзі. – Писала впевнено, з багатим досвідом у такій справі». Хоча він розумів, що швидше за все його чекає розчарування, але не міг відкинути почуття, які спонукали жінку написати вірша. Як завжди, Гендзі легко піддавався таким спокусам. Тож, навмисне змінивши почерк, на аркуші паперу написав:

«Як ближче підійдеш,
Побачиш сама,
Яке «вечірнє лице»
Перед тобою
В напівтемряві майнуло».

Листа цього він послав з тим своїм супутником, який тоді взяв віяло у дівчини-служниці.

Хоча жінка раніше не знала Гендзі, але, мигцем побачивши його профіль, здогадалася, що то був саме він, а тому написала йому вірша на віялі, який схвилював його. Однак минав час, а відповідь від нього не надходила, й жінка почувалася трохи ніяково. Коли ж нарешті з'явився його посланець, то всі навколо неї втішились і так довго радилися щодо відповіді, що той з досади не витерпів і пішов з порожніми руками.

А тим часом Гендзі вирушив у дорогу при тьмяному світлі смолоскипів у руках його передового ескорту, намагаючись не потрапляти нікому на очі. Верхні половинки ґратчастих вікон у сусідньому будинку були вже спущені й крізь їхні щілини пробивалося світло, слабкіше за сяйво «вечірніх світлячків»,⁸¹ що своєю таємничістю зворушувало душу. А от будинок з кількома деревами, численними кущами й квітами в саду, до якого Гендзі прибув, відрізнявся від звичайного своєю невимушеною вишуканістю. Поведінка господині⁸² цього будинку, на відміну від інших жінок, була настільки стримано-благородною, що він швидко забув про хатину за кипарисовим парканом.

Наступного досвітку Гендзі прокинувся трохи пізно й вирушив у дорогу, коли сонце вже зійшло. Вранішнє світло, безперечно, тільки підкреслювало його незвичайну красу, якою небезпідставно захоплювалися люди. І сьогодні Гендзі знову проїхав мимо тих воріт. Зрештою,

⁸¹ Слова з танки: «Як вогники / Вечірніх світлячків, / Я також пломеню від кохання... / Вона ж цього / Не хоче помічати» («Збірка старих і нових японських пісень», 562).

⁸² Тобто пані Рокудзьо.

він проїжджав тут і раніше, але тільки незначна вчорашня пригода привернула до них його увагу, й він запитав себе: «Цікаво, хто все-таки там живе?»

Через кілька днів прийшов до нього Кореміцу.

«Мати все ще була в поганому стані, тож я постійно доглядав її, – сказав він спочатку, а потім, підступивши до Гендзі ближче, розповів: – Після нашої розмови я покликав одного чоловіка, знайомого з мешканцями сусіднього будинку, й попросив його про все розпитати, але той нічого особливого не повідомив. Хіба те, що якась пані таємно живе там з п'ятого місяця, але хто вона, мовляв, навіть домашні не знають. Я кілька разів заглядав крізь щілини огорожі між нашими садибами, і там, у будинку, помітив тіні молодих жінок, вбраних у щось, схоже на фартухи, а це означало, що вони комусь прислужували. А вчора, коли вечірне сонце освітило будинок до останнього куточка, я виразно побачив нарешті й прекрасну пані, яка, видно, писала листа. Біля неї сиділи служниці й крадькома витирали сльози».

Після цієї розповіді Гендзі, всміхнувшись, подумав: «От якби я знав, хто вона...»

«У мого пана високе становище й молодість, тож не дивно, що перед ним схиляють голови й вихваляють, а якби він відмовився від любовних пригод, то його життя стало б прісним і нецікавим, – думав тим часом Кореміцу. – Бо навіть чоловікам без таких переваг буває важко встояти перед спокусою».

«Щоб дізнатися більше про цю загадкову жінку, я знайшов невеличкий привід і послав туди листа, – розповідав далі Кореміцу. – Відповідь, написана вправною рукою, надійшла негайно. Виходить, серед її служниць зовсім непогані дівчата».

«Познайомся з ними ближче, – попросив Гендзі. – Буде прикро, якщо нічого не дізнаєшся».

«А що, як у такій убогій оселі, що належить людям найнижчого стану, несподівано знайдеться особлива жінка з багатьма чеснотами?» – подумав Гендзі.

До речі, Гендзі досі не міг забути нечуваної безсердечності тієї Уцусемі, «Порожньої шкаралупки цикади», на яку рідко хто з жінок у світі здатний. От якби вона була хоч трохи поступливішою, то все закінчилося б тільки жалем з приводу прикрої помилки. А так його постійно ятрила думка про поразку й остаточний розрив. Раніше Гендзі не звернув би уваги на таку пересічну особу, але після розмови з товаришами у дощову ніч, коли йому відкрилася загадка різних станів, його сердечні інтереси розширилися. Хоча Гендзі й вабила дочка Ійо-но суке,⁸³ яка щиро сподівалася на зустріч з ним, але від самої думки, що безсердечна мачуха стежитиме за ним холодними очима, він ніяковів, а поки думав, як вивідати її власні наміри, до столиці повернувся Ійо-но суке. Передусім він поспішив до Гендзі. Тяготи морської подорожі відбилися на його вигляді: обличчя змарніло, трохи засмагло, рухи здавалися незграбними. А проте, належачи до вельми знатного роду, навіть у такому літньому віці він справляв приємне враження привабливим обличчям і благородними манерами. Слухаючи його розповідь про провінцію Ійо, Гендзі хотів запитати: «То скільки там купалень?...» – але, мимоволі зняковівши від численних спогадів, промовчав. «Так ставитися до чесної людини нерозумно й соромно. Це справжнє нахабство! – подумав Гендзі й, пригадавши застереження Сама-но камі, вирішив: – Хоча безсердечність Уцусемі образлива для мене, вона є проявом її любові до свого чоловіка».

Почувши про те, що Ійо-но суке збирається віддати свою дочку під опіку надійної людини й виїхати з дружиною в провінцію, Гендзі не на жарт занепокоївся і порадився з Когімі: «Чи не можна зараз ще раз побачитися з нею?» Але навіть якби вона погодилася на таку зустріч, крадькома пробратися до неї було б нелегко. А ще ж вона вважала перешкодою між ними відмінність їхніх станів. Тож Гендзі зрештою відмовився від спроб, які могли б знову скінчитися неприємною пригодою. Мабуть, дружина Ійо-но суке в жодному разі не хотіла, щоб Гендзі

⁸³ Нокіба-но огі.

забув її, бо люб'язно відповідала на його численні листи. У цих, недбало написаних її рукою посланнях було щось зворушливе, з тонкими натяками, що мали привернути до неї увагу й переконати його в її небайдужості. І хоча Гендзі вважав її безсердечною, забути про неї не міг. Що ж стосується дочки Йіо-но суке, то жодні чутки про її одруження не хвилювали його, впевненого в тому, що її майбутній суворий чоловік не стане на заваді їхнім ширим стосункам.

Настала осінь. Заклопотаний власними сердечними турботами, Гендзі рідко коли навідувався у садибу Лівого міністра й тим самим викликав там невдоволення.

Щодо особи з Шостої лінії, то сталося ось що: після того як Гендзі подолав її опір, він раптом почав ставитися до неї, на жаль, так само, як до будь-якої іншої жінки. Дехто навіть дивувався, куди дівся той запал, з яким він колись до неї залицявся. Вона, людина з тонкою й чутливою душею, впадала в сумні роздуми, знаючи, що стала об'єктом людських пересудів через те, що була старшою за нього. Тому останнім часом на самоті щораз частіше прокидалася серед ночі й, охоплена відчаєм, не могла до ранку заснути.

Одного туманного ранку, коли заспаний Гендзі, якого ледве розбудили, вийшов з кімнати, сумно зітхаючи, служниця Цюдзьо підняла гратчасте вікно й, ніби кажучи: «Проведіть хоч би поглядом», – відсунула переносну ширму, а її господиня, підвівши голову, глянула назовні. Картина того, як Гендзі, зупинившись посеред саду, не відривав погляду від барвистого безладу квітів, не мала собі рівних. Потім він попрямував до галереї, а Цюдзьо за ним. У світло-бузковій одежі із синьою підкладкою, відповідно до цієї пори року, і тонкому мо,⁸⁴ прив'язаному яскравими стрічками, вона вражала своєю граціозністю й чарівністю. Оглянувшись на неї, Гендзі затримав її на хвилюк біля поруччя в кутку галереї. Її стримана поведінка, повисле уздовж шік волосся здавалися йому дивовижними.

«Сторонюсь слави
Збирача всіх квітів,
Та все ж не можу
Повз пройти,
Тебе, «вечірнє лице», не зірвавши...
Що ж мені робити?» —

запитав він, взявши її руку, а Цюдзьо відповіла зі звичним поспіхом, удавши, ніби йшлося про її господиню:

«По тому, що не дочекався,
Коли туман розсіється ранковий,
Видно,
Що до квітів наших
Серце твоє байдуже».

Те, як вродливий хлопчик, ошатно вдягнений, зайшов між квіти й, зірвавши «вранішнє лице», в мокрих від роси шароварах повертався до Гендзі, хотілося перенести на картину.

Кожного приваблювала краса Гендзі. Як суворий житель гір любить відпочити під розквітлим деревом, так кожен, кого осяяв його блиск, відповідно до свого становища, думав: «От би віддати йому на службу нашу любу дочку!», а інший, навіть найнижчого звання, хотів прилаштувати до нього свою хоч трохи миловиду сестру. А що вже казати про людей, які мали нагоду з ним листуватися або зблизька споглядати його прекрасне обличчя? Принаймні про

⁸⁴ Нижня жіноча одежа, що прив'язувалася стрічками до талії.

тих, хто здатен проникати в душу речей. Вони, охоплені неспокоєм, напевне, жалкували, що не можуть завжди бути поруч з ним.

До речі, одного дня Кореміцу нарешті доповів Гендзі про те, що за його дорученням вивідав про мешканців убогої сусідньої оселі: «Дізнатися, хто ця жінка, мені так і не вдалося. Здається, наче вона від когось ховається. Іноді знічів'я її молоді товаришки виходять на південну галерею з гратчастими вікнами й, зачувши стукіт карети, визирають надвір. Час від часу до них несміливо приєднується начебто їхня пані. Її обличчя я не зовсім добре розгледів, але, здається, вона досить миловида. Одного дня, побачивши, як вулицею проїжджала карета з передовим ескортом, молоді служниці квапливо закричали: «Гей, пані Укон, подивіться! Це ж пан То-но цюдзьо проїжджає мимо». На крик вийшла трохи старша статечна служниця й замахала на них руками: «Тихіше, тихіше! Звідки ви взяли, що це він? Зараз сама погляну». З цими словами вона заквапилася на галерею через перекидний місток. Рухалася швидко і, зачепившись за щось подолом одежі, спіткнулась і мало не впала з мостика. «О, таке міг зробити лише бог Кадзуракі!⁸⁵» – сердито сказала вона й одразу перехотіла дивитися на вулицю. Служниці казали, що на власникові карети було носі, й називали імена його супутників, які належали охоронцям і челядникам То-но цюдзьо. Значить, проїжджав справді він», – підсумував Кореміцу.

«О, якби я сам побачив ту карету!» – сказав Гендзі й подумав: «А що, коли це та сама жінка, яку То-но цюдзьо не може забути?» Помітивши зацікавленість Гендзі, Кореміцу вів далі: «Я зблизився з однією тамтешньою служницею і завдяки їй довідався про мешканок будинку все до найменших подробиць. Моя знайома переконувала мене, ніби всі вони рівні й немає серед них господині, а я вдавав, що повірив їй. Вона впевнена, що їхня таємниця нікому не відкриється, та коли одна з наймолодших ненароком обмовляється і звертається до господині шанобливо, то всі раптом починають метушитися, щоб відвернути мою увагу й змусити мене повірити, що, крім них, звичайних служниць, у будинку нікого іншого немає!» – закінчив Кореміцу, сміючись.

«Дозволь і мені заглянути крізь огорожу, коли наступного разу приїду відвідати твою матір», – попросив Гендзі. «Мабуть, ця жінка оселилася там тимчасово, – думав він, – але судячи з цього, вона, напевне, належить до найнижчого стану, зневаженого тієї дощової ночі. А що, як несподівано вона все-таки виявиться справжньою чарівною знахідкою?»

Кореміцу, який не міг противитися навіть найменшим забаганкам Гендзі, будучи людиною, не менш обізнаною з любовними справами, примудрився, щоправда, з великими труднощами, звести його з цією загадковою жінкою. Розповідь про це була б надто довгою, і я за своїм звичаєм її опускаю.

Гендзі особливо не розпитував, хто вона, але й не відкривав їй свого імені. Вирушав до неї в надзвичайно простому одязі і, як ніколи раніше, не на кареті, а пішки. Вважаючи, що так робити не годиться, Кореміцу віддавав йому свого коня, а сам біг поряд. Мовляв, було б дуже прикро, якби побачили, що такий коханець іде на побачення пішки. Заради того, щоб ніхто не дізнався про його таємницю, Гендзі брав із собою лише того помічника, який колись зірвав для нього квітку «вечірнє лице», і нікому невідомого хлопчика-слугу. Щоб ніхто ні про що не здогадався, Гендзі навіть не заходив на перепочинок у сусідній будинок годувальниці.

Тим часом і жінка, нічого не розуміючи, мучилася підозрами й крадькома посилала слугу за посланцем Гендзі, який приносив листа, або доручала йому вивідати, куди вертається коханий вранці після ночі з нею, та дарма – слід того губився. Гендзі все більше прихилився до неї, не міг обійтися без неї жодного дня, і хоча дорікав собі за недоречну легковажність, часто її відвідував. У такій справі втрачають голову і цілком статечні люди, так і Гендзі, який досі тримав себе під контролем і не допускав осудливих вчинків, зазнавав таких пристрасних пере-

⁸⁵ За стародавньою легендою, бог Кадзуракі мав потворну зовнішність і збудував міст, яким користувався лише вночі.

живань, що не міг, розлучившись з коханою вранці, дочекатися вечора упродовж цілого дня. Водночас, як тільки міг, охолоджував свій запал словами: «Не треба так нестямно закохуватися!» Жінка була лагідною і спокійною, але, здається, їй бракувало жвавого розуму і впевненості в собі. Вона здавалася зовсім юною, хоча й недосвідченою в життєвих справах також не була. Та й до знатного роду, напевне, не належала. «Тож чим же вона мене так вабить?» – безупинно дивувався Гендзі.

На побачення з жінкою він вирушав навмисне у старанно зміненому вигляді, в карігіну,⁸⁶ й, приховуючи обличчя, відвідував її вночі, коли всі в будинку спали, тому в неї закрадалася зловісна підозра, чи він часом не є перевертнем, як це бувало в старовину? Та оскільки навіть легкий дотик до його одєжі свідчив, що це не проста людина, то вона запідозрила: «Напевне, все це затіяв молодий сусід-гульвіса». Але той, здавалось, до всього байдужий, ніби нічого не помічаючи, як і раніше, відвідував їхній будинок, шукаючи власних розваг, тож вона, нічого не розуміючи, поринула у глибоку тривогу: «Що ж усе це означає?»

Не мав спокою також Гендзі: «А що, як вона своєю піддатливістю приспить мою пильність і раптом кудись сховається, то де я тоді її шукатиму? Цей будинок, здається, лише тимчасовий притулок, з якого вона може переїхати будь-куди і будь-коли...» Звичайно, якби вона втекла, а він не знайшов її, то примирився б з тим, що розвага так швидко минула, але про це й думати не хотів. Ті ночі, коли, уникаючи людської уваги, він відмовлявся від її відвідування, здавалися йому нестерпно важкими, тож він подумав: «А чи не перевезти її таємно в садибу на Другій лінії? Якщо люди почнуть пліткувати й виникнуть неприємності, то можна сказати, що так зроду судилося. Що поєднало нас, якщо досі ні одна жінка мене так не вабила?»

«А чи не перебратися нам кудись у затишне місце й спокійно поговорити?» – запропонував Гендзі. «Все це дивно! Ваші слова приємні, але поведінка не така, як заведено у світі. Мені аж страшно!» – відповіла вона по-дитячому наївно. «Справді, – сказав Гендзі, всміхаючись. – То хто ж з нас стане лисицею-перевертнем? Просто піддайтеся моїм чарам», – лагідно вмовляв він, і жінка послуhalась його – мовляв, нехай так і буде.

«О, яка вона дивовижна особа! Із щирою душею готова виконати будь-яке незвичне, навіть безглузде, моє бажання», – думав Гендзі й згадав про підозрілу «гвоздику», яку описав То-но цюдзьо тієї дошової ночі, але, розуміючи, що вона мала причину таїтися, не смів її розпитувати. Оскільки не було ознак, що вона може образитися і раптом кудись поїхати, то Гендзі навіть подумав: «Якби я став рідше її відвідувати, то, можливо, вона змінилася б. А якби знайшов собі нове захоплення, то вона мене ще більше покохала б».

П'ятнадцятій ночі восьмого місяця яскраве місячне сяйво, просочуючись крізь щілини дерев'яної покрівлі, заливало весь дім, а тому незвичайна оселя здавалася Гендзі ще дивовижнішою. А коли настав досвіток, у сусідньому будинку прокинулися люди й почувися грубі чоловічі голоси: «Ну й холоднеча!» – «А нинішнього року справи будуть геть кепські! Їздити торгувати у провінцію також безглуздо... Жодної надії. Гей, сусіде, ти чуєш?» Такі-от фрази долинали до Гендзі.

Коли люди вставали до своєї буденної роботи й раз у раз було чути шум та їхні голоси, то жінка почувалася ніяково. Будь-яка самовпевнена, звикла до розкошів особа в такій оселі провалилася б крізь землю від сорому. А от жінка мала таку спокійну вдачу, що не дуже переймалася ні житейськими прикрощами, ні неприємностями, ні відчуттям незручності. Поводилася з такою наївною гідністю, що здавалось, ніби не чула безцеремонної галасливості сусідів, а тому справляла на Гендзі враження більш приємної людини, ніж якби червоніла від сорому.

Стукотіння ступи, голосніше за страшний гуркіт бога Грому, лунало біля самого узголів'я. «Що за набридливі звуки!» – подумав Гендзі, але не здогадувався, звідки вони взялися. Знав лише, що вони дивні й дражливі. А було їх безліч. З усіх боків долинав приглушений

⁸⁶ *Карігіну* – мисливський одяг, що складався з каптана й коротких шароварів.

гул рублів, якими викачували грубий полотняний одяг, по небу з гучними криками летіли дикі гуси – все це разом було важко стерпіти. Вони лежали біля виходу на галерею. Гендзі відсунув дверцята, й обоє вглянули назовні: у крихітному садку ріс благородний китайський бамбук, і роса на листках блищала так само, як у садибі вельможі. Безладне дзижчання комах у вухах Гендзі, звиклого до «стрекотіння цвіркуна під стіною»,⁸⁷ справляло на нього незвичне враження. Його почуття було настільки глибоким, що він мирився з усіма цими незручностями.

Жінка у скромній м'якій світло-фіалковій одежі поверх білого авасе⁸⁸ була привабливо-тендітною і хоча нічим особливим не вражала, своїми плавними рухами й манерою говорити його вкрай зворушувала. «От якби вона була трохи сміливішою...» – подумав Гендзі й так захотів побути з нею у сприятливіших обставинах, що запропонував: «А що, як ми спокійно проведемо ніч до світанку десь поблизу, в затишному місці? Бо лишатися тут нестерпно». – «Чому так несподівано?» – спокійно запитала вона.

Гендзі присягався їй у вірності не тільки в цьому, але і в прийдешньому житті, а вона, як не дивно, вірила йому, бо, здавалось, не мала досвіду спілкування з чоловіками. Не звертаючи уваги на те, що можуть про них подумати, він викликав Укон й через неї передав своїм супутникам привести карету. Її служниці, переконавшись у щирості намірів Гендзі, хоч і з певним острахом, але таки довірилися йому.

Наближався світанок. Ще півні не співали, лише було чути, як якийсь старий, молячись, бився головою об підлогу. Схоже, що кожен його рух давався йому через силу, і Гендзі мимоволі поспівчував йому: «У житті, як вранішня роса, скороминущому чого він, молячись, жадає?» Мабуть, готувався до прощі на священну гору Мітаке,⁸⁹ промовляючи:

«О, слався, Учителю Прийдешнього...»

«Прислухайтесь! Адже він думає не лише про це життя, – сказав Гендзі зворушено й додав:

– Нехай дороговказом
Нам буде шлях, яким іде
Цей праведник, тож
Присягнімо зберігати
Вірність і в житті прийдешньому».

Історія з клятвою в Палаці Довголіття⁹⁰ мала сумний кінець, тому Гендзі звернув свої думки до прийдешнього світу будди Міроку, а не обіцяв коханій, що вони «в наступному житті в небі літатимуть нерозлучною парою». Нова обіцянка про вірність до настільки далекого майбутнього була справді безмежною.

«З минулого, я знаю,
Гірка доля
Випала мені,
Тож добрих сподівань
Тепер не маю на прийдешнє», —

⁸⁷ Слова із одного вірша Бо Цзюї.

⁸⁸ Одяг з підкладкою.

⁸⁹ Щоб піднятися на вершину священної гори Мітаке, треба було упродовж тисячі днів поститись і молитися Учителю Прийдешнього – будді майбутнього часу Міроку.

⁹⁰ За поемою «Вічний смуток» Бо Цзюї, китайський імператор Сюаньцзун зустрічався зі своєю наложницею Ян Гуйфей у Палаці Довголіття.

склала вона вірш такого змісту, видно, без надії на майбутнє.

Місяць завмер над самим краєм гір, а жінка все вагалася: їхати чи не їхати бозна-куди. Поки Гендзі умовляв її, місяць раптом зник за хмарою, а небо посвітлішало й стало прекраснішим. «Вирушаймо, поки зовсім не розвидніло», – сказав він і, як завжди, поспішно вийшов з дому. Легко підняв жінку й посадив у карету, туди сіла також Укон.

Прибувши до якоїсь садиби, розташованої неподалік, й очікуючи сторожа, вони бачили перед собою занедбані ворота, оброслі папороттю, й неймовірно густу тінь дерев у саду. Навколо плив щільний туман, листя взялося росою, і, навіть піднімаючи завісу в кареті, Гендзі замочив рукава. «Ще ніколи я такого не зазнавав. Усе не так-то просто...

Невже і в давнину
Через любов
Блукали люди на світанку?
А я ніколи досі
Не зазнав цього...

А з вами таке траплялося?» – запитав Гендзі, й жінка сором'язливо відповіла:

«Не знає місяць,
Чого від краю гір
Очікувати може...
Невже у небі
Згасне його сяйво?
На душі моїй тривога...»

На її обличчі проглядав страх і розгубленість. «Мабуть, через те, що звикла до багатолюдної оселі», – подумав Гендзі з цікавістю.

За наказом Гендзі карету затягли у двір і, сперши голоблями на поруччя, залишили стояти, а тим часом взялися готувати для гостей західний флігель. Укон, радісно збуджена, потай згадувала давні часи.⁹¹ Поглядаючи на сторожа, який з усіх сил намагався вдовольнити гостей, вона здогадалася, що йдеться про високу особу.

Коли навколишній світ почав набирати звичних обрисів, гості зійшли з карети. Покої виявилися охайно прибраними – дарма що готувалися поспіхом.

«Не годиться панові бути без слуг», – сказав сторож, добре знайомий молодий доглядач, який прислуговував Гендзі також у садібі Лівого міністра. Увійшовши в покої, він запропонував: «Може, покликати кого-небудь, як годиться?» Але Гендзі відразу перебив його: «Я навмисне вибрав собі сховок, куди ніхто не прийде. Тож і ти збережи цю таємницю при собі».

Сторож поспішно приніс сніданок, але не було кому обслужити Гендзі. Під час такого незвичного нічлігу поза домом Гендзі не залишалося нічого іншого, як безперестанку присягатися у вірності – «навіть якщо текти навіки перестане річка Окінага».⁹² Сонце вже підбилося високо, коли Гендзі встав і власноруч підняв ґратчасте вікно. Перед ним відкрився до самої глибини занедбаний, безлюдний сад з купкою непривабливих старих дерев. До самого будинку підступали буйні трави – геть-чисто як «поля осінні»,⁹³ а ставок заріс водоростями.

⁹¹ Очевидно, йдеться про стосунки Югао й То-но цюдзю.

⁹² Цитата з вірша: «Навіть якщо навіки перестане текти / Вода у річці Окінага, / В якій норці пірнають, / Та для розмови, люба, із тобою / Не вичерпаю слів ніколи» («Ман'юсю», 4458).

⁹³ Слова з вірша: «В селі занедбанім / І люди постаріли – / Як їх оселі. / А за тином сад / Нагадує мені поля осінні» («Збірка старих і нових японських пісень», 248).

Що й казати, сумна місцина. Щоправда, в окремій від головного будинку оселі начебто хтось жив, але вона була далеко звідси.

«Яка моторошна картина! Але не бійтеся, ні демони, ні злі духи мене не чіпатимуть», – сказав Гендзі. Жінка почувалася ображеною через те, що він і досі приховував своє обличчя. «Справді, не годиться ставити тепер між нами перепону», – подумав він і, знімаючи маску, сказав:

«Розкрити квітку,
Зволожену вечірньою росюю,
Судилося тобі побачити,
Коли проходив
Повз твоєю оселю я...»

«Ну, то як блищить роса?» – запитав він, а вона, глянувши скося, ледь чутно відповіла:

«У краплях роси,
На «вечірньому лиці»
Блиск я побачила,
Та в сутінках,
Мабуть, схибив мій зір...»

«Чудово!» – оцінив Гендзі. Тим часом вона подумала, що справді немає на світі такої відвертої і щирої людини, як він. А ще більше вражала його краса на тлі похмурої місцини.

«Я стільки натерпівся від вашої невтомної скритності, що вирішив не відкриватися вам. Назвіть хоч тепер своє ім'я! Ваша мовчанка мене лякає», – сказав Гендзі, й жінка відповіла: «На жаль, я «дитина рибалки»⁹⁴...» Така ухильна відповідь вельми йому сподобалася.

«Що ж, мабуть, я в усьому винен», – сказав він. Ось так за їхньою розмовою, сповненою докорів і пристрасті, минув день до вечора.

Розшукавши їх, прийшов із солодощами та фруктами Кореміцу. Однак, соромлячись докорів Укон, у покої ступати не відважився. Вражений тим, що Гендзі зайшов так далеко у своєму захопленні, він зробив висновок, що вона того варта, й навіть пошкодував власної великодушності – мовляв, поступився нею, адже міг був сам зблизитися з цією жінкою.

Милуючись неймовірно тихим вечірнім небом, Гендзі здогадався, що жінку лякає темрява внутрішніх покоїв, а тому підняв завіси і приліг поруч з нею біля виходу на галерею. Вони поглядали на обличчя одне одного, освітлені призахідним сонцем, і вона, попри зловісні передчуття, забула про свої прикрощі, стала трохи спокійнішою, а тому привабливішою. Цілий день вона горнулася до Гендзі й, іноді по-дитячому здригаючись від страху, викликала співчуття. Він поспішив опустити гратчасті вікна й велів запалити світильники. «Прикро, що навіть тепер, коли ми порозумілися, свою душу ви все одно мені не відкрили», – скаржився він.

«Напевне, у палаці, помітили, що мене немає. Цікаво, де мене шукатимуть? – думав він. А ще його непокоїло інше: «Яке ж у мене дивне серце! А як страждає господиня садиби на Шостій лінії? Її нарікання тяжко вислуховувати, але вони справедливі». Дивлячись з любов'ю на обличчя жінки, довірливо звернене до нього, Гендзі мимоволі порівняв її з тією, далекою: «Якби ж то пристрасть тієї не була такою надмірною, що іноді не хочеться з нею навіть зустрічатися...»

⁹⁴ Слова з вірша: «На березі морському, / Де білі хвилі / Повсякчас набігають, / Я, дитина рибалки, живу, / Та своєї оселі не маю» («Ваканроейсю», 722).

Коли ніч наближалася до кінця й Гендзі нарешті трошки задрімав, раптом у головах з'явилася вродлива жіноча постать.

«Ви забули про мене, яку колись любили, а привезли сюди оцю нікчемну особу, щоб обдарувати її своїм коханням. Яке страшне розчарування!» – почув він і побачив, як ця дивна жінка торгає його кохану. Злякавшись нападу злого духа, Гендзі прокинувся, коли світильник уже погас. Охоплений страхом, Гендзі вийняв меч і, поклавши його в головах, покликав Укон. Вона прийшла, також перелякана.

«Розбудіть сторожів на галереї і скажіть їм принести смолоскип!» – розпорядився Гендзі.

«Як же я піду? Там темно», – злякалася Укон.

«Ви просто як мала дитина!» – засміявся Гендзі і плеснув у долоні. Йому відповіло тільки моторошне відлуння. Ніхто його не почув і не прийшов. Кохана тремтіла всім тілом, а він відчайдушно думав, що ж робити. Жінка обливалася потом і, здавалось, от-от знепритомніє.

«Вона така боязка, – сказала Укон. – Тож я й не уявляю, як вона страждає!»

«Така тендітна, – подумав Гендзі, – навіть удень все поглядала приречено на небо... Бідолаха...»

«Піду сам будити людей. Нестерпно слухати цю моторошну луку, коли плещу в долоні. Побудьте хвилю тут, поруч з нею», – сказав Гендзі і, посадивши Укон біля постелі, попрямував до західних бічних дверей, за якими побачив, що на галереї немає світла. Там гуляв вітер, а нечисленна варта спала. Та й було їх там усього троє: син сторожа, що був довіреним молодим слугою Гендзі, хлопчик-придворний і той самий охоронець, який колись передав йому квітку «вечірнє лице». Гендзі гукнув, і один з них, піднявшись, підійшов до нього.

«Принеси смолоскипи. Людям накажи безперервно деренчати тятивою лука й голосно кричати. Хіба можна спокійно спати в такому безлюдному місці? А пан Кореміцу сюди приходив?»

«Приходив, але пішов, сказав, що наказів не отримав і прийде сюди вдосвіта». Юнак, до якого звернувся Гендзі, вартовий Водоспаду,⁹⁵ вміло брязкаючи тятивою і гучно викрикуючи: «Обережно, вогонь! Обережно!» – попрямував до покоїв сторожа. Гендзі мимоволі згадався палац: «Там саме тепер минув час переключки вартових, і настала черга вартового Водоспаду». Судячи з усього, було не дуже пізно.

Повернувшись у покій, Гендзі побачив, що жінка лежала в тій самій позі, як і перед тим, а Укон припала обличчям до підлоги біля неї.

«Що це таке? Ви що, зі страху збожеволіли? Звичайно, у таких диких місцях лисиці та інші істоти можуть налякати людину, але при мені вам нема чого боятися», – сказав Гендзі, піднімаючи служницю.

«Мені раптом стало погано, і я впала ниць. А моя господиня, мабуть, почувается зовсім зле».

«Це правда, але що з нею?!» – вигукнувши, Гендзі схилився над жінкою – вона не дихала. Він торсав її, а її тіло, покірно піддаючись його рукам, не подавало ознак життя, і Гендзі мимоволі примирився: «Видно, якийсь злий дух забрав її юну душу». Вартовий Водоспаду приніс смолоскип. Укон не могла рухатися, тому Гендзі, присунувши найближчу ширму до жінки, сказав: «Несіть сюди». Почувши такий незвичайний наказ, слуга розгубився, не сміючи наблизитись і навіть поріг переступити. «Ближче, ще ближче, без церемоній», – квапив його Гендзі, а коли смолоскип освітив постіль, то в головах з'явилася жіноча постать, побачена уві сні, яка, мигнувши невиразною тінню, вмить зникла. «Таке буває лише у старовинних повістях», – згадав Гендзі, завмираючи від страху, але найбільше його тривожила думка: «Що сталося з жінкою?» Забувши про себе, він ліг поруч, тряс її, щоб привести до тями, але вона щораз холод-

⁹⁵ *Вартовий Водоспаду* – воїн, який стояв біля водоспаду поблизу імператорської палати Сейрьоден; під час вечірньої переключки він називав своє ім'я останнім.

нішала й невдовзі перестала дихати. Його охопив відчай. Поблизу не було надійної людини, яка могла б порадити йому, що робити. Звичайно, в такому випадку допоміг би монах, але... Хоча Гендзі виявляв силу духу, але, побачивши, що його кохана покидає цей світ у такому молодому віці, розгубився. І, стискаючи її в обіймах, благав: «Прокиньтесь, прокиньтесь! Не завдавайте мені такого болю!» Але, на жаль, тіло її ставало все холоднішим і почало втрачати привабливість.

Укон, досі охоплена жахом, нарешті прийшла до тями й гучно заридала. Гендзі мимоволі згадав історію про те, як одного міністра налякав злий дух у Південній палаті,⁹⁶ й узявши себе в руки всупереч власному розпачливому стану, дорікнув Укон: «Ні, все-таки вона не помре! А ваші нічні ридання просто нестерпні! Замовкніть!» Покликавши сина сторожа, Гендзі сказав: «Мабуть, злий дух напав на нещасну, якщо вона так страждає. Вели гінцеві негайно привести пана Кореміцу. А якщо зустрине його брата, монаха Адзарі, то нехай і його запросить сюди. Але накажи говорити тихо, щоб не почула їхня мати, монахиня, бо вона ніколи не схвалювала моїх походеньок». Важким тягарем лягала на його душу думка про те, що він довів жінку до смерті у такому моторошному місці.

Здається, минула північ. Подужчав вітер, буйніше зашуміли сосни, хрипливо закричав невідомий птах. «Може, це сова?» – мимоволі подумав Гендзі. В його голові вирували тисячі думок, а навколо панувало безголосся й моторошне безлюддя. «І навіщо я вибрав таку глуху оселю?» – кааявся він розпачливо.

Укон, нічого не тямлячи, трималася його й тремтіла так, наче от-от мала померти. Стрижений тим, що і з нею може щось статися, Гендзі міцно притискав її до себе. Лише він зберігав розум, але нічого не міг придумати. Вогонь тьмяно мерехтів, і над ширмою, що відділяла головні покої, то тут, то там тремтіли сірі тіні. Було чути, як скрипіла підлога, і здавалось, ніби хтось наближається. «От би швидше прийшов Кореміцу!» – думав Гендзі. Та оскільки ніхто не знав, де він перебуває, то його шукали до самого ранку, коли, здавалося, минула тисяча ночей. Коли нарешті десь далеко заспівав півень, Гендзі подумав: «Що у попередньому житті спричинилося до такого нещастя, яке загрожує і моєму життю? Може, це відплата за мою легковажну й негідну поведінку, що стане назавжди приводом для поговорів. Хоч би як я крився, від людей нічого не приховую: невдовзі чутка про це дійде до Його Величності, у столиці почнуть злословити, і я стану посміховиськом для зіпсованих молодиків. Врешті-решт я зганьблю своє ім'я».

Нарешті прийшов Кореміцу. Зазвичай готовий будь-коли виконувати примхи свого пана, цієї ночі він цього не зробив і навіть на виклик з'явився запізно. І хоча Гендзі це не сподобалося, він усе-таки велів йому зайти, але не мав сили відразу розповісти про те, що сталося. Почувши про прибуття Кореміцу, Укон згадала, з чого все почалося, і знову заридала. Гендзі також не міг більше витримати. Досі лише він один володів собою і підтримував Укон, але як тільки прийшов Кореміцу, то, відчувши на душі полегшення, піддався смутку й довго-довго плакав.

Потім, трохи вагаючись, Гендзі сказав: «Тут сталося щось вельми дивне, можна сказати, щось неймовірне, ба навіть щось більше. Я чув, що в таких несподіваних випадках треба читати сутру, і велів покликати монаха Адзарі, щоб помолився...» – «Шанований монах учора повернувся в гори. Що й казати, все це взагалі незрозуміле! Може, якась давня незвичайна хвороба далася взнаки?» – «Та ні, нічого подібного». Заплакане обличчя Гендзі було настільки чарівним, що засмучений Кореміцу також просльозився.

Звичайно, в таких випадках корисною була б доросла, обізнана з життєвими справами людина, а вони обидва, ще зовсім молоді, не знали, що й робити. Зрештою Кореміцу сказав: «Сторожеві не варто про це казати. Сам він людина надійна, але ж має рідню, яка, природно,

⁹⁶ Про такий випадок з міністром Фудзівара Тадахіра (880–949) згадується в історичній повісті «Оокагамі».

може проговоритися. У будь-якому разі вам передусім треба виїхати звідси». – «Так, але де ми знайдемо малолюдне місце?» – «Правду кажете. Бо якщо повернемося на П'яту лінію, то її служниці з горя почнуть плакати і стогнати, тож численні сусіди, готові нас осудити, природно, про все дізнаються. Найкраще переїхати в гірський монастир, де ніхто не зверне на нас уваги. – І, трохи подумавши, Кореміцу додав: – Одна пані, яку я знав колись, недавно постриглася в монахині й перебралася у Східні гори. Вона була годувальницею мого батька, але тепер постаріла і виїхала зі столиці. Людей там багато, але вона живе окремо». І от удосвіта до будинку підкотили карету.

Оскільки Гендзі не мав сили тримати в руках мертве тіло, то Кореміцу, загорнувши його у ряднину, сам відніс у карету. Жінка, тендітна і чарівна, навіть тепер не викликала відрази. Її блискуче волосся, невміло загорнуте в ряднину, вибивалося назовні, й від його полиску в очах Гендзі потемніло, а серце охопив незагойний смуток. «Будь-що треба залишатися з нею до кінця», – подумав він, але Кореміцу порадив інше: «Швидше сідайте на коня і вирушайте до садиби на Другій лінії, поки дороги безлюдні».

Посадивши Укон у карету і підгорнувши шаровари, Кореміцу пішов услід пішки, бо коня віддав Гендзі. «Яка дивна похоронна процесія», – думав він, але, дивлячись на свого пригніченого горем пана, був готовий ризикувати життям заради нього. А тим часом Гендзі у повній нестямі добрався до садиби на Другій лінії. «Звідки ви повернулися? Ви здається хворим», – казали домашні, але Гендзі пройшов у спочивальню. Нестерпна туга облягала серце: «Чому я не поїхав разом з ними? Що вона подумає, коли раптом оживе? О, з якою гіркотою на душі вона дізнається, що я покинув її!» Вир сумних думок розпирав груди, й незабаром він відчув такий нестерпний головний біль і сильний жар у тілі, що подумав про наближення власної смерті.

Хоча сонце підбилося досить високо, Гендзі не вставав. Здивовані служниці пропонували йому їжу, але він від усього відмовлявся і, страждаючи, не знав, як собі зарадити. А тим часом з палацу прибув гонець. Мовляв, Його Величність не зміг учора відшукати Гендзі, а тому занепокоївся. Навідувалися і сини Лівого міністра, але Гендзі погодився на розмову лише з То-но цюдзьо й то через завісу. «Моя колишня годувальниця, – розповідав Гендзі, – з п'ятого місяця нинішнього року тяжко занедужала. Постригшись у монахині й узявши на себе обітницю, вона, можливо, через те почувалася краще, та недавно хвороба повернулася, і вона знов ослабла. «Відвідайте мене ще хоч раз», – передала вона, тож я, знайомий з нею з дитинства, подумавши, що вона вважатиме мене безсердечним тепер, коли її життя наближається до кінця, вирушив до неї, але виявилось, що саме тоді один її слуга, вже давно хворий, помер раніше, ніж його встигли перевезти в інше місце.⁹⁷ Згодом я довідався, що з поваги до мене вони вивезли його останки з дому лише надвечір. Оскільки на цей час випадали урочисті богослужіння, то я вирішив, що моя поява у палаці буде недоречною. Крім того, від самого ранку в мене болить голова – можливо, я застудився. Сподіваюся, мені це пробачать».

«Ну що ж, я так і доповім. Учора ввечері, коли в палаці вправлялися в музиці, Його Величність велів розшукати тебе і був вельми невдоволений, – сказав То-но цюдзьо й перевів розмову на інше: – То яка скверна тебе спіткала? Твоя розповідь не здається мені правдивою». Стривожений Гендзі відповів: «Тобі не треба доповідати всі подробиці, а просто скажи, що я несподівано зіткнувся зі скверною. Мені так через це незручно». За вдаванням спокою в його душі ховалося невимовно-болюче страждання. Він не хотів нікого бачити. І тільки викликавши Куродо-но бена, попросив його шанобливо доповісти про все Його Величності. Потім послав гінця до садиби Лівого міністра – мовляв, не може прийти, бо сталася неприємність.

Коли стемніло, прийшов Кореміцу. У будинку не було нікого – Гендзі оголошував усім, хто навідувався, що зіткнувся зі скверною, а тому гості в нього не затримувалися. Закликавши Кореміцу до себе, Гендзі запитав: «Ну, то як? Невже кінець?» – і закрився рукавом, щоб при-

⁹⁷ Хворого слугу перед смертю переносили в інше місце, щоб уникнути осквернення.

ховати сльози. Заплакав і Кореміцу. «Так, сподіватися нема на що. Мені було незручно довго там затримуватися, а тому я домовився, що поважний старий монах, давній мій знайомий, усе зробить завтра, у сприятливий день...» – повідомив він Гендзі. «А що з жінкою, яка її супроводжувала?» – «Не впевнений, що вона житиме. Все нестямно повторювала: «Піду зі світа разом з нею...» Сьогодні вранці хотіла кинутися з кручі. Потім сказала, що розповідь про все домашнім. Я ледве стримав її словами: «Почекайте, спочатку заспокойтесь і добре подумайте». Гендзі слухав, тяжко зітхаючи: «Я сам почуваюся зле й не знаю, що буде зі мною».

«Тепер уже пізно горювати. Все на світі відбувається так, як судилося, – сказав Кореміцу. – Я зроблю все, що від мене залежить, щоб ніхто нічого не довідався». – «Так, ти маєш рацію. Та все одно мені дуже гірко відчувати провину, що через свою легковажність став причиною її смерті. Будь ласка, не розповідай нічого пані Сьосьо. А тим паче монахині, яка не раз застерігала мене, бо мені буде дуже соромно...» – «Та й іншим монахам я розповів усе зовсім по-іншому», – запевнив Кореміцу.

Почувши краєм вуха, що ніби щось скоїлося, служниці дивувалися: «Що ж сталося? Каже, начебто зіткнувся зі скверною, до палацу не ходить, а тільки про щось шепочеться з Кореміцу й зітхає...»

«Прослідкуй, щоб усе зробили як годиться», – сказав Гендзі й нагадав, щоб справили відповідну службу. «Звичайно, тільки не треба зайвої пишності», – відповів Кореміцу, готовий вирушити в дорогу. «Може, ти вважатимеш такий мій вчинок недоречним, – сказав дуже засмучений Гендзі, – але я не матиму душевного спокою, якщо не побачу ще раз її тлінні останки. Поїду верхи...» «Що за безглузде бажання!» – подумав Кореміцу й відповів: «Якщо ви так задумали, то нема ради. Але в такому разі виїжджайте негайно, щоб повернутися до сутінок». Переодягнувшись у мисливську одежу, зшити недавно для таємних побачень, Гендзі спорядився в дорогу.

Його душу опанував украй сумний настрій. Однак, навіть приготувавшись до такої незвичайної подорожі, він, навчений недавно пережитими небезпеками, не переставав мучитися сумнівами – мовляв, може, не треба їхати? Але його горе було настільки глибоким, що Гендзі подумав: «Якщо не тепер, то коли, в якому світі, побачу її обличчя?» – і таки зважився вирушити в дорогу в супроводі Кореміцу й того самого охоронця.

Дорога здавалася нескінченною. Місяць сімнадцятої ночі світив так яскраво, що біля річки Камо смолоскип ледве виднів, а коли показалася гора Торібено,⁹⁸ завжди така лиховісна, Гендзі наче й не помітив її. І от у душевному сум'ятті вони добралися до Східних гір. Навколишня місцевість справляла гнітюче враження, а хатина монахині, крита дошками, з капличкою поряд, мала жалюгідний вигляд. Крізь її стіни ледь-ледь пробивалися відблиски лампад, всередині плакала самотня жінка, а надворі кілька монахів розмовляли і навмисне приглушеними голосами шепотіли молитви Будді. Як тільки скінчилися вечірні служби в навколишніх храмах, настала тиша. Тільки біля храму Кійомідзу⁹⁹ мерехтіли вогні й видніли численні людські постаті. Коли високоповажний монах, син монахині, урочисто читав сутру, то Гендзі не міг стримати жодної сльозини.

Увійшовши в хатину, Гендзі побачив, що світильники відсунуто убік, а Укон лежить за ширмою. «Нещасна, як їй, напевне, тяжко!» – подумав Гендзі. Поглянувши на покійну, він не відчув страху, навпаки, вона здавалася йому такою ж чарівною, як і колись. Взявши її руку, він заридав, заливаючись сльозами: «О, якби я міг ще раз почути твій голос! За що мені судилося так недовго любити тебе всім серцем? Навіщо ти залишила мене в полоні відчаю?»

Поважні монахи, не знаючи, хто перед ними, тільки дивувалися і також плакали. «Ви поїдете зі мною до садиби на Другій лінії», – сказав він Укон, а вона, ридючи, відповіла: «Від

⁹⁸ Там відбувалася кремація.

⁹⁹ Знаменитий буддійський храм, присвячений богині милосердя Каннон.

самого її дитинства я протягом багатьох років відчувала до неї щирю прихильність і ні на мить не розлучалася з нею, тож куди я піду тепер після раптової розлуки? Як же я розповім іншим служницям про те, що трапилося? Мені й так тяжко, а вони зчинять гвалт і звинуватять мене у всьому. О, якби я могла спопелити й податися вслід за нею!»

«Я вас розумію, але так ведеться у світі. Розлука не може не засмучувати, але раніше чи пізніше кожен прийде до своєї життєвої межі. Тож заспокойтесь і довіртеся мені, – вмовляв її Гендзі, але відразу зізнався: – Та й мені здається, що я не переживу такого горя...» Він справді був ненадійною опорою. «Ніч, здається, наближається до світанку. Час негайно повертатися», – нагадав Кореміцу, й Гендзі з важким тягарем на серці, озираючись, вийшов.

Дорога була волога від роси, а ранковий туман такий густий, що Гендзі подумав, неначе блукає хтозна-де. Він згадував, як покійна лежала, прикрита його червоною накидкою ще з останньої ночі, й дорогою запитував себе: «З якої причини судилася мені така доля?» Він насилу тримався в сідлі, тож Кореміцу доводилося підтримувати його. А поблизу берега річки Камо Гендзі сповз з коня на землю і в пригніченому настрої вимовив: «Невже мені доведеться вмерти на цій дорозі? Здається, я вже не зможу добратися додому...» Почувши ці слова, розгублений Кореміцу подумав: «Треба було відмовити йому, хоч би скільки просив, і не брати в таку подорож», – і в розпачі помив у річці руки й почав молитися богині Каннон храму Кій-омідзу.

Врешті-решт Гендзі зібрав усі сили духу й, подумки молячись Будді, з допомогою Кореміцу таки дістався до садиби на Другій лінії. Жіноча прислуга, стривожена таким незвично пізнім його поверненням, ремствувала, зітхаючи: «От біда! Останнім часом він не мав спокою і частіше, ніж завжди, кудись їздив потайки, а от учора повернувся зовсім змученим, тож навіщо було знову виїжджати?»

Гендзі справді зліг і через два-три дні зовсім занепав здоров'ям. Чутка про це, дійшовши до палацу, всіх надзвичайно занепокоїла. У храмах безперестанку підносилися молитви до Будди, справлялися незчисленні служби, обряд очищення душі й замовляння проти злих духів. Неперевершена краса Гендзі завжди викликала у людей всієї країни великий подив, а тому неприємна звістка їх не на жарт стривожила: «Невже недовго залишилося йому жити на цьому світі?»

Незважаючи на хворобу, Гендзі покликав Укон і, виділивши їй кімнату поруч зі своїми покоями, прийняв на службу до себе. Кореміцу, долаючи власну розгубленість, намагався допомогти їй звикнути до нових обов'язків, бо відчував, що їй потрібна стороння підтримка. Коли хвороба трохи відступала, Гендзі викликав Укон до себе й давав їй різні доручення, тож вона досить швидко освоїлася із завданнями. У чорній жалобній одежі ця молода жінка не була миловидою, але й не здавалася зовсім непривабливою.

«Навидовижу коротким виявилось наше кохання, пов'язане клятвою, однак і я, напевне, недовго житиму на цьому світі! Ви ж утратили свою надійну опору, тож якби мені судилося довше жити, я підтримав би вас у такому горі, але, на жаль, боюся, що недовзі піду вслід за нею», – тихо промовив Гендзі й знесилено заплакав. Почувши ці слова, вона з жалем подумала, що якби так сталося, то до одного горя додалося б друге.

Прислуга у садибі на Другій лінії не мала спокою, ніби втратила під ногами землю. З палацу плавом плив потік гінців. Почувши про занепокоєння Його Величності, Гендзі намагався зібрати всі сили, щоб одужати. Лівий міністр, оточивши зятя опікою, щодня провідував його, замовляв потрібні в таких випадках обряди, й, можливо, завдяки цьому тяжка хвороба через двадцять днів почала відступати, не залишаючи жодних поганих наслідків. Саме тієї ночі закінчувалося очищення від скверни, й Гендзі, щоб позбавити Його Величність від іще більших турбот, перебрався у свої палацові покої. Лівий міністр привіз його у власній кареті й по дорозі неабияк стомив його різноманітними настановами про потребу стриманості від різних життєвих спокус. Гендзі ще довго здавалося, ніби він сам не свій і відродився зовсім в

іншому світі. На двадцятий день дев'ятого місяця Гендзі цілком одужав, а про його хворобу нагадувало лише вкрай змарніле обличчя, яке, однак, надавало йому ще більшої чарівності. Цілими днями він поглядав надвір і плакав. Дехто з прислуги дивився на нього з підозрою і казав: «Невже злий дух оволодів ним?»

Одного тихого вечора Гендзі покликав до себе Укон на розмову. «Все-таки дивно... – казав він. – Чого вона приховувала своє ім'я? Прикро, що не знала, як я її любив, навіть якби справді була «дочкою рибалки» й сторонилася мене». – «Та хіба вона мала серйозні підстави для скритності? Будь-коли могла назвати своє скромне ім'я. Але від самого початку стосунки з вами здавалися їй неймовірними. Вона казала, начебто все це їй тільки сниться. Мовляв, думала, що ви мали на меті легковажну розвагу, якщо не видавали, хто ви є, а тому страждала», – розповідала Укон.

«Яке безглузде суперництво! Я зовсім не мав наміру приховувати свого імені, просто ще не звик робити непохвальних учинків. Його Величність наставляв мене триматися в рамках пристойності, та й високе становище вимагало стриманості, адже будь-який жарт з моїх уст набував великої ваги. І от того вечора вона раптом так заволоділа моїм серцем, що я подумав, ніби це доля судила нам зустрітися, і тим самим зазнав і радості, й водночас гіркоти. Навіщо моє кохання до неї було таким глибоким, якщо тривало так недовго? Розкажіть мені докладно про неї все, що знаєте. Тепер уже нема чого приховувати. Через кожних сім днів треба буде писати імена будд, але для кого? І за кого мені молитися?» – питав Гендзі.

«А що ж я могла б від вас приховувати? Просто я думаю, що після її смерті не годиться розводитися про те, що за життя вона вважала таємницею... – відповіла Укон. – Батьки її рано повмирали. Батько прозивався Саммі-но цюдзьо, тобто мав звання «цюдзьо» і третій ранг. Він безтямно любив дочку, але, видно, через переживання від невдач у службовій кар'єрі передчасно покинув цей світ, а після того як його не стало, чисто випадково вона зійшлася з паном То-но цюдзьо (тоді ще у званні «сьосьо» – молодшого офіцера Імператорської охорони). Упродовж трьох років він підтримував з нею щирі любовні стосунки, але торік восени з дому Правого міністра¹⁰⁰ надійшов погрозливий лист, тож вона, людина боязкої вдачі, мимоволі заховалася у своєї годувальниці в західній частині столиці. Живучи в її убогій оселі, вона задумала перебраться в яке-небудь гірське село, та оскільки в нинішньому році цей напрям виявився забороненим, то вона, перечікуючи заборону, тимчасово зупинилася в тому жалюгідному місці, де ви, на превеликий для неї жаль, вперше її помітили. На відміну від інших людей, вона була дуже сором'язлива й понад усе на світі боялася, що хто-небудь дізнається, що в неї на душі, а тому, напевне, здалася вам потайною». – «Саме так», – подумав Гендзі, зіставляючи її розповідь з історією, колись почутою від То-но цюдзьо, і ще ніжніше згадав про покійну. «То-но цюдзьо сумував, що не може знайти дитини, – сказав він. – Значить, це таки правда?...»

¹⁰⁰ Дочка Правого міністра була першою дружиною То-но цюдзьо.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.